T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA ÂRİYET AKDİ VE DOĞURDUĞU HUKUKİ SONUÇLAR AÇISINDAN VAKIFLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Karakoç

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA ÂRİYET AKDİ VE DOĞURDUĞU HUKUKİ SONUÇLAR AÇISINDAN VAKIFLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Karakoç

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA ÂRİYET AKDİ VE DOĞURDUĞU HUKUKİ SONUÇLAR AÇISINDAN VAKIFLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
…….	……
…….	……
……	……
…….	……
…….	……
……	……

Tez Sınavı Tarihi:……..

İÇİNDEKİLER

İçindekiler……...…..II

Önsöz…….....VII

Kısaltmalar…….……....IX

Giriş…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂRİYET VE VAKIF KAVRAMLARI, ÂRİYET AKDİNİN VE VAKFIN MEŞRÛİYETİ, ŞARTLARI, UNSURLARI

I. "ÂRİYET" VE "VAKIF" KAVRAMLARININ SÖZLÜK ANLAMI……..4

A. ÂRİYET KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI…….....4

B.VAKIF KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI……...6

II. "ÂRİYET" VE "VAKIF" KAVRAMLARININ TERİM ANLAMI……8

A. ÂRİYET KAVRAMININ TERİM ANLAMI…….8

B. VAKIF KAVRAMININ TERİM ANLAMI……9

III. ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN HUKUKÎ DAYANAKLARI……...……10

A. ÂRİYET AKDİ VE VAKIF İLE İLGİLİ AYETLER……...10

1. Âriyet Akdinin Meşrûiyeti İle İlgili Ayetler……..10

2. Vakfın Meşrûiyeti İle İlgili Ayetler……...12

B. ÂRİYET AKDİ VE VAKIF İLE İLGİLİ HADİSLER……...12

1. Âriyet Akdi İle İlgili Hadisler……12

2. Vakıf İle İlgili Hadisler……..13

C. ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN HUKUKSAL DAYANAĞI İLE İLGİLİ İSLAM HUKUKÇULARININ GÖRÜŞLERİ (İCMA' DELİLİ)……14

1. Âriyet Akdi Hakkında İslam Hukukçularının Görüşleri……14

2. Vakıf Hakkında İslam Hukukçularının Görüşleri……..16

IV. ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARI VE ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR……17

A. ARİYET AKDİNİN UNSURLARI……...17

B. ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR……18

1. Muîrde (Âriyet Veren Kişide) Aranan Şartlar……...…18

a.Tasarruf yetkisi……....18

b. Hürriyet……19

c. Mülkiyet……...19

2. Müsteîrde (Âriyet Alan Kişide) Aranan Şartlar……20

3.Müsteârda (Âriyet Verilen Malda) Aranan Şartlar……21

a. Âriyet Verilmesi Mümkün Olan Mallar……...21

b. Âriyet Verilmesi Mümkün Olmayan Mallar……22

4.Sîgada Aranan Şartlar……23

V. VAKFIN UNSURLARI VE VAKFIN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR……...26

A. VAKFIN UNSURLARI……..26

B. VAKFIN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR……26

1. Vâkıfta Aranan Şartlar……..26

a. Tasarruf Yetkisi……26

b. Vakfettiği Malın Mülkiyetine Sahip Olma……..27

c. Hürriyet……28

d. Müslüman Olmak……29

2. Mevkûfta Aranan Şartlar……..30

a. Vakfedilmesi Mümkün Olan Mallar……30

b. Vakfedilmesi Mümkün Olmayan Mallar……34

3. Mevkûfun Aleyhte Aranan Şartlar……35

4. Sîgada Aranan Şartlar……...40

a. İrade Beyanı……40

b. Vakıf Sîgasında Kişinin Zikredilmesi……..42

c. Vakfın İleride Olacak Bir İşe Bağlanması……...45

d. Vakıf Sîgasında Şartın Öne Sürülmesi……46

e. Vakıf Sîgasında Kabul……48

İKİNCİ BÖLÜM

ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN DOĞURDUĞU HUKÛKÎ SONUÇLAR

I. ÂRİYET AKDİNDEN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR…….49

A. MÜSTEÎR AÇISINDAN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR…49

1. Mülkiyet Hakkı……49

2. Âriyet Olan Malı Kullanma ve Kullandırma Hakkı……52

a. Âriyet Olan Malı Kullanma Hakkı……...52

b. Âriyet Olan Malı Kullandırma Hakkı……..56

3. Âriyet Malın İâdesi……...60

4. Âriyetin Malın Tazmînî……...61

B. MUÎR AÇISINDAN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR……...70

1. Muîrin Âriyet Malı Geri İsteme Hakkı.……70

2. Âriyet Malın Geri İstenmesi Durumunda Doğacak Zararın Tazmini…...73

II. VAKIF MUAMELESİNDEN DOĞAN HUKUKİ SONUÇLAR……78

A. VAKFIN BAĞLAYICILIK KAZANMASI……...78

1. Vakfın Bağlayıcılığını Bazı Şartlara Bağlayanlar……78

a. İmam Azam……..79

a.a. Naklî Deliller…….79

a.b. Aklî Deliller……...81

a.c. İmam Azam'ın Vakfın Bağlayıcılık Kazanması İçin Öne Sürdüğü Şartlar……81

a.d. İmam Azam'ın Görüşüne Yapılan İtirazlar……...82

b. İmam Muhammed……85

b.a. Naklî Deliller…….85

b.b. Aklî Deliller……...86

b.c. İmam Muhammed'in Görüşüne Yapılan İtirazlar…….87

2. Vakfın Bağlayıcılığı İçin Bir Şart Öne Sürmeyenler……88

a. Naklî Deliller……88

b. Aklî Deliller……89

B. MEVKÛF ÜZERİNDEN VÂKIFIN MÜLKİYETİNİN KALKMASI……..90

C. VAKIF MALIN KULLANILMASI……...95

1. Vakıfa Mütevellî Tayin Edilmesi…….97

2. Vakıf Malın Gâllesi……...……...98

3. Vakıf Malın Satılması……...99

SONUÇ……102

BİBLİYOGRAFYA……..105

ÖNSÖZ

İnsanlar toplu halde yaşıyorlarsa, aralarındaki ilişkilerde anlaşmazlıkların çıkması, iyi niyetle başlanmış işlerin bile istenmeyen tatsızlıklarla sonuçlanması mümkündür. Bu tür sorunlar sebebiyle toplum içerisinde karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmaya katkı sağlayacak fiillerin ertelenmesinin toplum için büyük sıkıntılar doğurması muhtemeldir. Böyle durumlarda insanlar, hukukun varlığına ve koruyuculuğuna bir kez daha sığınmak durumunda kalırlar. Çünkü her ne kadar amaç iyi de olsa insan faktörünün devreye girmesiyle istenilen amacın elde edilmesi mümkün olmayabilir. Ayrıca toplumun sağlam bir yapı oluşturabilmesi için insanlar arasında yardımlaşmaya ve dayanışmaya vesile olan fiil ve kurumların koruma altına alınması gerekmektedir. Zira bu kurumların devamlılığı sosyal yapıda ortaya çıkan eksikliklerin onarılmasında büyük rol oynamaktadır. Bu sebeple bu tür fiil ve kurumların yapıları ve kuralları hukuk tarafından belirlenir.

Biz bu çalışmamızda insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşmaya vesile olan âriyet akdini ve aynı şekilde toplum içerisinde dayanışma ve yardımlaşmaya vesile olan vakıf kurumunu, yapıları ve doğurdukları hukukî sonuçlar itibariyle inceledik. Bu iki konu arasında doğurdukları hukukî neticeler açısından bir yakınlık olup olmadığının incelenmesi gereken bir konu olduğunu düşünerek, araştırmalarımızı bu doğrultuda gerçekleştirmeye çalıştık.

Bu çalışmayı yaparken beni cesaretlendiren ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Çalışkan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her türlü kahrımı ve nazımı çeken anne ve babama, sabrından dolayı eşime, yardımlarını ve yapıcı

eleştirilerini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Osman Taştan'a, Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'a, Dr. Ahmet Ünsal'a ve Dr. Oğuzhan Tan'a çok çok teşekkür ederim.

Hatice Karakoç

KISALTMALAR

(b.y.) : Basım yeri yok

(m.y.) : Matbaa yok

(t.y.) : Tarih yok

b. : İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

GİRİŞ

I. Konunun Önemi

Âriyet akdi insanların günlük hayatlarında sık karşılaştıkları, günlük ihtiyacın giderilmesi ve yardımlaşmanın sağlanması amaçlı akitlerden biridir. Bu yapısı gereği ayette âriyet vermekten kaçınanlar yerilmektedir. Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları âriyetin toplum içerisindeki işlevini gözler önüne sermektedir.

Vakıf da kapsam açısından âriyetten daha geniş bir yapıya sahip, toplum içerinde dayanışma ve kardeşliği tetikleyen kurumlardan birisidir. Yüz yıllardır İslam toplumlarında vakıflar toplum içi dayanışmayı kuvvetlendiren bir rol üstlenmektedir. Vakıflar sayesinde fakir ve yardıma ihtiyacı olan insanlar sıkıntılarını gidermişlerdir.

İslam toplumlarında büyük önemi haiz bu iki konunun kurallarının ortaya konması, karşılıklı hakların ve sorumlulukların belirlenmesi ayrıca vakıf ile âriyet akdinin doğurduğu hukukî sonuçlar açısından bir ilişki içerisinde olup olmadıklarının netleştirilmesi önemli bir konudur.

Bunun dışında İmam Azam tarafından vakfın âriyet akdine benzetilmesinin gerekçelerinin araştırılması ve buna itiraz eden hukukçuların delilleriyle tahlil edilmesi vakıf kurumunu ve bu kurumla İslam toplumunda ulaşılmak istenen amacı netleştirmek açısından önem arzetmektedir.

II. Konunun Sınırlandırılması

Çalışmamızda iki önemli konuyu ele aldığımız için, alanımız oldukça genişti. Her iki konu da klasik fıkıh kitaplarında kendi başlıkları altında sunulmaktaydı. Ancak

bizim inceleyeceğimiz alan bu iki konunun temel kuralları ve hukûkî sonuçları açısından ortak noktalarının olup olmayışıydı.

Âriyet akdini incelerken genelde konuyu bütün yönleriyle ele almaya çalıştık, ancak akdin diğer akitlerle olan ilişkisine bu çalışmamızda yer vermedik. Vakıf konusunu incelerken ise sınırlarımızı oldukça daralttık. Vakıf çeşitlerine, Osmanlı dönemindeki vakıflara değinmedik. Vakfın doğuşunu, unsurlarını ve doğurduğu hukukî sonuçları araştırmamız kapsamında ele aldık.

Tezimizin asıl gayesi İmam Azam'ın vakfa bakış açısının geçerliliğinin araştırılması olduğu için, konuyu vakfın doğurduğu hukuki sonuçlarla sınırlandırmayı gerekli gördük. Vakıf ve âriyet başlı başına tez oluşturabilecek yapıda ve genişlikte konular olması sebebiyle bu araştırmanın sınırlarını daraltmak zorunda kaldık.

III. Konunun Araştırılması

Her iki konu da İslam hukukunun klasik kaynaklarında sıkça rastlanılan konular arasındadır. Fıkıh kitaplarında hem vakıf hem de âriyet kendi başlıkları altında sunulmaktadır. Bu sebeple kaynak sıkıntısı çekmedik. Konuyu da elimizden geldiğince ilk kaynaktan araştırmaya çalıştık.

Konularla ilgili olarak mezheplerin görüşlerini dile getirirken mezheplerin hukukçuları tarafından yazılmış kitapları değerlendirmeye aldık. Konu ile ilgili Türkçe eserlerden de istifade ettik.

IV. Konunun Sunulması

Çalışmamız iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmamızda ilk bölümde kavramların izahına, akdin hukûkî delillerine, akdin unsurlarına ve bu

unsurlarda aranan şartlara değindik. Aynı şekilde ilk bölümde vakfın tarifini, hukuki dayanaklarını, unsurlarını ve bu unsurlarda aranan şartları ortaya koymaya çalıştık.

İkinci Bölümde ise muîr ve müsteîr açısından âriyet akdinin doğurduğu hukukî sonuçları ele aldık. Bunun yanı sıra Vakıf muamelesinin doğurduğu hukukî sonuçlara da değindik.

Her iki bölümde ayrı ayrı ele aldığımız konuların sentez ve değerlendirmesini ise sonuç bölümünde gerçekleştirdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂRİYET VE VAKIF KAVRAMLARI, ÂRİYET AKDİNİN VE VAKFIN MEŞRUİYETİ, ŞARTLARI, UNSURLARI

I. "ÂRİYET" VE "VAKIF" KAVRAMLARININ SÖZLÜK ANLAMI

A. ÂRİYET KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI

Âriyet kelimesinin kökü hakkında farklı görüşler mevcuttur. İlk sözlüklerden Kitabu'l-Ayn'da âriyetin "ع ي ر" kökünden geldiği ifade edilmektedir.[1] Bazı dil bilimcilere göre ise âriyet kelimesi "ع و ر" kökünden türemiştir.[2] Feyyûmi Arapların "يتعاورون , يتعوَّرونها " şeklindeki kullanımlarını, kelimenin "ع و ر" kökünden türediğine örnek olarak göstermektedir.[3] Kelime bu kökten türetildiğinde âriyet "insanlar arasında dolaşan şey, insanlar arasında nöbetleşe dolaşan şey, komşular arasında alınıp verilen eşyalar" anlamına gelmektedir. [4]

Âriyet kelimesini "ع ى ر" köküne nisbet edenlerce, âriyet "ye" harfinin şeddelenmesi ile "*âriyyet*" şeklinde okunmaktadır. Kelime bu kökten gelmesi durumunda "عار" kelimesine nisbet edilmektedir.[5] Âriyyet "*verilen şey, hediye*"

---

[1] Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâheydî, (v. 791), *Kitabu'l-Ayn*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1988, (I-VIII), c.II, s. 237.

[2] Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, (v. 1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru Beyrut, Beyrut 1955, (I-XV), c.IV, s. 618-619; Muhammed Abdullatîf es-Subkî, (v. 1367), *el-Muhtâr min Sıhâhi'l-Lügâ*, Matbaatu'l-İstikâme, Kahire 1934, s. 363; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî el-Feyyûmî, (v. 1368), *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnân, Lübnan 1987, s. 166; Muhibbuddîn Ebu'l-Feyd es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî el-Vasîtî ez-Zebîdî, (v. 1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhir'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, (I-XX), c.VII, s. 275.

[3] Feyyûmî, 166.

[4] el-Halîl, II, 239; İbn Manzûr, IV, 618-619.

[5] el-Halîl, 239; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Farâbi el-Cevherî, (v. 1009), *es-Sıhâh*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Mısır (t.y.), (I-VI), c. II, s. 761.

anlamına gelmektedir ve çoğulu "*avâriyye*"dir.[6] Dil bilimciler "*âriyyet*"in bir kimseden kullanma amacıyla istenilen şey olduğunu, onu istemenin utanç verici bir durum olduğunu ve isteyen kişiye utanç verdiğini iddia etmektedirler.[7] Ancak bu görüş Hz. Muhammed'in de âriyet muamelesi yapmış olmasından dolayı, âlimlerce reddedilir. [8]

Mevsîli "*ariyyet*" kelimesi ile "*âriyet*" kelimesi arasında bir ayrıma giderek, "*âriyyet*"in özellikle mal için kullanıldığını, "*âriyet*"in ise menfaat için de kullanılabileceğini iddia etmektedir.[9]

Âriyet kelimesinin köküne ilişkin bir diğer görüşe göre âriyet "عري" mastarından türemiştir. Bu da "*soyutlanmış*" anlamına gelmektedir, âriyet de "*karşılıktan soyutlanmış*" anlamına gelir.[10]

Bütün bu tanımların arasında âriyetin ilk tanımı, âriyetin insanlar arasında nöbetleşe dolaşan, dönen şey olduğu, daha doğru bir anlam olarak kabul edilmektedir.[11] Âriyetin, âriyet veren kişi ile âriyet alan kişi arasında gidip gelmesi de bu tanımın doğru olduğuna delil olarak gösterilmektedir.[12]

---

[6]Cevherî, II, s.761; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, (v. 1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkam, Beyrut (t.y.), (I-V), c.III, s. 68; Fahruddîn Osman b. Ali ez-Zeylaî, (v. 1342), *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1315h, (I-VI), c.V, s. 83; Ahmed Rıza, (v. 1953), *Mu'cemu Metni'l-Luga, Mevsûatü Lugaviyye Hadîse*, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1960, (I-V), c. IV, s. 242.

[7] el-Halîl, II, 239; İbn Manzûr, IV, 618-619; Subkî, 363; Feyyûmî, 166; Zebîdî, VII, 275.

[8] Ebû Abdullah Muhammed b. Abdilah el-Haraşî, (v. 1689), *Şerh alâ Muhatasarı Ebi'd-Diyâ Halîl b. İshâk*, Matbaatu Bulak, Mısır 1299h, (I-VIII), c.VI, s. 139; Ebû Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, (v. 1786), *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrabi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Maârif, Kahire (t.y.), (I-IV), c. III, s. 569.

[9] Mevsılî, III, 68.

[10] Şeyh Mansûr b. Yûnus b. İdrîs el-Buhûtî, (v. 1641), *Şerhu Müntehâ'l-İrâdât*, Müessesetü'r-Risâle, (b.y.) 2000, (I-VII), c. IV, s. 99; Ebu'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim b. Îsâ el-Makdîsî es-Sâlîhî el-Haccâvî, *Zadü'l-Müstekn'i Muhtasaru'l-Mukn'i*, (m.y.), Riyad (t.y.), (I-II), c. I, s. 220.

[11] Subkî, 363; Feyyûmî, II, 166; Zebîdî, VIII, 275.

[12] Abdu'l-Melîk b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî, (v. 478), *Nihâyetü'l-Matlâb fî Dirâyeti'l-Mezheb*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2007, (I-XX), c. VII, s. 137.

Bir şeyi âriyet olarak isteme fiili "*istiâre*", âriyet olarak alınan şey "*müsteâr*" veya "*muâr*", âriyet veren kişi "*muîr*" ve âriyeti alan kimse de "*müsteîr*" kelimeleriyle ifade edilmektedir.[13]

B.VAKIF KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI

Vakıf kelimesi " و ق ف " fiil kökünden türemiştir. Kelimenin kök anlamı "*durmak*"tır.[14] Vakıf kelimesi " وقفت داری علی المساکین " cümlesinde geçtiği şekliyle kullanıldığında kelime o evin "*hapsedilmesi*", yani fakirler ve evsizler yararına tutulması anlamına gelmektedir.[15]

"*Vakıf*", "*hapsedilen her şey*" şeklinde tanımlanmaktadır.[16] "*Vakıf*" kelimesi vakfedilen şey anlamına gelen, "*va-ka-fe*" fiilinin masdarı olup, çoğulu "*evkâf*" şeklinde gelmektedir. Feyyûmî "*vakıf*" ve "*mevkûf*" kelimelerinin aynı anlamı karşıladıklarını belirtmektedir.[17]

Vakıf kelimesinin tarifine baktığımızda, kelimenin "*hapsedilme*" kavramıyla açıklandığını görmekteyiz. Bu durumda vakıf kelimesinin anlamını daha iyi kavrayabilmek için "*hapis*" kelimesini incelemek gerekmektedir.

"*Hapsetmek*" kelimesi "ح ب س" fiil kökünden gelmektedir. Kelimenin kök anlamı "*men etmek, tutmak*" olarak tanımlanmıştır.[18] "*el-Hubus*" kelimesinin bu kökten türediği belirtilerek, kelime "*satılmamak, miras bırakılmamak üzere, sahibinin vakfettiği her şeydir*" şeklinde tarif edilmiştir.[19] Bu kelime çoğul bir kelime olup tekili

---

[13] İbn Manzûr, IV, 618; Hüseyin Gâlib*, Kâmûs-i Hukuk*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305h, s. 236.
[14] İbn Manzûr, IX, 359. ; Zebîdî, XII, 527.
[15] İbn Manzûr, IX, 359.
[16] Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Düride'l-Ezdî, (v. 933), *Cemheretü'l-Lüga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, (I-III), c. II, s. 349.
[17] Feyyûmî, 256.
[18] İbn Manzûr, VI, 44; Feyyûmî, 46; Zebîdî, VIII, 235.
[19] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, (v. 370h.), *Tehzîbü'l-Lüga*, Daru'l-Mısriyye, Kahire (t.y.), (I-XV), c. IV, s. 346; Cevherî, IV, 346; İbn Manzûr, VI, 44; Zebîdî, VIII, 235.

"*habîs*"tir.[20] Ezherî "*habîs*" kelimesini "*Allah yolunda hapsedilmiş atın ismi*" olarak tarif etmiştir.[21]

Bir kimsenin malını hapsettiğini söylemesi onu Allah yolunda vakfettiği anlamına gelmektedir.[22] Bununla birlikte "*tahbîs*" de hapsetme fiili olarak tanımlanmıştır.[23]

Ezherî "*hubus*" kelimesinin Cahiliyye devrinde müşriklerin putlarına adadıkları develer için kullanılan bir terim olduğunu belirterek, Hz. Muhammed'in Allah'tan başkasına yapılan bütün adakları ilga edip, kelimeyi sadece Allah yolunda yapılan vakıflara hasrettiğini iddia etmektedir.[24]İbn Manzûr da bu görüştedir.[25]

Hem vakıf hem de hapsetmek kelimelerini incelediğimizde görüyoruz ki, kelimeler anlam açısından hem birbirlerini tamamlıyor, hem de birbirlerini tanımlamak için kullanılıyor. Bu durumun İslam literatürüne de yansıdığını görmekteyiz. Öyle ki, Malikiler vakıf konusunu "*Kitabu'l-Habs*" başlığı altında incelemişlerdir.[26]

II. "ÂRİYET" VE "VAKIF" KAVRAMLARININ TERİM ANLAMI

D. ÂRİYET KAVRAMININ TERİM ANLAMI

Âriyet bir akdin ismidir. Ancak İslam hukukçuları arasında bu akdin tanımı konusunda bir ittifak görülmemektedir. Hanefîlerin âriyet akdi tarifine baktığımızda âriyet akdini "*menfaatin bir karşılık beklenmeksizin başkasına temlik edilmesi*"[27]

---

[20] Ezherî, IV, 346; Feyyûmî, 46.
[21] Ezherî, IV, 346.
[22] Cevherî, II, 912;
[23] Ezherî, IV, 346; Zebîdî, VIII, 236.
[24] Ezherî, IV, 342.
[25] İbn Manzûr, VI, 45.
[26] İbn Sa'îd et-Tenûhî Sahnûn, (v. 854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1323h, (I-XVI), c. XV, s. 98.
[27] Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, (v. 1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.), (I-XXX), c.XI, s. 133; Mevsılî, III, 69.

şeklinde yaptıklarını görmekteyiz. Malikiler de bu tarife katılmaktadırlar.[28] Ancak Malikiler âriyete konu olan menfaatin vakitle ya da âriyetin alınış amacına uygun bir fiille sınırlandırılmasını gerekli görmektedirler.[29]

Şafiiler[30] ve Hanefîlerden Kerhî ise âriyet akdini, akde konu olan menfaatin mübah kılınması şeklinde tarif etmektedirler.[31] Kerhî'ye göre âriyet akdi menfaat mülkiyetinin intikalini değil, menfaatin kullanımının mübah kılınmasını gerektirir. Kerhî'nin bu görüşünü dayandırdığı delil ise, âriyette kullanım miktarı konusunda bir şartın öne sürülememesinin bu konuda bir belirsizlik oluşturacağı, bu belirsizliğin temlîkin sıhhatine engel olacağı, ancak ibâhanın sıhhatine bir engel teşkil etmeyeceğidir.[32]

Hanbelilerin de âriyeti Şafiiler'e ve Kerhî'ye yakın bir şekilde tanımladıklarını görmekteyiz. Buna göre Hanbelîler âriyeti "*bir maldan mal olarak yararlanmanın mübah kılınması*" olarak tarif etmektedirler.[33] Hanbelîlerce âriyette yararlanmanın mübah kılınması, "*kullanımda ortaya çıkacak zorluğu kaldırmak*" şeklinde

---

[28] Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilberr, (v. 1071), *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, s. 407; Ebu'l-Hasan Ali b. Abdi's-Selam et-Tesûlî, (v. 1258h.), *el-Behce fî Şerhi't-Tuhfe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, (I-II), c. II, s. 451; Haraşî, VI, 141; Derdîr, III, 570.

[29] Tesûlî, II, 451; Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, (v. 1285), *ez-Zahîra*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût 1994, (I-XIV), c. VI, s. 197; Derdîr, III, 570; Abdurrahmân el-Cezîrî, (v. 1941), *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, (I-V), c. III, s. 270.

[30] Ebu'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî, (v. 1163), *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî,* Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2000, (I-XIV), c. VI, s. 505; Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, (v. 1286), *el-Gâyetü'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetavâ*, Dâru'n-Nasr , Kahire 1982, (I-II), c. I, s. 565; Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, (v. 1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-IV), c.III, s. 313.

[31] Serahsî, XI, 133; Burhâneddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr el-Fergânî el-Merğînânî, (v. 1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut (t.y.), (I-IV), c. III, s. 213.

[32] Serahsî, XI, 133; Mevsılî, III, 68; Zeylaî, V, 83.

[33] Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, (v. 1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Menâr, (b.y.) 1367h, (I-IX), c.V, s. 203; Buhûtî, IV, 99.

açıklanmaktadır.[34] Bu tarife karşılık Ahmed b. Hanbel'in Hanefîlerle aynı görüşte olup, âriyeti "*menfaatin temlîki*" şeklinde tarif ettiği de nakledilen bilgiler arasındadır.[35]

E. VAKIF KAVRAMININ TERİM ANLAMI

"*Vakıf*" kelimesinin terim anlamına bakıldığında, tanım üzerinde Hanefi âlimlerinin ittifak halinde olmadığı görülmektedir. Vakfın bağlayıcılığı ve vakıfta vakfedilen malın mülkiyetinin intikali konusunda Hanefi âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu durumun mezhep imamlarının vakıf tariflerine yansıdığı görülmektedir. Şöyle ki; İmam Azam vakfı, "bir malın mülkiyetinin sahibinde kalmasıyla birlikte menfaatinin Allah yolunda ve fakirler için ya da vâkıfın istediği işler doğrultusunda sarfedilmesi, sadaka olarak verilmesi" şeklinde tarif etmektedir.[36] Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre vakıf, bir malın sahibinin mülkiyetinden çıkarak, mülkiyetinin Allah'a intikal etmesi ve bu malın menfaatinin de fakirlere veya vâkıfın istediği cihete tasadduk edilmesidir.[37]Malikîlerin[38], Şâfiîlerin[39] ve Hanbelîlerin[40] de vakfın tarifinde Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e katıldıklarını görmekteyiz.

Mâlikilerden İbn Abdilberr'in vakıf tarifine baktığımızda "malın mülkiyetinin hapsedilmesi" esasına dayanarak vakfın tanımını şu şekilde yaptığını görmekteyiz; "Vakıf, vakfedenin hayatta olması durumunda malın tamamının, vefat etmesi durumunda ise malın üçte birinin hapsedilmesidir."[41]

---

[34] Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-Hanbelî el-Müyesser*, Dâru'l-Kalem, Şam 1997, (I-IV), c. II, s. 447; Cezîrî, III, 271.
[35] Alâeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Süleymân el-Murdâvî, (v.1480), *el-İnsâf*, Matbaatu's-Sünneti Muhammediyye, Kahire 1956, (I-XII), c.VI, s. 101.
[36] Kemalüddîn Abdülvehhâb b. Abdül Hamîd İbnü'l-Hümâm, (v. 1457), *Fethu'l-Kadîr*, Matbaatu Meymeniyye, Mısır 1319, (I-IX), c. V, s. 416.
[37] İbnü'l-Hümâm, V, 416.
[38] İbn Abdilberr, 536; Derdîr, IV, 97.
[39] Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Mâverdî, (v.1058), *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-XVIII), c. VII, s. 511; Beydâvî, II, 645; Şirbînî, III, 522.
[40] Haccâvî, I, 237.
[41] İbn Abdilberr, 536.

Vakfın tanımını "mâlikin ve başka kimselerin kendisinden faydalanılan bir malın kendisi ve manfaati üzerindeki tasarruflarının engellenmesi" şeklinde yapan âlimler de mevcuttur.[42]

Vakfa konu olabilecek bir malı vakfeden kişiye "*vâkıf*", vakfedilen mala "*mevkûf*", vakfın vâkıf tarafından vakfedildiği kişi veya hayır hizmetlerine "*mevkûfun aleyh*" denir.[43]

III. ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN HUKUKÎ DAYANAKLARI

B. ÂRİYET AKDİ VE VAKIF İLE İLGİLİ AYETLER

1. Âriyet Akdinin Meşrûiyeti İle İlgili Ayetler

Âriyet akdinin meşrûiyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir.[44] Âriyet akdinin meşrûiyetinin Kur'an'daki delili olarak "*Onlar basit şeyleri dahi vermezler.*"[45] ve "*İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın.*"[46] ayetleri gösterilmektedir.[47]

Mâûn suresinin son ayeti "*Onlar basit şeyleri dahi vermezler*", âriyet akdi ile doğrudan bağlantılı olarak görülmektedir.[48] Ayette geçen "الماعون " kelimesi menfaati olan her şey, zekat, farz olan sadaka, bunun yanı sıra tencere, kova, nacak gibi ev aletleri ve insanların aralarında alıp verdikleri mallardır şeklinde açıklanmaktadır.[49]

---

[42] Ebu'l-Hasan Takıyyuddîn Ali b. Abdilkâfî b. Ali es-Subkî, (v. 1335), *Tekmiletü'l-Mecm'u Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, (I-XXIII), c. XVI, s. 180; Buhûtî, IV, 329.
[43] Gâlib, 248-260.
[44] İmrânî, VI, 505.
[45] Mâûn 107/7.
[46] Mâide 5/2.
[47] İmrânî, VI, 505; İbn Kudâme, V, 203; Mevsılî, III, 68; Beydâvî, I, 565; Şirbînî, III, 313.
[48] Mevsılî, III, 68.
[49] Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, (v. 722), *Tefsîrü Mücâhid*, Mecmâ'u'l-Buhûsu'l-İslâmiyye, İslamâbad, (t.y.) s. 887; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (v. 923), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1954, (I-XXX), c.XXIX, s. 313-315; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, (v. 981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaa-i Evkâf-i İslâmiyye, İstanbul 1335h, (I-III), c.III, s. 475; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, (v.1273), *el-Câmi'u li*

Mâûn kelimesinin karşılığı olarak gösterilen tencere, kova, nacak ve insanlar arasında dönen mallar, aynı zamanda "âriyet olarak verilen mallar" şeklinde isimlendirilmekte, tefsirlerde bu şekilde izah edilmektedir.[50] Bunun yanı sıra "Mâûn" kelimesinin Cahiliyye döneminde de bilindiği, içerisinde az ya da çok menfaatin bulunduğu şeylere Mâûn denildiği ileri sürülen görüşler arasındadır.[51]

Cessâs ayetin tefsirini yaparken, zaruret halinde âriyetin verilmesinin vacip olduğunu, menetmenin de günah olduğunu, zaruret hali olmadığı durumda da men etmenin Müslüman ahlakına aykırı bir davranış olduğunu belirtmektedir.[52] Mevsîli ise Allah'ın ayette "maunu" men eden kimseleri, "Mâûn"u engelleyenleri yerdiğini ileri sürmektedir.[53]

2. Vakfın Meşrûiyeti İle İlgili Ayetler

Kur'an'da vakıfla ilgili özel bir ayet görülmemektedir, bununla birlikte Kur'an'ın bir çok yerinde Allah Müslümanları iyilik yapmaya, mallarından Allah yolunda harcamaya davet etmektedir.[54] Ancak fakihler tarafından Âl-i İmran Suresinin 92. ayeti "*Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarfederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.*" vakfın meşrûiyetine delil olarak gösterilmektedir.[55]

Ayetin tefsirine baktığımızda, tefsirciler tarafından vakıfla alakalı olarak açıklandığı görülmektedir.[56] Cessâs'ın ilgili ayeti tefsirine baktığımızda, ayetle vakfın meşrûiyeti arasında doğrudan bağlantı kurduğunu görmekteyiz, öyle ki Cessas'ın

---

Ahkâmi'l-Kur'ân,, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002, (I-XII), c.XIX, s. 440; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, (v. 1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, (I-IV), c. IV, s. 594.

[50] Mücâhid, 887; Cessâs, III, 475; Kurtubî, XIX, 440; İbn Kesîr, IV, 594;

[51] Subkî, XV, 31

[52] Cessâs, III, 475.

[53] Mevsılî, III, 68.

[54] bkz. Bakara 2/177, 195, 215, 254, 261, 262, 274; Âl-i İmran 3/ 92,134; Tevbe 9/99, 103.

[55] Şirbînî, III, 522; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyü ve Edilletüh*, Dârü'l-Fikr, Şam 1985, (I-VIII), c. VIII, s. 156.

[56]Cessas, II, 18; Kurtubî, III, 495; İbn Arabî, I, 281.

ifadelerine göre bu ayet nazil olduğunda ashab Allah'ın ne gibi bir mal istediğini dahi sormamış ve hemen mallarını vakfetme yoluna gitmişlerdir.[57]

B. ÂRİYET AKDİ VE VAKIF İLE İLGİLİ HADİSLER

1. Âriyet Akdi İle İlgili Hadisler

Hadis kitaplarına baktığımızda âriyet ile ilgili çok sayıda hadis görmemiz mümkündür[58], ancak Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin âriyet almasından bahseden "Safvân hadisi" âriyetin meşrûiyetine delil olarak kabul edilmektedir.[59] Söz konusu hadis şöyledir; "*Hz. Peygamber Huneyn gününde Safvân b. Ümeyye'den bir zırhı emanet olarak aldı. Bunun üzerine Safvân şöyle dedi: "Bunu gasp olarak mı aldınız ya Muhammed." "Resûlullah (s.a.s.): Hayır, tazmin edilecek bir âriyet olarak aldım."* [60]

2. Vakıf İle İlgili Hadisler

Vakıf muamelesinin meşrûiyeti ile ilgili pek çok hadis mevcuttur. Bu hadisler arasında bizzat Hz. Muhammed'in vakfından bahseden olduğu gibi[61], sahabenin vakıflarından bahsedenler de vardır.[62]

---

[57] Cassas, II, 18.

[58] Bu hadislere örnek verecek olursak; "*Âriyet sahibine iade edilecektir*", Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybâni Ahmed b. Hanbel, (v. 855), *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996-2001, (I- L), (5/266), c.XXXVI, s. 268, "*Hz.Muhammed "Eğer size elçim gelirse onlara otuz zırh ve otuz deve ya da bunun aşağısında bir miktar verin" buyurmuşlardır, bunun üzerine ashab "iade edilecek âriyet olarak mı" diye sorduklarında "evet" cevabını vermişlerdir"* (4/222), XXIX, 471; Bunun yanı sıra bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce,(v. 887), *es-Sünen,* Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve'ş-Şürekâh, (b.y.) 1953,(I-II) (Kitâbu's-Sadakât, 5), c.II, s. 802; Ebû Dâvud Süleymân b. Eş'as b. İshâk el-Ezdâ es-Sicistânî, (v. 889), *es-Sünen*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1952, (I-II), (Kitâbü'l-İcâre, 90) c.II, s. 266.

[59] Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, (v. 1122), *et-Tehzîb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, (I-VIII), c. IV, s. 507; İmrânî, VI, 507; Merğînânî, III, 213; İbn Kudâme, V, 203; Mevsılî, III, 68; Nevevî, XV, 39.

[60] Ahmed b. Hanbel , (3/401), XXIV, 12-13.

[61] "*Peygamber Efendimiz vefatı zamanında ne bir dirhem, ne bir dinar, ne bir köle, ne de bir şey bıraktı, yalnız beyaz dişi bir estserle, silahını, bir de vakfettiği araziyi bıraktı.*(Hz. Muhammed'in bıraktığı vakıf arazi Hayber ve Fedek'teki arazilerdir.)", Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. el-Muğîre b. Berdizbe el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (I-IX), Matbaatu'l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır 1312h, c. IV, s. 2.

Bu hadislerden biri de Hz. Ömer'e aittir. İbn Ömer'den rivayetle bildirildiğine göre, Hz. Ömer bir gün Hz. Muhammed'e gelerek, kendisine Hayber'den bir arazi düştüğünü, daha önce de böylesi bir araziye sahip olmadığını söylemiştir ve Hz. Muhammed'e bu arazi hakkındaki emrini sormuştur, Hz. Muhammed de aslını hapsetmesini, semeresini de tasadduk etmesini emretmiştir. Hz. Ömer de emredildiği gibi yapmıştır. [63] Hadiste, "aslını hapsetme"nin anlamı, malın kendisinin satılmamak, başkasına hibe edilmemek, miras bırakılmamak üzere korunması şeklinde açıklanmaktadır.[64] Semeresinin tasadduk edileceği yer ise fakirler, akrabalar, köleler, yolda kalmışlar, misafirler ve Allah yolundaki işler olarak belirtilmektedir.[65]

Vakıf konusunda rivayet edilen bir diğer hadis ise şöyledir; "*İnsan öldükten sonra şu üç şey dışında ameli kesilir; sadaka-i câriye, kendisinden faydalanılan ilim ve salih evlad.*"[66] Âlimlerce hadiste geçen "*sadaka-i câriye*" kelimesi vakıf olarak tefsir edilmiş, dolayısıyla bu hadis vakfın meşrûiyetine delil olarak kabul edilmiştir.[67]

C. ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN HUKUKSAL DAYANAĞI İLE İLGİLİ İSLAM HUKUKÇULARININ GÖRÜŞLERİ (İCMA' DELİLİ)

1. Âriyet Akdi Hakkında İslam Hukukçularının Görüşleri

Âriyet akdinin hukuki dayanağı açısından İslam hukukçularının görüşlerine bakacak olursak; İslam hukukçularının bu akdin caiz olduğu kanaatinde olduklarını

---

[62] Söz konusu hadiste Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin, Zübeyr b. Avvam'ın, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, Osman b. Affan'ın, Hakim b. Hizam'ın evlerini ve bazı mallarını Müslümanlara ve evlatlarına vakfettikleri nakledilmedir. bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebî Zeyd el-Kayrevânî, (v. 996), *en-Nevâdîr ve'z-Ziyâdât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, (I-XV), c. XII, s. 6; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, (v. 1066), *Kitâbü's-Süneni'l-Kebîr*, Dâru Sâdir, Beyrut 1352h, (I-X), c. VI, s. 161.

[63] İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.

[64] İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.

[65] İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.

[66] Ebû Hüseyin b. el-Haccâc b. Müslim, (v. 875), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1336h, (I-VI), c.V, s. 73.

[67] Şirbînî, III, 522; Ebû İbrâhîm İzzeddîn Muhammed b. İsmâîl Emir es-San'ânî, (v. 1768), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyye, Kahire (t.y.), (I-IV), c. III, s. 114.

görebiliriz.[68] İslam âlimlerinin âriyetin cevazında icmâ ettikleri, Müslümanların çoğunluğuna göre âriyetin mendup olduğu nakledilmektedir.[69]Âriyetin mendup olduğu kanaatine sahip olan âlimlerden bazıları bu görüşlerine delil olarak Mâide suresi ikinci ayeti öne sürmektedirler.[70] İslam âlimlerinden bir kısmının da Mâun suresi yedinci ayeti öne sürerek bu akdin vacip olduğu görüşünde oldukları nakledilen bilgiler arasındadır.[71]

Mevsılî âriyet akdinin mendup olmasını Müslümanların ihtiyacına bağlamakta, ihtiyaç olmaması durumunda ise bu akdin müstehab bir akid olduğunu savunmaktadır.[72]

İslam âlimlerince âriyet akdi maruf bir iş, bir ihsan olarak görülmekte ve Allah'ın muhsinleri sevdiği öne sürülerek âriyet veren kişinin de muhsinler arasına dahil olacağına işaret edilmektedir. Ancak veriliş sebebine bağlı olarak bu akdin zaman zaman vacibe, harama ya da mekruha dönüşebileceği de kabul edilmektedir. Şöyle ki, eğer haram bir iş için âriyet verilmişse bu durumda bu akid de haramdır, hoş olmayan bir iş için verilmesi durumunda mekruh, zaruri bir durumda ise âriyetin verilmesi vacibtir.[73]

Bunun yanı sıra bir malın mülkiyetinin hibesinin caiz olması, malın menfaatinin hibesinin de mümkün olduğuna delil gösterilerek, kıyasen âriyet akdinin caiz olduğunu savunan hukukçular da vardır.[74]

İslam hukukçularının bu açıklamalarından şu sonuca ulaşmamız mümkündür, âriyet insanlar arasında iyiliği teşvik eden bir akittir. İnsanların ihtiyaçlarına cevap

---

[68] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî, (v. 1037), *Muhtasaru'l-Kudurî fi Fıkhi'l-Hanefî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, 133.
[69] İmrânî, VI, 507; İbn Kudâme, V, 203; Ebû'z-Zekeriyyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, (v. 1277), *Kitâbu'l-Mecm'u Şerhü'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde (t.y.), (I-XXIII), c. XV, s. 40.
[70] "*İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın"* Mâide Sûresi 5/2. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Firûzâbâdî eş-Şîrâzî, (v. 1083), *el-Mühezzeb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, (I-III), c. II, s. 188.
[71] İbn Kudâme, V, 203; Nevevî, XV, 40.
[72] Mevsılî, III, 68.
[73] Abdu'l-Vâhid b. İsmâîl er-Rûyânî, (v. 1108), *Bahru'l-Mezheb fî Furûi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, (I-XIV), c. IX, s. 5-6; Tesûlî, II, 452.
[74] İmrânî, VI, 507.

veren bir akittir. Bu yapısı dolayısıyla mendup görülen, hatta acil ve zaruri insani ihtiyaçların âriyet verilmesi durumunda vacip görülen bir akittir. Ancak amacından sapması ve Allah'ın hoş görmediği şeylerin âriyet verilmesi durumunda, haram bir akide dönüşmesi mümkündür.

2. Vakıf Hakkında İslam Hukukçularının Görüşleri

Vakfın cevazı hususunda İslam hukukçularının çoğunun fikir birliği içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu konuda İmam Azam'ın vakfın câiz olmadığı şeklinde görüşü nakledilmekte, Serahsi tarafından İmam Azam'ın bu görüşü, İmam Azam'ın vakfın lazım olmadığına işaret etmek amacıyla böyle bir tutum sergilediği şeklinde te'vil edilse de, yine Serahsi tarafından bunun doğru bir bilgi olmadığı belirtilmekte, İmam Azam'a göre de vakfın caiz bir muamele olduğu bildirilmektedir.[75]

Netice itibariyle vakıf, hukukçuların çoğunluğuna göre caiz bir iş olmakla birlikte[76], toplum içerisinde yardımlaşmayı ve dayanışmayı artırdığı için vakfı mendup kabul edenler de vardır.[77]

Vakfın tarihi yapısına baktığımızda, ilk vakfın Hz. İbrahim zamanında yapıldığı nakledilse de[78], İslâm toplumlarında görünen şekliyle hicretin birinci yüzyılında ortaya çıktığı, daha sonraki devirlerde ise hukuksal kimliğini kazandığı görülmektedir. Bu tarihten öncesinde İslam toplumlarında görünen şekliyle bir vakıf müessesine rastlanılmadığı savunulmaktadır.[79]Bununla birlikte, vakfın Cahiliye döneminde de mevcut bir müessese olduğunu savunanlar bulunmakta, İmam Şâfiî bu görüşü

---

[75] Serahsî, XII, 27.
[76] Serahsî, XII, 27; Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, (v. 1191), *Kitâbu Bedâi'i's-Sanâ'i fî Tertîbi'ş-Şerâ'i*, Matbaatu Cemâliyye, Mısır (t.y.), (I-VII), c. VI, s. 218; İbn Kudâme, V, 545-546; Bilmen, IV, 203; Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946, s. 43
[77] Şirâzî, II, 322; Subkî, XVI, 178.
[78] Gâlib, 261.
[79] Aydın Tuncay, *Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 17-19.

savunanları reddederek, Cahiliyye döneminde vakıf müessesinin bulunmadığını, bunun Müslümanlara has bir müessese olduğunu iddia etmektedir.[80] İslam toplumlarındaki vakıf müessesesinin başlangıcı ve gelişimi dikkate alındığında da, vakfın İslâmi menşe'den kaynaklandığı bilgisi daha kabul edilebilir gözükmektedir.[81]

IV. ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARI VE ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR

A. ARİYET AKDİNİN UNSURLARI

Âriyet akdinin unsurları dediğimizde kastettiğimiz âriyet akdinin rükünleridir. Âriyet akdinin unsurlarının neler olduğu konusunda mezheplerin ittifak halinde olmadığı görülmektedir. Hanefîlerce âriyet akdinin kurulması için sadece icab yeterli görülmektedir.[82] Ancak İmam Züfer'e göre kabul de unsurlar arasındadır.[83] Diğer mezheplere göre âriyet akdinin unsurları dört tanedir, bunlar muîr, muâr, müsteîr ve sîgadır[84]. İbn Rüşd'e göre bu unsurlar beş tanedir. İbn Rüşd "iâre"yi de unsurlardan biri olarak görmektedir.[85]

---

[80] Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, (v. 820), *el-Ümm*, Matbaatu'l-Kübrâ Emiriyye, Bulak 1321h, (I-VI), c. III, s. 275; Subkî, XVI, 179.

[81] Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî, *Büceyrimî ale'l-Hatîb*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1978, (I-IV), c.III, s. 202; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 50.

[82] Kâsânî, VI, 214; Nevevî, XV, 40; Cezîrî, III, 272; Zuhaylî, V, 55.

[83] Kâsânî, VI, 214; Nevevî, XV, 40; Zuhaylî, V, 55.

[84] Ebu'l Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî, *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, c. V, s. 368; Haccâvî, I, 220; Haraşî, VI, 140; Derdîr, III, 571; Karâfî, VI, 197; Cezîrî, III, 272.

[85] Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, (v. 1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1333h, (I-II), c. I, s. 262.

Şâfiî, Hanbelî ve Mâliki âlimlerinin kabul ettiği bu dört unsur, muîr, muâr, müsteîr ve sîga, Hanefîler açısından âriyet akdinin kurucu unsurları olarak değil de, daha çok yardımcı unsurları olarak ele alınmaktadır.[86]

Şimdi âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği bu unsurlar çerçevesinde âriyet akdinin şartlarını inceleyelim.

B. ÂRİYET AKDİNİN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR

1. Muîrde (Âriyet Veren Kişide) Aranan Şartlar

Muîrde aranan şartları incelediğimizde mezhepler arasında farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Muîrde aranan şartları maddeler halinde inceleyecek olursak;

a. Tasarruf yetkisi

Hanefîler muîrin akıl sahibi ve mümeyyiz olmasını şart koşmuşlardır, aklî dengesi yerinde olmayan kişinin ya da mümeyyiz olmayan çocuğun bir şeyi âriyet vermesi sahih görülmemiştir.[87]Bu konuda diğer mezheplerin de Hanefîlerle aynı görüşte oldukları görülmektedir, ancak diğer mezhepler çocukta mümeyyizlik değil buluğ şartı aramaktadırlar.[88]Bu grubun içerisinde bulunan Şafiiler buluğun gerekliliğini muîrin teberrua ehil olmasına bağlamaktadırlar.[89]Hanefîler ise âriyet akdinde muîr için buluğu

---

[86] Mehmet Akman, *Mecelle'de Âriyet Sözleşmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 18-20.
[87] Kâsânî, VI, 214.
[88] İmrânî, VI, s.507; İbn Kudâme, V, 207; Haccâvî, I, 220; Buhûtî, IV, 101; Derdîr, III, 571; İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim b. Davyân, (v. 1935), *Menâru's-Sebîl fî Şerhi'd-Delîl*, Mektebetü'l-İslâm, (b.y) (t.y), (I-II), c. I, s. 429; Muhammed ez-Zuhrî el-Gamravî, *es-Sirâcü'l-Vehhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y.), s. 258; Cezîrî, III, 272-276.
[89] Şirâzî, II, 188; Şirbînî, III, 314; Gamravî, 258.

şart görmemekte, kendisine izin verilmiş bir çocuğun bir şeyi âriyet olarak vermesi de sahih kabul edilmektedir.[90]

Sefihlik ve cünûn Şâfiîlere[91], Malikîlere[92] ve Hanbelîlere[93] göre muîr açısından engel teşkil etmektedir. Hanefîler ise aklî melekesi yerinde olmayan kimsenin muîr olamayacağı noktasında diğer mezheplerle ittifak etmektedirler.[94]

b. Hürriyet

Muîrin hür olması Hanefîler açısından gerekli görülmemektedir. Gerekçe olarak âriyetin karşılık beklenmeksizin yapılan bir hayır işi olması öne sürülerek, ticaret izni olan bir kölenin âriyet verebileceğini savunmaktadırlar. [95]

Malikîler ise Hanefîlerden farklı olarak köleliği ve kişinin hacir altında olmasını, kişinin âriyet vermesine engel kabul etmektedirler.[96]Ancak bununla birlikte Müdevvene'de, sahibinin iznini almış bir kölenin ariyet verebileceğinin zikredildiği görülmektedir.[97]

Mahcurluk (kişinin hacr altında olması, malını kullanmaktan men edilmesi) ve kölelik Şâfiîler[98] ve Hanbelîlerce de âriyet vermeye engel kabul edilmektedir.[99]

c. Mülkiyet

Muîrin ariyet mala mâlikiyetinin niteliği açısından mezheplere baktığımızda, muîrin âriyet olarak verdiği malın kendisine veya menfaatine malik olması gerektiğine

---

[90] Kâsânî, VI, 214.
[91] Şirâzî, II, 188; Subkî, XV, 30; Şirbînî, III, 314.
[92] Mâlik, IV, 365; Haraşî, VI, 140.
[93] İbn Davyân, I, 430.
[94] Kasânî, VI, 214.
[95] Kâsânî, VI, 214.
[96] Mâlik, IV, 365; Karâfî, VI, 197-198; Haraşî, VI, 140; Derdîr, III, 571.
[97] Mâlik, IV, 365.
[98] Subkî, XV, 31; Râfiî, V, 369; Şirbînî, III, 314.
[99] İbn Davyân, I, 430; Cezîrî, III, 272-276.

vurgu yapıldığını görmekteyiz.[100]Mal üzerinde hak sahibi olmayan bir kimsenin onu âriyet vermesi caiz kabul edilmemektedir. [101]

Hanefîlere[102] ve Mâlikîlere[103] göre müsteîrin bir malı âriyet yoluyla alarak kazandığı menfaat mülkiyeti, müsteîrin söz konusu malı başkasına âriyet verebilmesi için yeterli görülmektedir. Şafiiler için de âriyet yoluyla elde edilen malın kendisine malik olmak gerekli görülmemektedir. Ancak Hanefîler ve Mâlikîlerden farklı olarak, kira, vasiyet gibi yollarla veya bizzat malın kendisine sahip olma yoluyla menfaate sahip olmak dikkate alınmıştır.[104] Şâfiîlerce âriyet alan kişi, onu başkasına âriyet vermek için gerekli olan menfaat mülkiyetine sahip değildir.

2. Müsteîrde (Âriyet Alan Kişide) Aranan Şartlar

Âriyet karşılık beklenmeksizin, hayır amaçlı yapılan bir teberru akdi olduğu için İslam âlimleri müsteîrin kendisine teberru yapılabilecek bir kimse olması gerektiği görüşündedirler.[105]Bu sebeple bazı durumlarda âriyet verilmesini uygun görmemektedirler. Allah'ı inkar eden bir kimseye Kur'an-ı Kerîm'in âriyet olarak verilmesi[106] ve Müslüman bir kölenin hizmet etmesi için, yine Allah'ı inkar eden bir kimseye âriyet olarak verilmesi caiz görülmemiştir.[107]

---

[100] İbn Rüşd, I, 262; Mevsılî, III, 69; Subkî, XV, 31; Haraşî, VI, 140; Derdîr, III, 571; İbn Davyân, I, 431.
[101] Derdîr, III, 571.
[102] Merğînânî, III, 215; Mevsılî, III, s.69; Şeyhzâde Abdurrahman b. Şeyh Muhammed İbn Süleymân, (v. 1078h.), *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Matbaai Osmaniyye, İstanbul 1305h, (I-II), c. II, s. 521.
[103] Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzeyy, (v. 1340), *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye fî Telhîsi'l-Mezhebi'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Fikr, (b.y) (t.y.), s. 320.
[104] Beydâvî, I, 565; Râfiî, V, 371; Şirbînî, III, 314; Cezîrî, III,. 272-276.
[105] Beydâvî, I, 566; Râfiî,V, 371; İbn Cüzeyy, 320; Haraşî, VI, 141; Buhûtî, IV, 102; Cezîrî, III,. 272-276.
[106] Şirbînî, III, 316; Derdîr, III, 572; Cezîrî, III, 272-276.
[107] Şirbînî, III, 317; Buhûtî, IV, 102; Gamravî, 259; Derdîr, III, 572.

Âriyet verilecek kişinin belirli bir kimse olması ve bu kimsenin aynı zamanda tasarruf yetkisine de sahip olması Şâfiîlerce gerekli görülmektedir.[108]Bu sebeple müsteîr olacak kişide âkil olmak ve mümeyyiz olmak şartları aranmaktadır. Âklî melekesi bulunmayan kimsenin ya da temyiz gücü olmayan çocuğun bir şeyi âriyet olarak istemesi sahih kabul edilmemektedir.[109]

3. Müsteârda (Âriyet Verilen Malda) Aranan Şartlar

a. Âriyet Verilmesi Mümkün Olan Mallar

Âriyet akdine konu olan malın niteliği konusunda mezhepler arasında ihtilaf görülmemektedir. Âriyet akdine konu olacak malda bazı nitelikler aranmaktadır. Bunların başında, âriyet olarak verilen şeyin kullanım sonucu tükenmemesi, malın kendisinin kullanım sonrasında aynen kalması gelmektedir.[110]

Âriyet akdine konu olan malın, bizzat kendisinden değil de menfaatinden yararlanılabilen bir nitelikte olması, o malın âriyet akdine konu olmasına engel teşkil etmemektedir. Şöyle ki; sütü veya yünü için koyunun, suyu için kuyunun,[111] damızlık için boğanın[112], av için köpeğin[113] âriyet verilmesinde âlimler bir mahzur görmemişlerdir.[114]

---

[108] Ahmed Kâmil el-Hudarî, *et-Tezhîb fî İlmi'l-Fıkh*, Matbaatu Vâdi'l-Mülûk, Mısır 1937, s. 55; Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali es-Şerbecî, *Büyük Şâfiî Fıkhı*, (çev. Ali Arslan), Huzur Yayınevi, İstanbul 1994, (I-IV), c. III, s. 302; Cezîrî, III, 273.
[109] Râfiî, V, 371.
[110] Serahsî, XI, 145; Kâsânî, VI, 214; İbn Kudâme, V, 207; Beydâvî, I, 566; Zeylaî, V, 87-88; Râfiî, V, 371; Subkî, XV, 31; Haccâvî, I, 220; Şirbînî, III, 316; Buhûtî, IV, 100; Gamravî, 258-259; İbn Davyân I, 430; İbn Süleymân, II, 520; Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1951, (I-VI), c. IV, s. 60-63.
[111] Şirbînî, III, 316.
[112] İbn Kudâme, V, 207; Şirbînî, III, 316.
[113] İmrânî, VI, 508; İbn Kudâme, V, 207.
[114] Beydâvî, I, 566; Râfiî, V, 371; İbn Rüşd, I, 262; Şirbînî, III, 316.

Bunun yanı sıra âriyet akdine konu olan malın, âriyet akdi esnasında, kendisinden faydalanılmasına uygun koşulda bulunması şartı aranmaktadır. Buna dayandırılarak firari bir hayvanın âriyet olarak verilmesi sahih görülmemiştir.[115]

Âriyet akdine konu olan malın belirli olması Şâfiîlerce gerekli görülmemektedir. Bu durum fıkıh kitaplarında şu şekilde örneklendirilmektedir; "Bir kimse, bir hayvanı âriyet olarak istese, buna karşılık mal sahibi "ahırıma gir ve istediğini al" dese bu âriyet sahihtir."[116]

Âriyet akdine konu olan malın çok ortaklı bir mal olmasında sakınca görülmediği nakledilmektedir. Aynı şekilde böyle bir malın birden fazla kimseye âriyet olarak verilmesi de, her ne surette olursa olsun, sahih addedilmektedir.[117]

b. Âriyet Verilmesi Mümkün Olmayan Mallar

Âriyet akdine konu olan malın kullanım neticesinde tükenmeyen bir nitelik arzetmesi gerektiği için, ceviz, yumurta gibi ölçülen, tartılan ve yenilen şeylerin, yani kullanımı telef olmasını gerektiren şeylerin âriyet olarak verilmesi doğru görülmemektedir.[118] Yenilip içilen şeylerin âriyet olarak verilmesi durumunda bunun bir "karz akdi" (borç akdi) olacağı belirtilmektedir. Bunun sebebi, âriyet akdinde kullanım sonunda iade edilen kullanılan malın kendisidir, onun misli değildir. Karz akdinde ise kullanım sonunda iade edilen, kullanım esnasında kullanılan malın tükenmiş olması sebebiyle, miktar ve nitelik açısından onun misli olan başka bir maldır. Bu

[115] Berkî, 156.
[116] Şirbînî, III, 317.
[117] Bilmen, IV, 60-63.
[118] Serahsî, XI, 145; Zeylaî, V, 87-88.

sebeple ceviz, yumurta gibi ölçülen malların âriyet olarak verilmesi karz akdine benzetilerek caiz görülmemiştir. [119]

İslam hukukçularınca para, altın gibi mallar da karz akdine benzeyeceği için, âriyet olarak verilemez.[120]Buna benzer şekilde bir binada kullanmak üzere tuğlanın veya elbise yapmak üzere kumaşın âriyet olarak alınması sahih görülmemiştir, çünkü bunlar da kullanılmasıyla telef olacak mallardır.[121] Şâfiîlerden bir kısım ulema süslenme amacıyla para ve dirhemin âriyet olarak verilemeyeceğini savunsa da[122], İslam hukukçuları genel olarak dirhem ve altın gibi malların gösterme, süslenme ve tanıtma amacıyla kiralanabilmesini örnek göstererek bu gibi malların âriyet olarak verilebileceğini savunmaktadırlar. Çünkü burada kullanılan malın tükenmesi durumu söz konusu değildir.[123]

Kendisinden yararlanılan maldan elde edilen menfaatin mübah olması da âriyet akdinde müsteâr için şart koşulmaktadır.[124] Bu kuraldan hareketle İslam âlimleri cinsel ilişkiye girmek için câriyenin,[125] ihramdaki bir kimseye avın,[126] içki içmek amacıyla bir evin,[127] savaşılan bir kimseye silahın ve atın[128] ve müzik aletlerinin[129] âriyet olarak verilmesini caiz görmemişlerdir. Genç ve güzel bir cariyenin mahremi olmayan bir

---

[119] Mâlik, IV, 364; Serahsî, XI, 133; Kâsânî, VI, 215; Merğînânî, III, 215; Nesefî, 101.
[120] Mâlik, IV, 364; Serahsî, XI, 133; Kâsânî, VI, 215; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, (v. 710) *Kenzu'd-Dekâik*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005, 101; Zeylaî, V, 87-88; Merğînânî, III, 215; Gamravî, 258-259; İbn Süleymân, II, 520; Bilmen, IV, 60-63.
[121] Bilmen, IV, 59.
[122] Begavî, IV, 280.
[123] Serahsî, XI, 133; Merğînânî, III, 215; Beydâvî, I, 566; Zeylaî, V, 87-88; Kâsânî, VI, 215;Nesefî, 101; Şirbînî, III, 316; Gamravî, 258-259; İbn Süleymân, II, 520; Bilmen, IV, 60-63.
[124] İbn Rüşd, I, 262; İbn Kudâme, V, 207; Şirbînî, III, 315; İbn Davyân, I, 429; Haccâvî, I, 220; Buhûtî, IV, 102; Gamravî, 258-259.
[125] İmrânî, VI, 508; İbn Rüşd, I, 262; Beydâvî, I, 566; Râfiî, V, 371; Karâfî, VI, 198.
[126] İbn Kudâme, V, 208; Beydâvî, I, 566; Şirbîni, III, 316.
[127] İbn Kudâme, V, 208.
[128] Şirbînî, III, 316.
[129] Hudrî, 56.

kimseye âriyet olarak verilmesi de, böyle bir kimse ile aynı ortamı paylaşması dini açıdan uygun olmadığı için câiz görülmemektedir.[130]

4. Sîgada Aranan Şartlar

Âriyet akdinin gerçekleşmesi Hanefîler açısından temlîk (bir hakkın başkasına geçirilmesi) lafızlarıyla mümkün görülmektedir.[131] Hanefîlerin klasik fıkıh kitaplarında âriyet akdinde geçerli olacak temlîk ifadelerine örnek olarak, âriyet veren kişinin "sana âriyet verdim", "evimin kullanımını bu ayda sana verdim" gibi lafızlar nakledilmektedir.[132] Bu gibi açık ve net ifadelerin yanı sıra mecazi ifadelerle de âriyet akdinin gerçekleşebileceği kabul edilmektedir. Mecazi ifadelere örnek olarak da klasik fıkıh kitaplarında "arazimi sana yedirdim", "elbisemi sana verdim" lafızları nakledilmektedir.[133]

Âriyet akdinde kullanılan mecazi ifadelerde kastedilen anlamın ifadeden çıkarılacak ilk anlam olmadığı ifade edilmektedir. Âlimler "arazimi sana yedirdim" ifadesini açıklarken, burada kastedilen anlamın orada yetiştirilen mahsul olduğu ve bu mahsul için arazinin âriyet verildiğini belirtmişlerdir.[134] Ayrıca mecazi kullanımlarda niyetin de etkili olduğu görülmektedir, şöyle ki "elbisemi sana verdim" ifadesini kullanan kimse burada hibe etmeyi amaçlamışsa elbise hibe edilmiş olmakta, âriyet vermeyi amaçlamışsa da söz konusu mal âriyet olmaktadır.[135]

---

[130] İbn Kudâme, V, 208; Şirbînî, III, 316.
[131] Serahsî, XI, 133; Kâsânî, VI, 214; Zeylaî, V, 84.
[132] Serahsî, XI, 133; Merğînânî, III, 213; Mevsılî, III, 69;Nesefî, 101; Zeylaî, V, 83-84; İbn Süleymân, II, 520.
[133] Serahsî, XI, 133; Zeylaî, V, 83-84; İbn Süleymân, II, 520.
[134] Serahsî, XI, 133; Zeylaî, V, 83-84.
[135] Serahsî, XI, 133; Zeylaî, V, 83-84.

Şâfiîler açısından bakıldığında da icab ve kabul âriyet akdinin gerçekleşmesi için gerekli görülmektedir.[136] Şâfiîler, Hanefîlerce temlik ifadelerinden sayılan "sana âriyet verdim" "bana âriyet ver" gibi ifadeleri, "faydalanma için izin alma" ifadeleri şeklinde değerlendirmekte, bununla birlikte bu ifadeleri âriyet akdi için yeterli görmektedirler.[137] Bu ifadelerden birinin beraberinde bir fiil ile kullanılması[138], ya da taraflardan birinin sözü ve buna mukabil karşı tarafın fiili ile âriyet akdinin gerçekleşmesi mümkün görülmektedir.[139] Şâfiîlere göre "bana âriyet ver" gibi bir taleple îcab müsteîrden de gelebilir.[140] Şafiilerden bir kısmı da niyetle birlikte kinayeyi de sarih lafız gibi görmektedirler.[141]

Hanbelîler âriyete delâlet eden her türlü söz ve fiil ile akdin gerçekleşeceğini savunmaktadırlar.[142] Malikîler de âriyete delâlet eden her türlü sözle âriyet akdinin gerçekleşebileceği görüşündedirler.[143]Bunun yanı sıra işaret gibi, rızayı gösteren fiiller Malikîlerce yeterli görülmektedir.[144]

Âriyet akdi kurulurken bir bedel veya menfaat karşılığında bir menfaatin verilmesi telaffuz edilirse bu akit fâsid kira akdi olmaktadır. Âriyet akdi karşılıksız akitlerdendir, âriyet akdinde bir bedel zikredilmez, elde edilen menfaatin karşılığında bir bedelin zikredilmesi durumunda yapılan akit kira akdidir. Ancak âriyet akdi kurulurken akde konu mal karşılığında bir menfaat zikredilmesi, ya da karşılık olarak bedel istenmesi söz konusu akdi fasid kira akdine çevirir. Çünkü kira akdinde akde

---

[136] Beydâvî, I, 565.
[137] Şirbînî, III, 317; Gamravî, 259; Hudrî, 56; Cezîrî, III, 274.
[138] Gamravî, 259.
[139] Beydâvî, I, 565; Şirbînî, III, 317.
[140] Şirbînî, III, 317-318; Cezîrî, III, 274.
[141] Gamravî, 259; Cezîrî, III, 274.
[142] Haccâvî, I, 220; Buhûtî, IV, 100; İbn Davyân, I, 429.
[143] Derdîr, III, 573;Cezîrî, III, 276.
[144] Derdîr, III, 573; Karâfî, VI, 199.

konu olan malın ya da menfaatin, akdin süresinin ve akde karşılık ödenecek bedelin belirli olması gerekli görülmektedir.[145]

Âriyet akdinin fasid kira akdine dönüşmesi fıkıh kitaplarında şu örnekle izah edilmektedir; "bir kimse "atımı, yemlemen ya da atını bana iâre vermen karşılığında sana âriyet verdim" dese böyle bir akit fasid kira akdidir." Kişi atını, yemlenmesi karşılığında âriyet verirse, burada ata verilecek yemin miktarının bilinmezliği sorun teşkil etmektedir. Şayet kişi âriyet vereceği at karşılığında kendiside karşı tarafın atını isterse bu durumda da bir karşılık talep ettiği için problem çıkmaktadır.[146]

V. VAKFIN UNSURLARI VE VAKFIN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR

A. VAKFIN UNSURLARI

Vakfın unsurlarını vakfeden kişi (vâkıf), vakfedilen mal (mevkûf), kendisine vakfedilen şahıs ya da yön (mevkûfun aleyh) ve vakfın tesisine delalet eden sözlerden herhangi biri (vakıf sîgası) olarak belirleyenler olduğu gibi[147] vakfın unsurunu "açık bir beyanla veya zarureten vakfın kurulmasına delâlet eden lafızlar" olarak tarif edenler de bulunmaktadır.[148] Âriyet akdinde olduğu gibi burada da kurucu unsur ve yan unsur ayrımına gidersek; vakfın kurulmasına delalet eden lafızları kurucu unsur, vâkıf, mevkuf, mevkûfun aleyh ve vakıf sîgasını yan unsur olarak değerlendirmek mümkün.

---

[145] Cüveynî, VII, 139; Begavî, IV, 286; Şiribînî, III, 319.
[146] Râfiî, V, 374; Gamravî, 259.
[147] Haraşî, VII, 92; Derdîr, IV, 101; İbn Cüzeyy, 317; Hudrî, 76; Karâfî, VI, 301; Bilmen, IV, s.169.
[148] Ömer Hilmi Karînâbâdizâde, (v. 1889), *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, Sulhi Garan Matbaası Varisler Koll. Şti, İstanbul 1978, s. 14; Berkî, 44.

B. VAKFIN UNSURLARINDA ARANAN ŞARTLAR

Şimdi dört unsur (vâkıf, mevkûf, mevkûfun aleyh ve sîga) çerçevesinde vakıfın sıhhatinde aranan şartları inceleyelim.

1. Vâkıfta Aranan Şartlar

a. Tasarruf Yetkisi

Vâkıfta aranan şartların başında vâkıfın bir malın mülkiyetini bir başkasına devredebilecek, bir mal üzerinde tasarruf yetkisine sahip olabilecek bir kimse olması gelmektedir.[149]Bunun için vâkıfın âkil ve bâliğ olması gerekli görülmektedir.[150] Bu bağlamda aklî melekesi yerinde olmayan kimselerin, çocukların, mâtuhların (bunamış kimselerin) vakfı sahih görülmemektedir.[151]Vakfın mülkiyet üzerinde bir tasarruf olması, sonuçları açısından mülkiyetin elden çıkmasını gerektirmesi ve böyle bir durumun bir noktada kişinin mülkü adına zararlı bir muamele olması vakfedecek kişide akıl ve buluğ niteliklerinin aranmasında etkili olmaktadır.[152]

b. Vakfettiği Malın Mülkiyetine Sahip Olma

Kişi vakfettiği malın mülkiyetine sahip olmalıdır.[153] Başkasına ait bir malın vakfedilmesi sahih görülmemektedir. Bu duruma gasp yoluyla elde edilmiş malın vakfedilmesinin sahih olmaması ve zimmet altındaki malın vakfedilmesinin sahih olmaması örnek gösterilebilir. Çünkü bu çeşit mallarda mülkiyet, kesin olarak kişiye

---

[149] Şirbînî, III, 523; İbn Davyân, II, 5;Gamravî, 296; Derdîr, IV, 101; Burhaneddîn İbrâhîm b. Mûsâ Tarablûsî, *Kitâbu'l-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, Matbaatu'l-Kübrâ el-Mısriyye, Mısır 1292h, s. 9; Karâfî, VI, 301; Bilmen, IV, 183; Gâlib, 262; Berkî, 48.
[150] İbnü'l-Hümâm, V, 416; Tarablûsî, 9.
[151] Kâsânî, VI, s.219; Şirbînî, III, 523; İbn Davyân, II, 5; Gamravî, s.296; Derdîr, IV, 101; İbnü'l-Hümâm, V, 416; Tarablûsî, 9; Bilmen, IV, 183; Gâlib, 262; Berkî, 48.
[152] Kâsânî, VI, 219; Gamravî, 296.
[153] Beydâvî, II, 645; Berkî, 52.

intikal etmiş değildir, söz konusu mal hala başkasının mülkiyeti altındadır.[154] Vakfedilen malın mülkiyetinin ne şekilde elde edildiği de önem arz etmektedir. Meşru yolla mülk edinilmemiş malların vakfedilmesi sahih kabul edilmemektedir.[155]

Kiralanmış bir malın vakfedilmesinin sahih olup olmaması mezhepler arasında değişen bir durumdur. Mâlikiler kira akdine konu olan malı kiralayan kimsenin kiraladığı malı vakfedebileceği kanaatindedirler. Çünkü kira akdi neticesinde elde edilen menfaat mülkiyetini vakıf için yeterli görmektedirler.[156] Bu konuda kendi içlerinde ihtilafa düştükleri gibi diğer mezheplerin de onlara katılmadığını görmekteyiz. [157]Şâfiî mezhebinde ise kiralanmış ya da âriyet olarak alınmış arazi üzerindeki binaların ya da ağaçların vakfedilebileceği görüşü bulunmakta ancak bunun caiz olmadığını savunan Şâfiî fakihlere de rastlanmaktadır.[158]

c. Hürriyet

Vâkıfın hür ve mükellef olması da şart koşulmuştur.[159]Kölenin yapacağı vakıf, ister ticaret yapması için izin verilmiş bir köle olsun ister olmasın, sahih görülmemiştir.[160] Gerekçe olarak vakfın ticari bir işlem olmayışı ve mülkiyetin kalkması söz konusu olduğu halde bir zaruretin de olmayışı gösterilmektedir.[161] Bununla birlikte kendisine izin verilmiş bir kölenin vakfını, bu muameleyi efendisi adına yapacağı için caiz görenler de mevcuttur.[162]

---

[154] İmrânî, VIII, 62; Zuhaylî, VIII, 176.
[155] Zuhaylî, VIII, 176.
[156] Derdîr, IV, 98, 101.
[157] Karâfî, VI, 315.
[158] Râfiî, VI, 248; Şirbînî, III, 526.
[159] İbnü'l-Hümâm, V, 416; Derdîr, IV, 101; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz İbn Âbidîn, (v. 1836), *Raddü'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul (t.y), (I-V), c. III, s. 397.
[160] Kâsânî, VI, 219; Şirbînî, III, 523; Gamravî, 296; Tarablûsî, 9.
[161] Kâsânî, VI, 219.
[162] Bilmen, IV, 183

Vâkıfın ikrah altında olmaması gerekmektedir. İkrah altında yapılan vakıf sahih kabul edilmemektedir.[163]Borcundan ya da sefihlik sebebiyle mahcur olan bir kimsenin vakfı da sahih kabul edilmemiştir.[164]Ancak sefihin vakfının geçerli olduğunu kabul edenler de mevcuttur. Böyle düşünen kişilerden biri olan Ebû Yûsuf sefihliğinden dolayı hacr altında olan bir kimsenin vakfının sahih olmasını, menfaati kendisine olmak üzere, kendisinden sonra da kesilmeyecek şekilde vakfetmesi durumunda sahih görmektedir.[165]Ebû Yûsuf gibi, sefihin vakfının sahih olduğunu düşünen Şirbînî de, sefihin vakfının sahih olabilmesi için, vakfını ölümünden sonrasına izafe etmesi şartını öne sürmektedir.[166]

d. Müslüman Olmak

Vâkıfta Müslüman olma şartı aranmamaktadır, zimmî bir kimsenin vakfı da sahih kabul edilmektedir.[167] Bu kimse kendi camiasına vakıf yapabildiği gibi, ilerde değineceğimiz üzere Müslüman fakirlerin de vakfından istifade etmesine izin verebilir ve bu caiz kabul edilmektedir. [168]

Mürted bir kimsenin vakfı, irtidad halinde vakfetmesi durumunda İmam Âzam'a göre mevkûftur, kişi İslam'a geri dönerse vakfı sahih kabul edilmektedir. Mürted olan kişi irtidadından dolayı öldürülür veya eceliyle ölürse vakfı bâtıl olur. İmam Muhammed'in de İmam Azam'la aynı görüşte olduğu görülmektedir. Müslüman bir kimse malını vakfettikten sonra irtidad ederse bu durumda vakıf bâtıl olmaktadır. Çünkü irtidad halinde, kişinin yaptığı işler hukuki varlıklarını kaybedip batıl olmaktadırlar.

---

[163] Şirbînî, III, 523; Derdîr, IV, 101; Gâlib, 262; Berkî, 50.
[164] Şirbînî, III, 523; Gamravî, 296; Tarablûsî, 9; Gâlib, 262; Berkî, 49.
[165] Bilmen, IV, 184.
[166] Şirbînî, III, 524.
[167] İbnü'l-Hümâm, V, 416; İbn Davyân, II, 6.
[168] İbnü'l-Hümâm, V, 416.

Dolayısıyla mürted kişinin yaptığı vakıf da batıl olmaktadır. İslam'a geri dönmesi durumunda da vakfının sahih olabilmesi için vakfını yenilemesi gerekmektedir. [169]İrtidat eden kadının vakfı İmam Âzam'a göre sahihtir, çünkü bu kadının öldürülmesi gerekli değildir. İrtidat eden kadının ve erkeğin vakıfları arasındaki bu farklı muamele ölümle bağlantılıdır. Hanefîlere göre irtidad etme vakfın iptali için yeterli değildir, vakfın batıl olmasını gerektiren durum irtidad sonrasında irtidad eden kişinin öldürülmesi ya da eceliyle ölmesi durumudur, yani sonuç itibariyle irtidad eden kişinin ölmesi vakfı batıl kılar. Kadınların irtidad etmesi Hanefîlere göre öldürülmesini gerektirmemektedir. Dolayısıyla irtidad eden bir kadının vakfı geçerli iken, erkeğin vakfı mevkuf olur.[170]

Vâkıfın bir ülkenin tebaasından olması şart değildir. Müste'menin yaptığı vakıf da geçerli kabul edilmektedir.[171] Vâkıfın mevkûfun aleyhle aynı dinden olması da şart görülmemiştir.[172] Buna gerekçe olarak, vakfın yardım adına yapılan bir muamele olduğu, böyle bir davranışın tüm dinlerde faziletli bir iş olduğu ve ayrım yapılmaması gerektiği gösterilmektedir.[173]

2. Mevkûfta Aranan Şartlar

a. Vakfedilmesi Mümkün Olan Mallar

Vakfedilen malda aranılan özelliklerin başında, vakfeden kişinin mülkiyetinde bulunması gelmektedir. Çünkü vakıf, İmam Azam'a göre vakfedilen malın menfaatinde, İmam Azam dışındaki cumhura göre ise vakfedilen malın mülkiyeti üzerinde tasarrufu

[169] İbnü'l-Hümâm, V, 416.
[170] İbnü'l-Hümâm, V, 416.
[171] Berkî, 51.
[172] İbnü'l-Hümâm, V, 416; Berkî, 51.
[173] Berkî, 52.

gerektirmekte, sonuç olarak her iki durumda da vakfedilen malın vakfeden kişinin mülkiyetinde olması gerekmektedir.[174]

Vakfedilen malda aranılan diğer niteliklere bakacak olursak; vakfedilen malın belirli ve bilinen bir mal olması gerekmektedir. Muayyen olmayan, miktarı ve niteliği belli olmayan bir malın vakfedilmesi anlaşmazlık doğuracağı için caiz kabul edilmemektedir.[175] Vakfedilen maldan elde edilecek menfaatin mübah olması gerekmektedir. Bu sebeple vakfedilen malın mal-i mütekavvim (İslam Hukukuna göre ticari değeri olan) mallardan olması gerekmektedir. Dinen caiz olmayan, aynı zamanda ticari değer taşımayan domuz, şarap vb. gibi şeylerin yanında içeriği dinen caiz olmayan insanları saptıracak kitaplar gibi menfaati mübah olmayan şeylerin vakfedilmesi de caiz görülmemektedir.[176]

Vakfedilen malın menkul bir mal olması Hanefîler açısından sorun teşkil etmektedir. Menkul mallarda vakıfta amaçlanan "ebediyetlik" vasfının olmaması ve menkul bir malın telef olmasının imkan dahilinde olması dolayısıyla Hanefîler menkullerin vakfedilmesine cevaz vermemektedirler. Ancak bununla birlikte gayr-i menkul bir mala ya da akara[177] bağlı olarak menkullerin vakfedilmesine cevaz vermektedirler. Mescide bağlı olarak mumların, halıların vakfedilmesi gibi menkullerin vakfı buna örnektir. Bu aynı zamanda Ebû Yûsuf'un görüşüdür.[178] İmam Muhammed'e göre de teâmülde bulunması ve vakfın ruhuna aykırı olmayan bir yapıda olması durumunda, menkullerin vakfı, kıyasen olmamakla birlikte istihsanen, caiz görülmektedir. Atın ve silahın, ağaçların, kabirlere vakfedilen kazma-kürek gibi menkul

---

[174] Hudrî, 76, Berkî, 52.
[175] Beydâvî, II, 645; Buhûtî, IV, 335; Berkî, 54.
[176] Buhûtî, IV, 333; Ömer Hilmi, 14.
[177] Akar üzerinde bina yapılmış yahut bina yapılmamış arazi demektir.
[178] Kâsânî, VI, 220; Muhammed Âşık İlâhî el-Bernî, *et-Teshîlü'd-Darûrî li-Mesâili'l-Kudûrî,* Mektebetü'ş-Şeyh, Karaçi, 1412 h., (I-II), c. I, s. 330; Berkî, 53-55.

malların vakfı geçmişte yapıldığı ve güzel davranışlardan olduğu gerekçesiyle caiz görülmektedir.[179]

Hanefîler dışında kalan İslam hukukçuları menkullerin vakfedilmesinde bir sakınca görmemektedirler. Menkullerin vakfında gayr-i menkule ya da akara bağlı olma şartı da aramamaktadırlar.[180] Vakfedilen malda aranan temel niteliklerden biri olan, kullanımı neticesinde malın kendisinin tükenmemesi şartını taşıyan bütün malların vakfı caiz görülmektedir.[181] Sahabe uygulamaları da menkullerin vakfedilmesini savunan hukukçuları destekler niteliktedir. Zira sahabelerin silah, hayvan gibi eşyaları vakfettiklerine dair rivayetlere hadis kitaplarında rastlanmaktadır.[182] Silah ve hayvan gibi menkullerin yanı sıra, âriyet verilmesi ya da kullanılması için süs eşyası[183] veya mobilyalar da vakfedilebilecek mallar arasında sayılmaktadır. [184]

Müşterek malların vakfedilmesi, şayet paylaştırılması mümkün değilse, İmam Muhammed'e göre caiz değildir. Ebû Yûsuf ise müşterek malların bölünebilir ya da bölünemez olmasını vakfa bir engel olarak görmemekte, her iki durumda da vakfın caiz olduğunu savunmaktadır. İmam Azam'ın da kanaati bu yöndedir. [185] Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed arasındaki bu ihtilafın sebebi İmam Muhammed'in vakfın cevazı için teslimi şart koşarken Ebû Yûsuf'un böyle bir şartı aramayışı olarak açıklamak mümkündür.[186] Bununla birlikte Hanefî mezhebinin ana görüşü hastane, yol, kabir gibi vakıflarda paylaştırılması mümkün olmayan hisseli malların vakfının caiz olmadığı şeklindedir. Ancak vakıf malın kendisinden değil de sadece gelirinden istifade edildiği durumlarda

[179] Kâsânî, VI, 220; Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tehânevî, (v. 1974), *İ'lâu's-Sünen*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001, (I-XIX), c. XII, s. 5717; Bernî, I, 330; Berkî, 54.
[180] Mâverdî, VII, 517; Buhûtî, IV, 334; Karâfî, VI, 313.
[181] Cüveynî, VIII, 344-345; İmrânî, VIII, 60.
[182] Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Ebî Şeybe, (v. 849), *el-Musannef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004, c. VII, s. 313.
[183] Mâverdî, VII, 517; Buhûtî, IV, 334.
[184] Subkî, XVI, 178.
[185] Kudûrî, 127.
[186] Serahsî, XII, 37; Kâsânî, VI, 220.

Ebû Yûsuf'un görüşü dikkate alınarak, müşterek malın paylaştırılabilir ya da paylaştırılamaz olmasına dikkat edilmemekte ve bu gibi malların vakfına cevaz verilmektedir.[187]

Hanbelîler[188] ve Şâfiîlerin[189] de müşterek malların vakfedilmesi hususunda Ebû Yûsuf'la aynı görüşte olduklarını görmekteyiz. Müşterek malların vakfının caiz olmasına delil olarak Hz. Ömer'in vakfettiği arazi örnek gösterilmektedir. Hz. Ömer'in vakfettiği arazi Hayber'den kendi hissesine düşen bir arazi olmakla birlikte bu arazinin paylaştırılmamış bir arazi olduğu nakledilmektedir.[190] Müşterek malların vakfedilmesinin caiz olduğuna dair öne sürülen bir diğer gerekçe de, vakıfta esas olanın malın kendisinin hapsedilip menfaatinin tasadduk ediliyor olmasıdır. Buna müşterek malın paylaştırılabilir olmasının ya da olmamasının engel teşkil etmediği savunulmaktadır.[191]

Malikîler ise İmam Muhammed ile aynı görüşü paylaşmakta, vakfın geçerlilik kazanması için mevkûfun aleyh tarafından kabzedilmesini şart koşmaktadırlar. Müşterek malın vakfedilmesinde de paylaştırılabilir olmasını dikkate almakta, paylaştırılması mümkün olmayan müşterek mallarda kabz da mümkün olmayacağı için bu tür malların vakfını sahih görmemektedirler.[192]

Mâlikiler, mevkûfun kendisinin ya da menfaatinin mülk edinilebilir olması gerektiğini düşünmektedirler.[193] Bu görüş doğrultusunda bir kısım Malikî hukukçusu

---

[187] Serahsî, XII, 37.
[188] Buhûtî, IV, 333.
[189] Subkî, XVI, 183; Mâverdî, VII, 519.
[190] Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, (v. 1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1952, (I-VIII), c. V, s. 27.
[191] Subkî, XVI, 183.
[192] İbn Abdilberr, 539.
[193] Derdîr, IV, 102.

yenilebilen şeylerin, paranın ve binilecek hayvanın vakfedilmesini caiz görse de[194] mezhebin genel görüşü bu gibi şeylerin vakfının caiz olmadığı doğrultusundadır.[195]

Vakfedilen malın kira akdine konu olan bir mal olması durumunda vakfedilmesinin caiz olup olmaması mezhepler arasında ihtilaflı bir konudur. Daha önce de değinildiği gibi kira akdine konu olan bir malın kiralayan kimse tarafından vakfedilmesi Mâlikîler ve bir kısım Şâfiîler tarafından caiz görülmektedir.[196] Kira akdine konu olan bir malın mal sahibi tarafından vakfedilmesi ise Mâlikîler hariç diğer mezheplerce caiz görülmektedir.[197] Mevkûfun rehin bırakılmış olması ise yalnızca Hanefîlerce vakfedilmesine engel teşkil etmemektedir.[198]

Bütün bunların dışında vakfedilecek malın Âl-i İmran 92. ayette ve Hz. Ömer hadisinde geçtiği üzere, vâkıfın mallarının içerisindeki en güzel mal olması gerektiği de ortaya konulan görüşler arasındadır.[199]

b. Vakfedilmesi Mümkün Olmayan Mallar

Hanefîlerce menkullerin vakfedilmesi caiz görülmemektedir. Çünkü bu gibi mallar telef olmalarıyla ebedilik vasfını kaybetmektedirler.[200] Daha önce değinildiği gibi, bunun istisnaları mevcuttur ki bunlar menkulün bir gayr-i menkule bağlı olması, ya da teamülde vakfedilen mallardan olması durumudur. [201]

Kokuların, yiyecek maddelerinin, rehin alan kişi tarafından rehin altındaki malların, zimmet (borç) altındaki malların, satılması mübah olmayan malların

[194] Haraşî, VII, 93-94; Derdîr, IV, 102.
[195] İbn Cüzeyy, 317; Karâfî, VI, 315.
[196] bkz. s. 27.
[197] Hudrî, 76; Zuhaylî, VIII, 168.
[198] Hudrî, 76; Buhûtî, IV, 335; Bilmen, IV, 189-190.
[199] Serahsî, XII, 31.
[200] Kâsânî, VI, 220.
[201] bkz. s. 24-25.

vakfedilmesi sahih görülmemiştir.[202] Kokular ve yiyecek maddeleri kullanımı neticesinde tükenmesi sebebiyle caiz görülmemektedir. Bu durum, "vakfedilen malın kullanım neticesinde tükenmemesi" esasına ters düşmektedir. Rehin altındaki mal ve zimmet altındaki malların vakfedilmesi de, vakfeden kişinin bu mallara tam bir mülkiyetle malik olmaması sebebiyle caiz görülmemektedir, zira vakfedilen malda aranan temel özelliklerden biri, vakfedilen malın vakfeden kişinin tam bir mülkiyetle mülkiyeti altında olmasıdır.

Paranın vakfedilmesi âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. İmam Züfer, kendisinde fayda bulunan her şeyin vakfedilmesinin caiz olduğunu gerekçe göstererek, para vakfına da cevaz verdiği nakledilmektedir. Bunun yanı sıra İmam Muhammed'in gayr-i menkule bağlı menkullerin vakfına cevaz vermesi de paranın vakfedilebilmesine cevaz vermek şeklinde yorumlanmaktadır.[203] Mâlikîlerin bir kısmının paranın vakfedilmesini caiz gördükleri hususuna da daha önce değinmiştik.[204] İmam Şâfiî'den paranın vakfedilmesinin caiz olduğuna yönelik bir rivayet nakledilmiş olsa da bunun paranın harcanmasına değil, paranın kendisinden faydalanılmasına verilen bir cevaz olma ihtimali mevcuttur. [205] Ancak genel görüşe baktığımızda para harcanabilen ve kullanımı telefini gerektiren bir nesne olduğu için vakfedilmesine cevaz verilmemektedir. [206]

3. Mevkûfun Aleyhte Aranan Şartlar

Mevkûfun aleyhin muayyen bir kimse olması, ya da belirli bir kimse olmayıp hayır amaçlı bir iş, ya da Müslümanlar, fakirler gibi bir topluluk olması mümkündür. Vakfın kendisine tayin edildiği hayır amaçlı işlerin Allah'ın rızasına uygun, toplumun

[202] İmrânî, VIII, 62; Subkî, XVI, 178; Buhûtî, IV, 333.
[203] İbn Âbidîn, III, 517.
[204] bkz. 26.
[205] Mâverdî, VII, 519; Hudrî, 77.
[206] Cüveynî, VIII, 345; İmrânî, VIII, 62; Zuhaylî, VIII, 188.

yararına olan aynı zamanda sonlu olmayan işler olması gerekmektedir. Okul yaptırmak, camiî yaptırmak, yol açmak ya da fakirlere yolda kalmışlara vakfetmek bu kapsama girmektedir.[207]

Mevkûfun aleyhin belirli bir kimse olması durumunda bu kimsenin mülk edinmeye ehil bir kimse olması gerekmektedir.[208] Mevkufun aleyhin bir kimse olması durumunda bu kimsenin belirli ya da bilinmeyen bir kimse olmasının mezhepler arasında ihtilaflı bir konu olduğu görülmektedir. Mevkûfun aleyhin bir kişi olması durumunda Hanefîlere göre bu kimsenin belirli bir kimse olması mümkün olduğu gibi mevcut olmayan bir kimse olması da mümkün gözükmektedir.[209] Mâlikîlere göre kendisine vakfedilecek kişi ister vakıf anında mevcut olsun isterse sonradan doğacak olsun vakıf sahih olmaktadır. Burada dikkate alınan şart sadece kendisine vakfedilecek kişinin mülk edinme ehliyetine sahip olmasıdır. Bu durum gereğince doğacak kimselere ya da cenine yapılan vakıf vakfedildiği anda geçerli olmayıp, kendisine vakfedilen kişi doğduğunda gerçekleşir.[210]

Şâfiîler ve Hanbelîler mevkûfun aleyhin bir kişi olması durumunda ortada bulunmayan kimseye vakfı caiz görmemektedirler, bu sebeple vakfedilecek kişinin vakıf esnasında mevcut olmasını şart koşmaktadırlar. Dolayısıyla doğacak kişilere ya da cenine yapılan vakıflar caiz görülmemektedir.[211]

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre mevkufun aleyhin mülk edinme hakkına sahip olması gerekmektedir. Mülk edinme hakkına sahip olmayan cenin, ölü, köle gibi insanlar ve şeytan, cin gibi insan dışı varlıklar yanında hayvanlara yapılan vakıflar sahih

---

[207] İbn Kudâme, V, 587; Subkî, XVI, 185-192; Haccâvî, I, 238; Buhûtî, IV, 336; Karâfî, VI, 312; Derdîr, IV, 104.
[208] Zuhaylî, VIII, 190.
[209] Ebû Bekr Ahmed b. Ömer eş-Şeybâni el-Hassâf, (v. 875), *Ahkâmü'l-Evkâf*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire (t.y.), s. 40.
[210] Derdîr, IV, 102.
[211] İmrânî, VIII, 63; İbn Kudâme, V, 587; Subkî, XVI, 184; Şirbînî, III, 527.

görülmemiştir.[212] Kölenin mülk edinme hakkı bulunmadığı için köleye yapılan vakıf sahih görülmese de, Hz. Ömer'den rivayet edilen hadiste vakfın gelirlerinin harcanacağı kimseler arasında kölelerin de zikredildiğini görmekteyiz.[213]

Vâkıf ile mevkûfun aleyhin din ortaklığı dikkate alınmamakta, Hz. Muhammed'in eşi Hz. Safiye'nin Yahudi olan kardeşlerine vakıfta bulunduğu öne sürülerek bunun caiz olduğu savunulmaktadır. Ancak vâkıf ile mevkûfun aleyhin din ortaklığının bulunmadığı durumlarda, vakıfta "kurbet" (Allah'a yaklaşma) amacı şart koşulmaktadır.[214] Bu sebeple Müslüman bir kimse bir zimmîye malını vakfederken Allah'a yaklaşma amacı gütmelidir, aynı şekilde bir zimmî de bir Müslüman'a vakfederken hem kendi dininde hem de Müslümanlıkta Allah'a yaklaşma amacı gütmelidir. Bu sebeple bir zimmînin malını Beytü'l Makdis'e vakfetmesi sahih görülmüşken, hacc ve umre için vakfetmesi sahih görülmemiştir.[215] Birinci durum hem Müslümanlar hem de zimmîler açısından kurbet anlamı taşıdığı için caiz görülmektedir, ikinci durum ise sadece Müslümanlar açısından kurbet anlamı taşımaktadır, bu sebeple sahih görülmemektedir.[216]Buna benzer şekilde bir Müslümanın malını kilise için vakfetmesi veya Mecusilere vakfetmesi de caiz görülmemektedir.[217] Buradan şu sonuca ulaşmak mümkün gözükmektedir; Müslüman toplumda farklı dinlerin mensuplarının vakıfları veya onlara yapılan vakıflar, temel insani yardımlar doğrultusunda ve toplulukların kendi kutsalları çerçevesinde kabul edilmektedir.

Mevkûfun aleyhin "harbî" ya da "mürted" olması durumunda vakfın sahih olup olmayacağı konusunda Şâfiî âlimlerin arasında mevcut bir ihtilaf görülmektedir. Buna

---

[212] İbn Kudâme, V, 588; Subkî, XVI, 184; Şirbînî, III, 527; Zuhaylî, VIII , 192.
[213] İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.
[214] İmrânî, VIII, 64; İbn Kudâme, V, 589; Subkî, XVI, 186; Şirbînî, III, 528; Haccâvî, I, 238; Mâverdî, VII, 524; İbnü'l-Hümâm, V, 416; Gamravî, 296.
[215] İbnü'l-Hümâm, V, 417; İbn Âbidîn, III, 398.
[216] İbn Âbidîn, III, 398.
[217] İmrânî, VIII, 64; İbn Kudâme, V, 587; Subkî, XVI, 183.

göre bazı âlimler böyle kimselere yapılan vakıfları caiz kabul etmektedirler. Gerekçeleri ise bu kimselerin mülk edinme haklarının bulunmasıdır. Eğer mülk edinme hakları varsa, böyle kimselere yapılan vakıflar da sahih olmaktadır. Bazı âlimlerse harbî ya da mürtedlerin ölüm cezası almış olmalarını gerekçe göstererek bu kişilere yapılan vakfı sahih kabul etmemekteler. Vakfın kendisine vakfedilen kimsenin yararlanması amacıyla yapılan bir muamele olmasını, ölüm cezası almış kimselerin vakıftan yararlanmasının ise mümkün olmayacağını öne sürerek delillerini açıklamaktadırlar. [218]

Hanefî ve Hanbelî mezhebinin de mürtede ve harbîye vakıf yapılmasının sahih olmayacağı görüşünde olduklarını görmekteyiz. Bu duruma gerekçe olarak öne sürdükleri delillere bakacak olursak; Hanefîler bu kimselere iyilik yapmanın yasaklanmış bir fiil olduğunu öne sürerek, böyle bir vakfı sahih kabul etmemektedirler.[219] Hanbelîler ise mürted ve harbî kimselerin mallarının diğer insanlar için mübah olduğunu, bu kişilerin mallarının ellerinden alınmasının mümkün olduğunu, dolayısıyla onlara vakfedilen şeylerin de ellerinden alınmasının mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Vakıfta vakfedilen şeyin vakfedilen kişinin elinden alınması caiz değildir. Bu sebeple harbî ya da mürtede vakıf caiz görülmemektedir.[220] Harbîye vakfın caiz olmamasının ardında ayrıca siyasi sebepler de bulunmaktadır. Her ne kadar vakfın doğası gereği insanlara yardım öngörülse de, bu kimselere yardım etmenin devlet için zararı dikkate alınarak harbîye vakıf sahih görülmemektedir.[221]

Bir kimsenin malını kendisine, tamamen veya kısmen vakfetmesi Hanefîlerden İmam Muhammed'e göre caiz değildir. İmam Muhammed vakfın tamamlanması için vakfedilen malın mevkûfun aleyhe teslim edilmesinin gerektiğini savunduğu için kişinin

[218] Râfiî, VI, 255; Subkî, XVI, 183.
[219] İbn Âbidîn, III, 398.
[220] İbn Kudâme, V, 589.
[221] İbn Kudâme, V, 589; Berkî, 67.

kendisine malını vakfetmesini caiz görmemektedir.[222] Şâfiîler[223], Malikiler[224] ve Hanbelîler de bu kanaattedir.[225]Ancak Ebû Yûsuf'a ve Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre kişinin kendisine malını vakfetmesi sahihtir.[226] Kişinin kendisine yaptığı vakfın sahih olmayacağını savunanların delili, kişinin vakfettiği malın mülkiyet hakkını kaybetmesi dolayısıyla bu maldan yararlanma hakkını da kaybetmesi durumudur. Bu sebeple kişinin kendisine yaptığı vakıf sahih görülmemektedir. Ayrıca kişinin zaten kullanım hakkına sahip olduğu bir malın kullanımını tekrar kendisine tahsis etmesi de anlamsız görünmektedir. Ancak bununla birlikte genel bir amaca mesela; Müslümanlar adına yapılan bir vakıftan, vâkıfın kendisinin de istifade edebileceği kabul görmektedir.[227]

Bunun dışında bir görüşe göre de kendisinin de menfaatinden faydalanmasını şart koşarsa şart koştuğu miktarda menfaatinden istifade edebileceği kabul edilmektedir.[228] Ebû Yûsuf ise görüşünü delillendirirken, vakfın gerçekleşmesiyle mülkiyetin Allah'a intikal edeceğini öne sürmektedir. Bu durumda kişinin tamamen ya da kısmen kendisine malını vakfetmesinde bir sakınca görmemektedir. Buna örnek olarak da evini ya da arazisini vakfeden bir kimsenin evinde oturmasını ya da vakfettiği arazisine defnedilmesini göstermektedir.[229]

Bazı Şâfiî[230] ve Mâlikî[231] âlimler zenginlere yapılan vakfın sahih olduğu görüşünde olsalar da, zengin bir kimsenin sadece kendisine vakfı tahsis etmesi caiz kabul

---

[222] Merğînânî, III, 20; İbn Kudâme, V, 550.
[223] İmrânî, VIII, 66; Şirbînî, III, 529; Mâverdî, VII, 525.
[224] İbn Cüzeyy, 318; Haraşî, VII, 98.
[225] İbn Kudâme, V, 550; Buhûtî, IV, 338
[226] Merğînânî, III, 20; İbn Âbidîn, III, 396.
[227] Haccâvî, I, 238; Buhûtî, IV, 340.
[228] İbn Kudâme, V, 550.
[229] Merğînânî, III, 20.
[230] Şirbînî, III, 531; Gamravî, 297.
[231] Derdîr, IV, 103.

edilmemektedir.[232] Bununla birlikte kişinin umuma vakfettiği maldan kendisinin istifade etmesi caiz görüldüğü gibi, zenginin umum için vakfettiği han, kabir gibi vakıflardan istifade etmesi de caiz görülmektedir.[233]

Hz. Ömer'den rivayet edilen hadiste gördüğümüz üzere mevkûfun aleyh kişinin akrabası ya da ailesi de olabilir.[234] Vakıf mutlak anlamda bir gruba tahsis edilmişse, burada mevkûfun aleyh olarak kastedilen kişilerin bu gruptan muhtaç olan kimseler olduğu belirtilmektedir.[235]

4. Sîgada Aranan Şartlar

a. İrade Beyanı

Vakfın gerçekleşmesi için vâkıfın bu doğrultuda bir irade beyanında bulunması gerekmektedir.[236] İrade beyanının lafızla olabileceği gibi fiille de gerçekleşebileceğini kabul edenler mevcuttur. Bir yapı bina edip, o binanın mescid olduğunu söyleyip, insanların namaz kılmasına izin vermek buna örnek gösterilmektedir. [237] Kişinin yaptığı bu fiilin lafza gerek kalmaksızın vakfa delalet ettiği kabul edilmektedir. Şâfiîler ise lafız olmaksızın vakfın geçerli olmayacağını savunmaktadırlar.[238]Şâfiîlerin gerekçesi vakfın gerçekleşmesi için sarih lafızların kullanılmasının lügat yönünden ve örfen meşhur olmasıdır. Dilsiz bir kimsenin bilinen işareti de vakfın gerçekleşmesi için yeterli görülmüştür.[239]

---

[232] Şirâzî, II, 324; Serahsî, XII, 33; Subkî, XVI, 184; Haccâvî, I, 238; İbn Âbidîn, III, 396.
[233] Serahsî, c.XII, 33; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, (v. 1126), *el-Beyân ve't-Tahsîl,* Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1985, (I-XVIII), c. XII, s. 190; İmrânî, VIII, 66; Subkî, XVI, 184.
[234] İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.
[235] Serahsî, c.XII, 34.
[236] İbn Kudâme, V, 548.
[237] İbn Kudâme, V, 549; Haccâvî, I, 237; Derdîr, IV, 104; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, (çev. Ahmed Sarıoğlu, Tekin Tayyar), Pınar yayınları, İstanbul 1992, (I-IV), c. IV, s. 175-178.
[238] İmrânî, VIII, 74; Subkî, XVI, 198.
[239] Şirbînî, III, 532; Ömer Hilmi, 14.

Vakıf lafızları sarih ve kinaye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sarih lafızlar fıkıh kitaplarında şu şekilde nakledilmektedir; "malım fakirler ve miskinlere mevkûf bir sadaka olsun", "vakfettim", "hapsettim", "sebîl kıldım" (hayır olarak verdim).[240] Bu lafızlar doğrudan vakfa delalet eden lafızlardır ve bu lafızların kullanılması durumunda başka bir şeye ihtiyaç duyulmaksızın vakıf gerçekleşmektedir. Kinaye lafızlara örnek olarak ise "sadaka verdim"[241], "haram kıldım", "te'bîd kıldım" (ebedileştirdim) gibi lafızlar gösterilmektedir.[242] İslam hukukçuları kinaye lafızları belirtirken, bu lafızların kinaye olmasının sebebini ortak lafızlar olmasına bağlamaktadır. Bu sebeple bu lafızlarda "mevkûf, mahbûs" gibi vakfa delalet eden başka lafızlara da ihtiyaç vardır.[243] Ayrıca kinaye lafızları kullanan kişinin içinden vakfa niyet etmesi ve bu niyetini de açığa vurması gerekli görülmektedir. Vakfın gerçekleşmesi buna bağlanmakta, vakfeden kişi kinaye lafızları kullanıyorsa niyetini açığa vurmadıkça vakfın gerçekleşmeyeceği belirtilmektedir.[244]

Hanefî âlimlerinden Serhasî'ye göre vakfın gerçekleşmesi için vakfın miskinlere ve fakirlere vakfedilmesinin sarih bir ifadeyle belirtilmesi gerekmektedir. Bu sebeple "arazimi miskinlere ve fakirlere sadaka verdim" ifadesi ile vakfı geçerli görmemiştir, şayet kişi bu ifadenin kendisi için bağlayıcı olmasını kastediyorsa bu durumda ifadenin nezre delalet etme ihtimalinin olduğunu savunmaktadır. Bunun gibi "arazimi vakfettim, malımı haram kıldım veya hapis kıldım" gibi lafızların da ittifakla vakfın gerçekleşmesi için yeterli görülmediğini iddia etmektedir. Gerekçe olarak bu lafızların başka manalar

---

[240] Serahsî, XII, 32; İbn Kudâme, c.V, 548; Subkî, XVI, 198; Gamravî, 297; Derdîr, IV, 103; Mâverdî, VII, 518; Buhûtî, IV, 331.
[241] Derdîr, IV, 103.
[242] İbn Kudâme, V, 549; Buhûtî, IV, 331; Gamravî, 297.
[243] İbn Kudâme, V, 549; Subkî, XVI, 198-199.
[244] Mâverdî, VII, 518.

taşımasının muhtemel olduğunu, (mesela kişinin kendisine vakfetmesi ihtimali gibi), ileri sürmüştür.[245]

Ancak Ebû Yûsuf, belirli bir kimseye vakfedilmediği durumlarda, sadece vakıf lafzının yeterli olduğunu savunmaktadır. Bir kimsenin "şu malımı vakfettim" demesini vakfın gerçekleşmesi için yeterli görmekte, "fakirler", "miskinler", "mescid" gibi lafızlara ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü Ebû Yûsuf vakıf kurulurken te'bid ya da buna delâlet eden lafızları gerekli görmemektedir.[246]

Vakfın gerçekleşmesi için irade beyanı gerekli bir husustur, bu sebeple bir kimse bir mal satın alıp vakfettiğini telaffuz etmeksizin sadece içerisinden bu malın vakıf olmasına niyet etse bu niyet geçersiz kabul edilmektedir, o mal vakıf kabul edilmez.[247]

b. Vakıf Sîgasında Kişinin Zikredilmesi

Vakıf sîgasında belirli bir kimsenin telaffuz edilmesi Hanefi fakihlere göre caiz görülmemiştir. "Bu arazimi sana vakfettim" veya "bu arazimi Zeyd'e vakfettim" gibi ifadelerle vakfın sahih olmayacağı savunulmuştur.[248] Ebû Yûsuf'a göre bu vakfın temelindeki ebedilik anlayışına ters düşen bir durumdur. Bu durumda kişinin vefatıyla vakıf kesilmiş olacaktır.[249] Bununla birlikte Ebû Yûsuf bu ifadeyi bir temlik ifadesi olarak görmekte ve malın teslimi ile şahsın mülkiyetine geçeceğini savunmaktadır.[250]

Vakıf sîgasında belirli bir kimsenin zikredilip sonrasında da kimsenin zikredilmemesi durumunda Mâlikîler arasında vakfedilen malın durumu konusunda

[245] Serahsî, XII, 32.
[246] İbn Âbidîn, III, 396.
[247] Ömer Hilmi, 16.
[248] Hassâf, 19; Serahsî, XII, 32; İbn Âbidîn, III, 396.
[249] İbn Âbidîn, III, 396.
[250] Serahsî, XII, 32.

ihtilaf görülmektedir.[251] Vakıf sîgasında belirli bir kimsenin zikredilip sonunun devam eden bir cihete bağlanmayıp, kimsenin de zikredilmediği bir durum vakfın ebediliğine engel teşkil etmektedir, böyle bir durumda vakıf o kişiden sonra son bulur. Bu şekilde vakfın son bulması durumunda da iki görüş nakledilir, birinci görüşe göre vakfedilen mal vakfedilen kişi vefat ettiğinde sahibine geri döner, diğer görüşe göre ise vakfedilen, vakfedilip kişinin elinden çıktığı için, kendisine vakfedilen kişinin ölmesi durumunda kişinin en yakın akrabasına intikal eder. Vakfedilen malın mevkûfun aleyhin ölmesi ve vakfın son bulması durumunda kişinin en yakın akrabasına intikal etmesinin gerekçesi miras ile açıklanmaktadır. Bir kimsenin mirası öldüğü gün kendisine en yakın olan akrabasına intikal ettiği gibi, vakfettiği vakfın son bulmasıyla en yakın akrabasına intikal etmektedir.[252]

Hanbelîler vakıf sîgasında bir kimse zikredilmemesi durumunda vakfın önce vâkıfın varislerine, varislerinin bulunmaması durumunda ise fakirlere gideceğini belirtmektedirler. Burada vârislere tanınan öncelik vakfın hayır amaçlı bir iş olmasından kaynaklanmaktadır. Hayır yapmak isteyen bir kimse açısından akrabası öncelik taşıdığı için, vakıf sîgasında bir kimsenin zikredilmemesi durumunda vakıftan yararlanacak ilk grup kişinin akrabalarıdır. Akrabalarının bulunmaması durumunda vakfın fakirlere intikal etmesinin sebebi ise vakıfta asıl kastın devam eden bir sevaba nail olunması şeklinde açıklanmaktadır. Bunun için de vakıf fakirlere intikal eder. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'den, vakıf sîgasında kimsenin zikredilmemesi durumunda, bu vakfın Müslümanların maslahatı için harcanmak üzere Beytü'l Mâl'e intikal edeceği nakledilmektedir.[253]

---

[251] İbn Abdilberr, 537.
[252] Kayrevânî, XII, 62; İbn Rüşd, *el-Beyân*, XII, 190, 254; İbn Abdilberr, 537; İbn Cüzeyy, 318.
[253] Buhûtî, IV, 346-347.

Vakıf sîgasında kimse zikredilmeyip mevkûfun aleyh de belirlenmezse, Şâfiîlere göre vakıf vakfeden kişinin akrabalarına sarfedilir. İmam Şâfiî'ye göre böyle bir durumda vâkıfın akrabaları arasında zengin fakir ayrımı yapılmamaktadır.[254]

Vakıf sîgasında bir kimsenin zikredilip sonrasında kimsenin zikredilmemesi ve mevkûfun aleyhin son bulması konusunda Şâfiîlerin iki farklı görüşe sahip olduklarını görmekteyiz. Birinci görüşe göre böyle bir durumda vakıf batıl olur, sebebi ise vakfın sarfedileceği yerin bilinmemesinden kaynaklanan cehâlettir. Bu durumda vakıf vakfeden kişinin tasarrufuna geri dönmektedir. İkinci görüşe göre ise vakıf caiz olur ve vakfın gelirlerinin üç yerden birine sarfedilmesi mümkün olur. Bunlar; fakirler, zaten esas itibariyle vakfın amacı fakirlere ve miskinlere yardımdır. Diğeri hayır amaçlı işlerdir. Vakıf okul, hastane, yol gibi kurumlara sarfedilir. Üçüncüsü ise vâkıfın yakınlarına sarfedilir, Şâfiî mezhebinin tercih ettiği görüşün de bu olduğu görülmektedir.[255]

Vakıf sîgasında zikredilen kişiler arasında kendisine vakfedilmesi mümkün olmayan bir kimsenin olması durumunda, vakfın o kişiler atlanarak sonrasında zikredilen kişiye geçeceği kabul edilmektedir. Vakıfta zikredilen kişilerde problemin devam etmesi durumunda vakfın fakirlere intikal edeceği savunulmaktadır. [256]

Vakıf sîgasında "bu vakıf çocuklarıma olsun" şeklinde çocukların zikredilmesi durumunda bu çocuklara erkek ve kız çocuklarının hepsi dahil olmaktadır. "Çocuklarımın çocuklarına vakfediyorum" denildiği takdirde buna kız ve erkek çocukları ve bunların çocukları dahil edilmektedir. Ancak "neslime vakfediyorum" denilmişse bu durumda erkek çocuklarının çocukları dahil olup, kız çocuklarının çocukları hariç tutulmaktadır. Bunun sebebi kız çocuğunun çocuklarının neseb açısından o aileye bağlı

[254] İmrânî, VIII, 72-73.
[255] İmrânî, VIII, 68-71; Mâverdî, VII, 520-521.
[256] İmrânî, VIII, 68-71; Buhûtî, c. IV, 345-346.

olmaması şeklinde izah edilmektedir.[257] Çocukların zikredilmesi durumunda bunun sadece erkek ve kız çocuklarına hamledileceğini, erkek çocukların çocuklarının bu gruba girmeyeceğini savunanlar bulunmaktadır.[258]

c. Vakfın İleride Olacak Bir İşe Bağlanması

Vakıf sîgasında ileride olması muhtemel bir şeyin telaffuz edilerek vakfın gerçekleşmesinin bu şarta bağlanması, sahih görülmemektedir.[259]"Eğer oğlum gelirse evim vakfolsun" gibi bir lafzın vakfın sıhhatine engel teşkil ettiği savunulmaktadır.[260] Buna gerekçe olarak vakfın cehaletle iptal olabilecek bir akid olması, dolayısıyla satın almada olduğu gibi geleceğe yönelik bir şarta bağlanarak vakıf yapmanın sahih olmayacağı öne sürülmektedir.[261] Ancak ölümden sonraya vakfı izafe etmek bu durumun dışında tutulmuştur, bunun vasiyet hükmünde olduğu ve malın 1/3'i üzerinden vakfin gerçekleştiği kabul edilmektedir.[262]

Bunun yanı sıra Malikîlerin geleceğe yönelik bir şarta bağlanarak vakıf yapmaya cevaz verdiğini görmekteyiz. Malkîlerce "Bir sene ya da bir ay sonra şu şeyim vakfolsun" gibi bir ifade sahih kabul edilmektedir.[263]

d. Vakıf Sîgasında Şartın Öne Sürülmesi

Vâkıfın, vakıf sîgasında belirli şartlar öne sürme hakkı bulunmaktadır. Bu şartlar vakıf malın nasıl ve ne şekilde kullanılması gerektiği hakkında vakıftan yararlanacak

---

[257] Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, (v. 1122), Şerhü's-Sünne, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1987, (I-XVI), c. VIII, s. 290; İmrânî, 83-84.
[258] Subkî, XVI, 188.
[259] Cüveynî, VIII, 358; İmrânî, VIII, 80; İbn Kudâme, V, 572; Subkî, XVI, 190. Şirbînî, III, 537; Buhûtî, IV, 343; Gamravî, 298; İbnü'l-Hümâm, V, 416; İbn Âbidîn, III, 397.
[260] İbn Kudâme, V, 572
[261] Subkî, XVI, 190.
[262] Buhûtî, IV, 343.
[263] Derdîr, IV, 105.

kişilere bilgi vermektedir. Vâkıfın belirlediği şartlara riayet etmek gerekli görülmektedir.[264] Ancak vâkıfın vakıf sîgasında zikrettiği bazı şartlar geçerli kabul edilmemektedir. Vâkıfın vakfettiği malın satılmasını, hibe edilmesini ya da bir süre sonra kendi mülkiyetine geri dönmesini şart koşması durumunda, âlimler bunu geçerli görmemektedirler.[265]

Vakıf sîgasında muhayyerliğin şart koşulması da caiz görülmemiştir.[266] Burada kastedilen muhayyerlik vakfeden kişinin dilediği vakit vakfından vazgeçmesi durumudur. Bu ise vakfın esasına aykırı olduğu için caiz görülmemektedir. Bir görüşe göre böyle bir durumda şart iptal edilir, ancak vakıf sahih kabul edilir.[267] Hanefî fukahasının muhayyerlik şartı hususunda ihtilafa düştüğünü görmekteyiz.[268]İmam Muhammed'in muhayyerlik şartını caiz görmediği nakledilmektedir. İmam Muhammed'e göre kişi böyle bir şartı öne sürdüğünde bu vakfın sıhhatine engel teşkil etmektedir. Ancak mescitlerde, vakfeden kimsenin muhayyerlik şartı öne sürmesi durumunda vakıf gerçekleşir, öne sürülen şart ise batıl olmuş olur. Ebû Yûsuf'un ise muhayyerlik şartını caiz gördüğü bilgisi nakledilmektedir.[269] Ebû Yûsuf vakıfta menfaat mülkiyetinin devri söz konusu olduğu için, kirada olduğu gibi vakıfta da üç gün muhayyerlik hakkı olduğunu savunmaktadır.[270]

Şâfiîlerden bir kısmı da vakıftaki bazı hususlarda muhayyerliğin şart koşulabileceğini savunmaktadırlar. Burada kastedilen muhayyerlik ise vakfın kiraya verilmemesi gibi şartları öne sürmek olarak örneklendirilmektedir.[271]

---

[264] Haccâvî, I, 239; Buhûtî, IV, 345; İbn Cüzeyy, 319.
[265] İbn Kudâme, V, 556; Subkî, XVI, 190; Haccâvî, I, 238; Buhûtî, IV, 344.
[266] İbn Kudâme, V, 556; Subkî, XVI, 190; Şirbînî, III, 538; Buhûtî, IV, 344; Gamravî, 298; Bilmen, IV, 188.
[267] Şirbînî, III, 538; Gamravî, 298; Tarablûsî, 24.
[268] Tarablûsî, 24.
[269] İbn Kudâme, V, 556; Bilmen, IV, 188.
[270] Subkî, XVI, 191; Tarablûsî, 24; Bilmen, IV, 188.
[271] Râfiî, VI, 271.

Şirbînî, kiralanması şartıyla bir malın vakfedilmesi durumunda, bir kısım ulemanın bunu geçerli gördüğünü, bir kısmının da kendisine vakfedilen kimseler üzerinde baskı yaptığı gerekçesiyle bunu kabul etmediğini nakletmektedir.[272]

Netice itibariyle vakıf sîgasında zikredilen şartlar batıl şartlar ise vakıf batıl olmakta, zikredilen şartlar fasid ise vakıf sahih şart batıl olmaktadır. Batıl şartlar vakfın amacına ve kurallarına aykırı olan, vakfın satılması gibi şartlardır, fasid şartlar ise vakıf akdine aykırı olan, şer'an caiz olmayan veya insanlara faydası olmayan şartlar olarak tanımlanmaktadır.[273]

Vakıf için belli bir süre tayin etmek caiz görülmemektedir. Çünkü vakıfta ebediyet esası gözetilmektedir. Bir süre tayin edilmesi durumunda bu esas ihlal edilmiş olacaktır.[274] Ancak Malikîler vakıf için bir süre belirlemeyi mümkün görmektedirler. Mâlikîlerin bu görüşlerinin temelinde hayır işlerinde insanlara genişlik sağlama amaçları yatmaktadır. Çünkü vakfedilen malın bir süreliğine vakfedilmesi ve sonrasında söz konusu malın sahibine geri dönmesi insanları vakfetme konusunda teşvik edecek bir husustur.[275] Bununla birlikte bize göre bu durum vakfın temelinde yer alan ebedilik anlayışına aykırılık göstermektedir. Ayrıca toplumsal fayda açısından bakıldığında da süreli bir vakfın toplumun ihtiyaçlarına cevap verme bakımından yetersiz kalması muhtemel gözükmektedir.

---

[272] Şirbînî, III, 538.
[273] Zuhaylî, VIII, 180.
[274] Subkî, XVI, 190; Şirbînî, III, 534; Haccâvî, 238; Buhûtî, IV, 344.
[275] Derdîr, IV, 106.

e. Vakıf Sîgasında Kabul

Hanefîler[276], Hanbelîler[277] ve Şâfiîler[278] mevkûfun aleyh muayyen bir şahıs değilse, ya da kabul etmesi mümkün olmayan, mescid vb. gibi bir kurum veya "fakirler" gibi bir topluluksa kabule ihtiyaç görmeyerek, vakfın gerçekleşmesi için sadece vâkıftan sadır olacak îcabı yeterli görmektedirler. Ancak mevkûfun aleyhin muayyen bir kimse olması durumunda ihtilaf vardır. Bir kısım ulema kabulü şart görürken[279], diğer bir kısmı vakfın hibe ve vasiyet gibi olmadığını, sadece bir kişiye tahsis edilmesi durumunda bile tüm fakirleri kapsadığını ve o kişinin reddiyle de iptal olmayacağını savunarak kabulü şart koşmamaktadır.[280]

Vakfın mevkûfun aleyh tarafından reddedilmesi durumunda, mevkûfun aleyh vakıftan yararlanma hakkını kaybetmektedir. Vakfın reddedilebilmesinin mümkün olması, kişilerin mülklerindeki artışın iradeleri dahilinde olması açısından önemlidir.[281] Bununla birlikte mevkûfun aleyhin kabulünün ya da reddinin vakıf üzerinde etkili olması vakfı tek taraflı bir akit olmaktan çıkarmaktadır.[282]

---

[276] Tarablûsî, 15; Ömer Hilmi, 14.
[277] İbn Kudâme, V, 547; Buhûtî, IV, 345.
[278] İmrânî, VIII, 63.
[279] Şirbînî, III, 534; Hudrî, 78; Gamravî, s.297
[280] İmrânî, VIII, 63; İbn Kudâme, V, 547; Haccâvî, I, 237; Buhûtî, IV, s. 345.
[281] Abdulmecîd Mahmûd Matlûb, *Nazariyyetü'l-İrâdeti'l-Münferide fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Kâhire 1989, s.175.
[282] Subhi el-Mahmasânî, *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l-Mûcebât ve'l-Ukûd*, (m.y.), Beyrut 1948, (I-II), c.II, s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂRİYET AKDİ VE VAKFIN DOĞURDUĞU HUKÛKÎ SONUÇLAR

I. ÂRİYET AKDİNDEN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

A. MÜSTEÎR AÇISINDAN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

1. Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet, "ferdin bir şey üzerindeki hakimiyeti" olarak tarif edilmektedir.[283] Kişi mülkiyeti altındaki şey üzerinde kanunların sınırladığı çerçevede tasarruf yetkisine sahip görülmektedir.[284] Mülkiyet tam mülkiyet ve nâkıs mülkiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tam mülkiyet, malın hem kendisine hem de menfaatine sahip olmak, nâkıs mülkiyet ise malın ya sadece menfaatine ya da sadece kendisine sahip olmak şeklinde tanımlanmaktadır.[285]

Âriyet akdi, tanımında da belirtildiği gibi, bir malın kullanılması için bir süreliğine bir başkasına verilmesidir. Malın başkasına verilmesinin niteliği mezhepler arasında ihtilaflı bir konudur. Hanefîler[286] ve Mâlikîler[287] âriyetin, âriyete konu olan malın menfaat mülkiyetinin devredilmesi şeklinde olduğu görüşündedirler. Hanefî âlim

---

[283] *Türk Hukuk Lugati*, Komisyon, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, s. 255
[284] *Türk Hukuk Lugati*, 255.
[285] Zuhaylî, IV, 58-59.
[286] Serahsî, XI, 133; Mevsılî, III, 69; Bernî, I, 316;
[287] Haraşî, VI, 141; İbn Abdilberr, 407.

Kerhî[288], Şâfiîler[289] ve Hanbelîler[290] ise âriyetin, âriyete konu olan malın menfaatinin mübah kılınması şeklinde olduğunu savunmaktadırlar.

Bu iki anlayış doğrultusunda âriyet akdinde müsteîrin mülkiyet hakkı belirlenmektedir. Hanefîlerin ve Mâlikîlerin anlayışına baktığımızda müsteîrin âriyete konu olan mala "nâkıs mülkiyetle" mâlik olduğunu görmekteyiz, Şafiîlerin ve Hanbelîlerin anlayışına baktığımızda da, âriyete konu olan malın kullanılmasına izin verilmesi sebebiyle, müsteîrin söz konusu mal üzerinde "intifa hakkına" sahip olduğunu görmekteyiz.[291] Bu iki anlayış arasındaki fark âriyet alan kişinin âriyet üzerindeki tasarruflarına etki etmektedir.

Âriyet akdinde müsteîre intifa hakkının verildiğini savunanlara göre manfaatler gerçekte var olmadıklarından mülk edinilmeleri söz konusu değildir. Menfaat mülkiyetinin devredildiği kira akdinde ise bu durum zarurete binaen böyledir. Âriyet akdinde mübah kılma (izin verme) ile malın kullanılmasındaki zaruret giderilmektedir.[292]

Hanefî âlimlerin malın mülkiyetinin devredilmesi olan "temlîk"in gerçekleşmesi noktasında sınıflandırmaya gittikleri görülmektedir. Buna göre temlîk iki şekilde mümkündür; ivazlı (bir bedel karşılığında) ve ivazsız (bir bedel karşılığı olmaksızın). Hanefîler malların ve manfaatlerin her iki şekilde de elde edilebileceğini savunmaktadırlar.[293] Malların ve menfaatlerin elde edilmesinde her iki şeklin de mümkün olmasının sebebi ihtiyacın giderilmesi şeklinde açıklanmaktadır.[294]

---

[288] Serahsî, XI, 133; Mevsılî, III, 68; Zeylaî, V, 83.
[289] Râfiî, V, 370; Şirbînî, III, 313.
[290] İbn Kudâme, V, 203; Buhûtî, IV, 99.
[291] Muhammed Ahmed ez-Zerkâ, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, (çev. Servet Armağan), Timaş Yayınları, İstanbul 1993, c. I, s. 399.
[292] Merğînânî, III, 215.
[293] Serahsî, XI, 133; Merğînânî, III, 213.
[294] Merğînânî, III, 213.

Âriyet akdi menfaat mülkiyetinin intikali açısından kira akdine benzetilmektedir, kuruluşu esnasında ikisinde de ibaha (izin verme) lafızları kullanılsa da,[295] ikisinde de menfaatin temlîki vardır, ancak aralarındaki fark kira akdi ivazlıdır, âriyet akdi ise ivazsızdır.[296] Âriyette, kirada olduğu gibi malın menfaatinin temlîk edilmesine sebep olarak, kişinin ihtiyacını gidermesi öne sürülmüştür.[297]

Âriyet akdinde âriyet alana devredilen menfaat mülkiyeti ile söz konusu malın menfaatinin mübah kılınması arasındaki fark, mal üzerindeki tasarruf yetkisinin sınırlarıdır. Menfaatin mübah kılınması âriyet alana kullanım hakkı vermektedir, ancak bu hakla elde edilen mal üzerindeki tasarruf hakkı mefaatin temlîkindeki kadar geniş değildir. Menfaatin mübah kılınması sonucu doğan kullanım hakkı, toplumun menfaati için yapılmış köprülerin, yolların hastanelerin kişiler tarafından kullanımına benzetilmektedir. Burada kişi bu yapılardan istifade edebilir, ancak onun maliki gibi davranamaz.[298] Menfaat mülkiyetinin kapsamının geniş olması sebebiyle, menfaat mülkiyetine sahip olan bir kimse doğal olarak kullanım hakkına da sahip olmaktadır.[299]

Âriyet akdinin menfaat mülkiyeti sağladığı görüşü, müsteîrin mal üzerindeki tasarruf yetkisinin malın kendisine sahip olan kimsenin tasarruf yetkisi kadar geniş olmadığı için eleştirilmektedir.[300] Şöyle ki; müsteîr ancak muîrin kendisine izin verdiği şekilde ve izin verdiği ölçüde âriyet maldan istifade edebilmektedir.[301] Muîrin âriyet olarak verdiği malı geri istemesi durumunda da müsteîrin bunu malı iadeyi reddetme

[295] Merğînânî, III, 213.
[296] Zerkâ, I, 399.
[297] Merğînânî, III, 215; İbn Süleyman, II, 521.
[298] Zerkâ, I, 220.
[299] Zerkâ, I, 220.
[300] Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*, İlmî Yayınlar, (b.y.) 1981, s.102.
[301] Gamravî, 260.

hakkı bulunmamaktadır. Bu kısıtlamalar müsteîrin "malik" sayılamayacağına ve bu akdin de menfaat mülkiyetini doğurmadığına sebep gösterilmektedir.[302]

Âriyetin menfaat mülkiyetinin devredilmesi olduğunu savunanlar muîrin söz konusu malı geri istemesi durumunda müsteîrin bunu reddetme hakkının olmayışını, âriyet akdinin gayr-i lâzım bir akid olması ile açıklamaktadırlar. Bu konuya ilerde değinilecektir. Yine ilerde değineceğimiz üzere kişi âriyete konu olan malı başkasının kullanımına sunabilir, bu ise akdin kapsadığı alanla sınırlıdır. Ancak bu gibi durumlar müsteîrin âriyet mal üzerinde nâkıs mülkiyet hakkına sahip olmasına engel görülmemektedir.[303]

2. Âriyet Olan Malı Kullanma ve Kullandırma Hakkı

a. Âriyet Olan Malı Kullanma Hakkı

Âriyet akdi, âriyete konu olan malı kullanma ve kullandırma hakkının kazanılması açısından mutlak ve mukayyed olarak ikiye ayrılmaktadır.[304] Mutlak âriyet akdinde kişi söz konusu malı dilediği şekilde kullanma hakkına sahiptir. Böyle bir durumda kullanımdaki sınırlar örf ve adet tarafından belirlenmektedir. Kullanan kişi kullanımda ne kadar serbest olsa da, örfî kullanım dışına çıkmaması şart koşulmaktadır.[305]

Mukayyed âriyet akdinde ise âriyet malın kullanımı muîrin koyduğu şartlarla sınırlandırılmaktadır. Müsteîrin bu şartların dışına çıkması, bu şartlara kasıtlı ya da kasıtsız muhalefet edilmesi kabul edilmemektedir.[306] Ancak muîr tarafından konulan bu

---

[302] Demir, s.102.
[303] Zuhaylî, IV, 60.
[304] İbn Kudâme, V, 208; Ali Haydar, Duraru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, Matbaa-i Ebu Ziya, İstanbul 1330h, c. II, s. 570-573.
[305] Ali Haydar, II, 570-573.
[306] Kâsânî, VI, 216; Ali Haydar, II, 570-573.

şartların bir değer ifade etmesi gerekmektedir. Şöyle ki; kullanımı kişiden kişiye farklılık göstermeyen bir malın başkasına kullandırılmamasını şart koşmak faydasız bir şart olarak nitelendirilmektedir. Ama bunun aksine kullanan kişinin değişmesinin kullanılan mal üzerinde etkisi varsa böyle bir durumda muîrin belirleyeceği şartlar geçerli kabul edilmekte ve bu şartlara riayet edilmesi zorunlu görülmektedir.[307]

Buna bir örnek verilecek olursa, bir evde oturmak kişiden kişiye değişmeyeceği için, âriyet verilen bir evin kullanımında kişi kendisi kullanabildiği gibi bir başkasına da kullandırabilir, burada kullanan kişi için getirilen sınırlama faydasız görülmüştür. Ancak elbise, binek hayvanı gibi kullananın değişmesinden etkilenen bir eşyada getirilen kullanım sınırlaması faydalı bir sınırlama olarak nitelendirilmektedir.[308]

Kâsânî'ye göre mukayyed âriyet akdinde sınırlama konulan alanlar dışında âriyetin kullanımı mutlaklık arzetmektedir.[309] Bunun yanı sıra Hanefî alimler mutlaklık-mukayyedlik açısından ariyet akdini dört şekilde incelemektedirler.[310] Buna göre:

1- Zaman ve faydalanma bakımından âriyet akdinin mutlak olması; böyle bir durumda müsteîrin âriyet aldığı maldan istediği sürede ve istediği şekilde istifade etmesi mümkün görülmektedir.

2- Zaman ve faydalanma bakımından âriyet akdinin mukayyed olması; böyle bir durumda müsteîr kullanım için tayin edilen sürenin ve şeklin dışına çıkamaz. Eğer kullanım için belirtilen şartların dışına çıkacaksa, kullanımının akitte belirtilen şartlara eşit veya nitelik olarak belirtilen şartlardan daha iyi bir kullanım olması gerekmektedir.[311]

---

[307] Kâsânî, VI, 216.
[308] Kâsânî, VI, 216.
[309] Kâsânî, VI, 216.
[310] Merğînânî, III, 215; Mevsîlî, III, 69-70.
[311] İbn Kudâme, V, 208; Kâsânî, V, 208; Şirbînî, III, 323.

3- Âriyet akdinin zaman açısından mukayyed, faydalanma açısından mutlak olması; bu tür akitler "*muvakkat akid*" olarak da isimlendirilmektedir.[312]

4- Âriyet akdinin faydalanma açısından mukayyed, zaman açısından mutlak olması.

Mukayyed âriyet akdinde tarafların ihtilafa düşmesi durumunda muîrin sözü geçerli görülmektedir. Çünkü müsteîrin sadece istifade mülkiyetine sahip olduğu kabul edilmektedir.[313]

Âriyet olarak alınan malın kullanımında, hangi amaçla alınmışsa âriyete konu olan malın o amaçla kullanılması önemli görülmektedir. Ya da âriyete konu olan mal amaçlanan işe eşit bir işte veya zarar açısından ondan daha hafif bir işte kullanılmalıdır.[314] Binâ yapmak veya ağaç dikmek için âriyet alınan bir arsada ziraat yapılabilir, ancak ziraat amaçlı âriyet alınan bir arsaya binâ yapmak ya da ağaç dikmek caiz görülmemiştir. Çünkü ağaç dikmenin ya da binâ yapmanın arsaya vereceği zarar üzerinde ziraat yapılması halinde uğrayacağı zarardan daha fazladır. Yine bundan hareketle ağaç dikmek için alınan bir arsaya bina yapılması da caiz görülmemiştir. Çünkü binâ yapmak ağaç dikmekten, arsaya verdiği zarar yönünden daha zararlıdır. [315]

Âriyet olarak verilen malın arsa olması durumunda Şâfiî âlimler mutlak âriyet akdini caiz görmemektedirler. Şayet âriyete konu olan mal bir arsa ise, bu arsanın ne amaçla âriyet alındığının ve nasıl bir şekilde kullanılacağının belirlenmesi gerektiği görüşündedirler.[316] Yine Şafiîlerce âriyet akdine konu olan arazinin sahibi tarafından geri istenmesi ve arazi üzerindeki mallara ne yapılacağı konusunda bir karara varılamaması durumunda, karar alınana kadar geçen süre içerisinde müsteîrin arazi

[312] İbn Kudâme, V, 211-212.
[313] Kâsânî, VI, 216.
[314] Beydâvî, I, 568; Şirbînî, III, 323.
[315] İbn Kudâme, V, 208; Şirbînî, III, 323.
[316] Cüveynî, VIII, 156; Şirbînî, III, 324; Gamravî, 260.

üzerindeki mallarını bakımıyla ilgilenmesi, ya da onları satması sahih kabul edilmektedir.[317]

Bir malın rehin bırakılmak üzere âriyet olarak alınması caiz kabul edilmektedir. Bir kısım ulema rehin akdinin bağlayıcı bir akit olması, âriyetin ise bağlayıcı olmayan bir akit olması sebebiyle âriyet olarak alınan bir malın borca karşılık rehin verilmesini caiz kabul etmemektedir. Ancak bir kısım ulemanın da bazı durumlarda (mesela âriyet malın kullanımının tamamlanmadığı durumlarda), âriyet malın geri istenmesinin mümkün olmadığını öne sürerek, böyle durumlarda âriyetin bağlayıcılık kazandığını kabul edip, âriyet akdine konu olan malın rehin verilmesini caiz kabul ettiği görülmektedir.[318] Ancak böyle bir durumda rehinin cinsi, miktarı ve süresi açısından belirlenmesi ve tarafların bilgisine sunulması gerekli görülmektedir.[319]

Âriyete konu olan malın nafakasına baktığımızda, âriyet alınan malın kullanımı esnasında âriyetin nafakasından (hayvanın yemi gibi) kira sözleşmesine benzeterek muîri sorumlu tutanlar olduğu gibi[320], söz konusu malın nafakasının müsteîre ait olduğunu savunanların da olduğunu görmekteyiz.[321] Âriyet akdine konu olan malın nafakasından muîri sorumlu tutanlar, muîrin bu nafakayı ödememesi durumunda müsteîrin gerekirse mahkeme yoluyla bu nafakayı isteme hakkının olduğunu da savunmaktadırlar.[322] Nafakadan müsteîri sorumlu tutanlar, böyle bir nafakanın âriyete karşılık bir ücret olduğu şeklinde eleştirenlere karşı, bu nafakanın âriyet için bir bedel

[317] Beydâvî, I, 568.
[318] İmrânî, VI, 526.
[319] İmrânî, VI, 526.
[320] İmrânî, VI, 518; Buhûtî, IV, 115.
[321] Tesûlî, II, 452; Ali Haydar, II, 570.
[322] İmrânî, VI, 518.

sayılamayacağını savunmaktadırlar.[323] Bununla birlikte müsteîr nafakayı karşılamak noktasında muhayyer kabul edilmektedir, dilediği takdirde âriyetin nafakasını karşılamayabilir.[324] Müsteîr, nafaka dışında âriyet mal için yaptığı ekstra masrafların bedelini daha sonra muîrden talep etme hakkına sahip kabul edilmektedir.[325]

b. Âriyet Olan Malı Kullandırma Hakkı

Âriyet malın başkasına kullandırılması mezheplerin ihtilaf halinde olduğu bir konudur. Sebebi, âlimlerin âriyet akdinde âriyet malın menfaatinin temlîk edilmesi ya da âriyet maldan faydalanmaya izin verilmesi şeklinde iki farklı görüşe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Hanefîler müsteîrin, muîr tarafından aksi bir şart belirtilmemesi durumunda, âriyet aldığı eşyayı başkasına âriyet olarak verebileceği görüşünü savunmaktadırlar.[326] Bu, müsteîrin âriyet malın menfaatine malik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu hususta müsteîr kendisine bir şeyin menfaati miras kalan kimseye benzetilmektedir. Bir şeyin menfaati kendisine miras kalan kimse, bu menfaatten kendisi yararlanabildiği gibi başkasını da yararlandırabilir, dolayısıyla müsteîr de âriyet malı kendisi kullanabildiği gibi başkasına da kullandırabilir. [327]Ancak yine kendisine menfaat bırakılmış kimsenin, miras bırakan kişi tarafından kullanıma dair bir şart konulmuşsa bu şarta uyması gerektiği gibi, âriyet akdinde de müsteîrin mal sahibinin belirlediği şartlara riayet etmesi gerekmektedir.[328]Yine Hanefîlerden bir kısmının, kullanan kişinin değişmesi kullanılan eşya üzerinde etkili olacaksa, bu durumda kişinin âriyete konu olan malı başkasına

[323] Ali Haydar, II, 570.
[324] Ali Haydar, II, 570.
[325] Şâkir Berkî, *Âriyet*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, yıl 1954, c. XI, s. 311.
[326] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Muhtasaru't-Tahâvî*, Matbaatu Dâru'l Kitâbi'l-Arabî, Kahire 1370h, s. 116.
[327] Merğînânî, III, 215; İbn Süleyman, II, 521.
[328] Tahâvî , 116; Merğînânî, III, 251; Ali Haydar, II, 575; İbn Süleyman, II, 521.

kullandırmasına izin vermediği görülmektedir.[329] Burada dikkat edilen husus, mal sahibinin zarara uğramasını engellemektir.

Hanbelîler âriyete konu olan malın bir başkasına kullandırılmasını, müsteîrin vekîli sayılabilecek kimselerle sınırlı tutmaktadır. Müsteîrin vekili sayılabilecek kimseler müsteîrin mülkünde tasarruf yetkisine sahip olan, müsteîrin karısı, hizmetçisi gibi kimselerdir. Bu gibi kişilerin müsteîrle birlikte, âriyete konu olan malı kullanmasına izin verilmektedir.[330] Bunun dışında müsteîrin âriyet malı bir başkasına âriyet olarak vermesi caiz görülmemektedir.[331] Ancak âriyet veren kişinin müsteîre izin vermesi durumunda, müsteîrin de söz konusu malı bir başkasına âriyet olarak verebilme hakkı olduğu kabul edilmektedir.[332]

Şâfiî mezhebinin de Hanbeli mezhebi gibi âriyetin, akde konu olan malın sahibinin izni olmaksızın, müsteîr tarafından bir başkasına âriyet olarak verilmesine cevaz vermedikleri görülmektedir.[333] İmam Şâfiî'ye göre, müsteîrin âriyet malı başkasına verme hakkı bulunmamaktadır, çünkü kendisi başkasının mülkiyetinde olan bir maldan, sahibinin izniyle yararlanmaktadır ve böyle bir durumda kendisinden başkasına izin verme yetkisine sahip değildir.[334] Ancak yine Hanbelîler gibi, müsteîrin malı üzerinde tasarruf yetkisine sahip bir kimsenin (karısı, hizmetçisi vb.), müsteîrin kullandığı gibi kullanmak kaydıyla, âriyet maldan istifade etmesine izin verilmektedir.[335]

---

[329] Serahsî, XI, 139; Kâsânî, V, 215; Merğînânî, III, 215; Mevsîlî, III, 69; Nesefî, 101; Zeylaî, V, 85.
[330] İbn Kudâme, V, 209; Murdâvî, VI, 112; Haccâvî, I, 221; İbn Kudâme el- Makdîsî, V, 364; Buhûtî, IV, 110-111.
[331] İbn Kudâme, V, 209; Murdâvî, VI, 112; Haccâvî, I, 221; İbn Kudâme el- Makdîsî, V, 364; Buhûtî, IV, 110-111.
[332] Murdâvî, VI, 115; İbn Kudâme el- Makdîsî, V, 364; Buhûtî, IV, 110-111; İbn Davyan, 431.
[333] Cüveynî, VII, 144; İmrânî, VI, 517; Şirbînî, III, 315;Gamravî, 258; Hudrî, 55; Zuhaylî, VI, 199.
[334] Merğînânî, III, 215; Beydâvî, I, 566; Râfiî, V, 370; Gamravî, 258.
[335] Şirâzî, II, 190; Gamravî, 258.

Hanefîler her ne kadar âriyet malın başkasına âriyet olarak verilebilmesini kabul etseler de, âriyet malın kiraya verilmesini[336], rehin ya da emanet olarak bırakılmasını uygun görmemektedirler.[337] Ancak Merğînanî'nin, bazı âlimlerin emanetin âriyetten, sonuçları açısından daha aşağı bir muamele olması dolayısıyla, âriyet malın emanet olarak verilebileceğini savundukları bilgisini nakletmektedir.[338] Âriyete konu olan bir malın müsteîr tarafından başkasına kiraya verilememesi Hanefîler açısından şu şekilde gerekçelendirilmektedir; âriyet gayr-i lâzım, bağlayıcı olmayan, bir akittir. Kira ise lâzım, bağlayıcı bir akittir ve bağlayıcılığı âriyete nazaran daha kuvvetlidir, dolayısıyla bağlayıcılığı olmayan bir akdin bağlayıcılığı olan bir akdi kapsaması düşünülemez.[339] Bunun yanı sıra Hanefîler âriyet malı bir başkasına kiraya veren bir kimseyi, tamamen mülkiyetine sahip olmadığı bir şey üzerinde o şeye mâlikmiş gibi davrandığı için "gâsıb" olarak nitelendirmektedirler.[340]

Şâfiîler de Hanefîlerle aynı görüşü paylaşarak, âriyetin başkasına kiraya verilemeyeceğini savunmaktadırlar.[341] Hanbelîler ise, âriyet bir malın kiraya verilmesini muîrin iznine bağlamaktadırlar, muîr izin vermediği takdirde müsteîre böyle bir hak tanınmamaktadırlar.[342] Şâfiîler[343] ve Hanbelîlerin[344] âriyet akdine konu olan malın başkasına kiraya verilememesi noktasında öne sürdükleri gerekçe ise onların âriyet tanımında bulunmaktadır. Şöyle ki; her iki mezhebe göre âriyet bir malın menfaatinin bir başkasına mübah kılınmasıdır; söz konusu malın menfaat mülkiyetinin başkasına

---

[336] Merğînânî, III, 214; Mevsılî, III, 68;Nesefî, 101.
[337] Merğînânî, III, 217; Nesefî, 101; Bernî, I, 317.
[338] Merğîinânî, III, 217.
[339] Merğînânî, III, 214; Mevsılî, III, 68; Nesefî, 101; Muhammed Ebû Zehra, *el-Mülkiyyetü ve'n-Nazariyyetü'l-Akd fî Şeriati'l-İslâm*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır 1977, s. 72.
[340] Kâsânî, VI, 215.
[341] İmrânî, VI, 518; Şirbînî, III, 315.
[342] İbn Kudâme, V, 220.
[343] Şirbînî, III, 315.
[344] İbn Kudâme, V, 209.

devredilmesi değildir. Dolayısıyla mülkiyet hakkına sahip olunulmayan bir mal üzerinde kişinin onu başkasına kiraya vermek gibi bir tasarruf yetkisi yoktur.[345]

Mâlikilere baktığımızda ise üç mezhebin aksine âriyet olarak alınan malın bir başkasına kiraya verilebilmesini caiz kabul ettikleri görülmektedir.[346] Ancak bu bir süreliğine alınmış âriyetlerle sınırlandırılmaktadır.[347]

3. Âriyet Malın İâdesi

Âriyet malın kullanımının bitiminde, ya da müsteîrin kullanımı için belirlenen sürenin sona ermesi durumunda, müsteîrin âriyet malı sahibine iâde etmesinin gerekliliği hususunda âlimlerin ortak görüşte olduklarını görmekteyiz.[348] Kullanmak için ödünç alınan bir malın iadesi "*Allah size emanetleri layık olan ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder...*"(Nisa 4/68) âyeti gereğince vacib olarak kabul edilmektedir.[349] Ayrıca " على اليد ما أخذت حتى تؤديه"[350] (Aldığı şeyi iade etmek ele (kişiye) vaciptir) hadisini âlimler insanın aldığı şeyleri iade etmekle sorumlu olduğuna delil olarak göstermektedirler.[351] İbn Hacer bu hadis gereğince, iade edilmedikçe kişinin âriyet malın sorumluluğundan kurtulamayacağını belirtmektedir.[352] Bunun yanı sıra âriyet insanlar arasında iyilik

---

[345] Şirâzî, II, 190; İbn Kudâme, V, 209.
[346] İbn Abdilberr, 409.
[347] İbn Abdilberr, 409.
[348] Şirâzî, II, 190; İbn Kudâme, V, 205; Şirbînî, III, 324; Buhûtî, IV, 115; Bernî, I, 317; Gamravî, 259; Bilmen, IV, 71-73; Seyyid Sâbık, IV, 130.
[349] Tesûlî, II, 452; Seyyid Sâbık, IV, 130.
[350] Ebû Dâvud, II, 265; İbn Mace'de de bu hadis "على اليد ما أخذت متى تؤديه" şeklinde bulunmaktadır. (Kitâbu's-Sadakât, 5), II, 802.
[351] Şevkânî, V, 315; Ebû İbrâhîm İzzeddîn Muhammed b. İsmâîl Emir es- San'ânî, (v. 1768), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyye, Kahire (t.y.), (I-IV),c. III, s. 88.
[352] San'ânî, III, 88.

amacıyla yapılan bir iş olup, müsteîrin iadesinin bu işi teşvik açısından önemli olduğu öne sürülerek âriyeti iâde etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.[353]

Âriyet malın sahibine iadesi bizzat âriyet alan kişi tarafından gerçekleştirilebildiği gibi, onun yerine geçebilecek vekil, hizmetçi, eş v.b. bir kimse tarafından da bu işin yapılabileceği kabul edilmektedir.[354] Bununla birlikte yabancı bir kimseyle âriyet malın iade edilmesi sahih görülmemektedir.[355] Âriyet malın kullanım sonrası iadesi esnasında ortaya çıkacak masrafların ya da iade etme esnasında yaşanacak zorlukların müsteîre ait bir sorumluluk olduğu belirtilmektedir[356]

Âriyet malın sahibinin eline iadesinin yanında, sahibine âit bir mekana bırakılması ya da sahibinin vekili olabilecek bir kimseye (köle, hizmetçi, işçi v.b) bırakılması da iade yerine geçmektedir.[357] Kıyasen böyle bir iade, iade olarak kabul edilmese de, istihsânen bunun iade yerine geçeceği kabul edilmektedir.[358] Ancak âriyetin sahibine ait bir mekana bırakılması âriyete konu olan malın güvenliği açısından sorun oluşturacaksa, sahibinin eline teslim edilmesi uygun görülmektedir.[359] Buna benzer şekilde mücevher gibi değerli eşyaların sahibinin eline teslim edilmesi, sahibi yoksa teslim almakla görevlendirilmiş kişinin eline teslim edilmesi gerekli görülmektedir.[360]

Hanbelîler, âriyet alınan malın sahibine ait bir mekana, ya da âriyeti teslim aldığı yere bırakılması suretiyle iadesini kabul etmemektedirler. İade için âriyet malın sahibine teslimi ya da vekiline teslimi şart koşmaktadırlar.[361]

---

[353] Râfiî, V, 378.
[354] Serahsî, XI, 139; İbn Kudâme, V, 206; Kâsânî, VI, 218; Mevsılî, III, 71; Bilmen, IV, 71-73.
[355] Merğînânî, III, 217; Nesefî, 101.
[356] Bilmen, IV, 71-73.
[357] Merğînânî, III, 216; Mevsılî, III, 71; Nesefî, 101; Zeylaî, V, 89.
[358] Merğînânî, III, 216, Mevsılî, III, 71; Zeylaî, V, 89.
[359] Zeylaî, V, 89.
[360] İmrânî, VI, 516; Bilmen, IV, 71-73.
[361] İbn Kudâme, V, 207; Buhûtî, IV, 115-116.

4. Âriyet Malın Tazmînî

Âriyet malın telef olması durumunda tazmininin gerekliliği hususunda mezheplerin ihtilaf halinde olduğu görülmektedir.[362] İbn Hacer, mezhepleri âriyetin tazminine bakış açıları dolayısıyla üç gruba ayırmaktadır.[363] Buna göre, birinci grup, âriyetin mutlak olarak tazmin edilmesinin gerekliliğini savunmaktadır. İbn Hacer bu grubun içerisinde Ahmed b. Hanbel'i ve İmam Şâfiî'yi saymaktadır. İkinci gruba göre, âriyetin tazmin edilmesi sahibinin bunu şart koşmasına bağlıdır. Bu grup görüşlerine "Safvan" hadisini delil göstermektedirler.[364] Safvan, Hz. Muhammed'in aldığı şeylerin tazmin edilecek âriyet olduğunu belirttiğinde malını teslime rıza göstermektedir, bu ise malın âriyet olarak alınması için tazmin garantisini şart koştuğuna delil olarak kabul edilmektedir.

Üçüncü grup ise, İmam Âzam'ın ve Hanefî mezhebinin de aralarında bulunduğu, âriyetin tazmin edilmemesi gerekliliğini savunan gruptur.[365] Bu grup âriyeti tazmin açısından emanete benzetmektedirler.[366] Âriyet mal müsteîrin elinde sahibinin izniyle bulunmaktadır, müsteîrde âriyet malı mal sahibinin izni çerçevesinde kullanmaktadır, dolayısıyla âriyet malın gerek kullanım esnasında gerekse kullanım dışında müsterîrin elinde telef olması durumunda tazmini gerekli görülmemektedir.[367] Burada âriyetin durumu, emanet bırakılan kimsenin, kendisine emanet bırakılan malı kendi malı gibi korumasına benzetilmekte, müsteîrin âriyet olarak aldığı mala hıyanet etmeyeceği

---

[362] San'ânî, III, 88.
[363] San'ânî, III, 88.
[364] Söz konusu hadisin metni şu şekildedir; "*Hz. Peygamber Huneyn gününde Safvân b. Ümeyye'den bir zırhı emanet olarak aldı. Bunun üzerine Safvân şöyle dedi: "Bunu gasp olarak mı aldınız ya Muhammed." "Resûlullah (s.a.s.): Hayır, tazmin edilecek bir âriyet olarak aldım.*"Ahmed b. Hanbel , (3/401), XXIV, 12-13.
[365] San'ânî, III, 88.
[366] Kudûrî, 133; Merğînânî, III, 214; Mevsılî, III, 69.
[367] Serahsî, XI, 134-135; Merğînânî, III, 214; Mevsılî, III, 69; Nesefî, 101; Zeylaî, V, 84.

ilkesinden hareket edilmektedir. Ancak âriyetin telef olmasında müsteîrin kastı varsa ki buna ilerde değinilecektir, bu durumda âriyet malın müsteîr tarafından tazmin edilmesi gerekli görülmektedir.[368]

Mâlikîler de Hanefîler gibi âriyeti emanet olarak kabul etmektedirler.[369] Ancak Mâlikiler âriyet mallar arasında tazmin edilmesi noktasında ayrıma gitmektedirler. Buna göre, çok ortalıkta görünmeyen, kullanan kişinin sakladığı silah, süs eşyası gibi eşyaların telef olması durumunda müsteîr telefin kendi kastı ile gerçekleşmediğine, âriyet malı kullanırken aşırıya kaçmadığına ya da onu zayi etmediğine dair delil getirmedikçe tazmini gerekli görmektedirler.[370] Ortalıkta görünen hayvan, arsa gibi mallarda ise telef olması durumunda tazmin gerekli görülmemektedir.[371]

Müdevvene'ye baktığımızda âriyet alınan bir binek hayvanına müsteîrin kendisiyle birlikte başka birisini bindirmesi ve hayvanın telef olması durumunda hayvanın sahibinin dilerse hayvanın bütün bedelini tazmin ettireceği, dilerse de binen kişiden kira talep edebileceği zikredilmektedir.[372] Yine Müdevvene'de âriyet bir elbisenin kaybedilmesi, âriyet bir malın kırılması, yakılması ya da çaldırılması tazmin için sebep olarak gösterilmektedir, böyle bir durumda müsteîr tazminden ancak semâvi bir afet neticesinde telef olduğunun ispat etmesiyle muaf tutulmaktadır.[373] Dolayısıyla âriyet malın telef olması durumunda, bu durumun kendisinin bir kastı ya da kullanımı sonucu oluşmadığını iddia eden müsteîrin sözü, yemin etmesiyle birlikte, Mâlikîler açısından yeterli görülmektedir.[374] Bu durumda müsteîr tazminden sorumlu tutulmaz.

---

[368] Tahâvî, 116; Merğînânî, III, 214; Mevsılî, III, 69; İbn Süleyman, II, 521.
[369] İbn Abdilberr, 407.
[370] Kayrevânî, X, 457; İbn Abdilberr, 407; Tesûlî, II, 452; Karâfî, VI, 200;Cezîrî, III, 385.
[371] Kayrevânî, X, 457; İbn Abdilberr, 407; Cezîrî, III, 385-386.
[372] Mâlik, VI, 361.
[373] Mâlik, VI, 361.
[374] Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya el-Venşerîsî, (v. 1508), *el-Mi'yâru'l-Mu'reb*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1981, (I-XII), c. IX, s. 109; Tesûlî, II, 454.

Yine Malikîlerce müsteîrin fiili olmaksızın, semavî bir afet neticesinde telef olmuş âriyet bir malın tazmini gerekli görülmemektedir.[375]

Şâfiîlere baktığımızda, âriyetin kullanılabilir olması durumunda iadesinin, telef olması durumunda da kıymetinin iadesinin gerekli olduğu kabul edilmektedir.[376] Bu durum şu şekilde gerekçelendirilmektedir; âriyet başkasının malının, kişinin kendi menfaati için, hiçbir belge olmaksızın alınmasıdır. Âriyet iade sorumluluğu olan bir akittir aynı zamanda. Dolayısıyla âriyet malın telef olması tazmini gerektirmektedir.[377] "*el-Ümm*"de âriyet alınan şeyin telef olması durumunda tazmininin gerekliliği vurgulanırken tazmin edilmesinin gerekliliği durumunda âriyete konu olan malın, kova, köle, elbise ya da herhangi bir şey olmasının aralarında fark olmadığı belirtilmektedir.[378]

Âriyet malın kullanım sonrasında eskimesi neticesinde değerinin düşmesi, Şâfiîlerce tazmin gerektirmeyen bir durum olarak gösterilmektedir. Çünkü bu sahibinin izni ile gerçekleşen bir durumdur. Ancak âriyet malın müsteîr tarafından kullanılırken veya kullanılmazken telef olması arasında ayrım yapılmaksızın âriyet malın telef olduğu esnada müsteîrin elinde olması tazminatın gerekliliği için yeterli görülmektedir. Buna delil olarak, Hz. Muhammed'in Safvan'dan zırhlarını tazmin garantisi ile âriyet almasını göstermektedirler. *el-Ümm*'de bu hadis tahlil edilirken, muîrin tazmini şart koşması durumunda müsteîrin tazminattan sorumlu olması gerektiğini savunanlar da eleştirilmektedir. Muîrin tazminatı şart koşması durumunda tazminin gerekli olduğunu savunanlar da bu hadisi görüşlerine delil olarak göstermektedirler. Ancak İmam Şâfiî aslen tazmin edilmesi gerekli olmayan bir şeyin, tazmin edilmesinin şart koşulması

[375] Tesûlî, II, 453.
[376] Subkî, XV, 35.
[377] Rûyânî, IX, 7; İmrânî, VI, 512.
[378] Şâfiî, III, 218.

durumunda da tazmin edilmesinin gerekli olmayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla âriyette esas olan telefi durumunda malın tazminidir ki, İmam Şâfiî'ye göre Safvan hadisi bunun delilidir.[379]

Âriyet akdine konu olan malın kullanım neticesinde bir parçasının telef olması durumunda Şâfiîlerden bir kısım ulemanın söz konusu malın tamamının tazmin edilmesinin gerekliliğini savundukları görülmektedir. Bu görüşü savunanların gerekçeleri âriyetin iadesinin zorunlu olmasıdır, akde konu olan malın parçasının telef olması zorunlu olan bu iadeye engel olarak görülmektedir. Ancak bu görüş zayıf bir görüş olarak kabul edilmektedir.[380]

Şâfiilerce âriyet akdine konu olan mal gasbedilmiş bir mal ise ve müsteîr tarafından kullanılırken telef olmuşsa, malın gerçek sahibi bu durumda malın tazmin sorumluluğunu dilerse müsteîre dilerse de malı gasbedip âriyet veren kişiye yükleyebilir. Telef olan malın tazmin edilmesi sorumluluğu müsteîre yüklenmişse, müsteîr söz konusu malın değeri, teslim aldığı gün ile telef ettiği gün arasından hangisinde fazla ise o bedeli öder, bunun yanı sıra kullandığı sürenin bedelini de öder. Eğer tazmin sorumluluğu âriyet akdine konu olan malı gasbeden kimseye yüklenmişse bu durumda tazmin olarak malın gasbedildiği günle telef olduğu gün arasındaki en yüksek bedel ödenir. Eğer bir kimse gasbedilmiş bir malı, gasbedilmiş olduğunu bilerek âriyet alıyorsa ve bu mal elindeyken telef olmuşsa tazmin sorumluluğu da bu kişiye yüklenmektedir.[381]

Hanbelîler de âriyetin tazmininin gerekli olduğu kanaatindedirler.[382] Hanbelîler âriyet akdinde, tazmin edilmemesinin şart koşulması durumunda bu şartın ilga edilmesi

---

[379] Şâfiî, II, 218; İmrânî, VI, 512-513.
[380] Cüveynî, VII, 140-141; Begavî, IV, 281; Râfiî, V, 378.
[381] İmrânî, VI, 513-514; Râfiî, V, 378.
[382] İbn Davyân, 231; Murdâvî, VI, 112; Haccâvî, I, 220; İbn Kudâme el-Makdîsî, V, 365; Buhûtî, IV, 112.

gerektiğini, âriyetin tazmininin şart olduğunu savunmaktadırlar.[383] Hanbelî âlimlerden İbn Kudâme, bütün akidlerde tazmin gerekli olduğu için âriyette de bu şartın geçerli olduğunu, tazmin edilmemesi şartının bu durumu değiştirmeyeceğini belirtmektedir.[384] Ancak Murdâvî Ahmed b. Hanbelden, âriyet malın telef olması halinde tazmin edilmemesi gibi bir şartın öne sürülmesi durumunda bunun kabul edileceği görüşünü nakletmektedir.[385]

Bununla birlikte Hanbelîler bazı durumlarda tazminin gerekli olmadığını da savunmaktadırlar. İbn Davyân, dört yerde âriyet malın telefi halinde tazmininin gerekli olmadığını belirtmektedir.[386] Bunlar;

- Âriyetin kitap ve silah gibi vakıf malları olması durumunda, çünkü vakıf malları umuma aittir ve menfaati de umumu ilgilendirir.

- Âriyetin kiralanmış bir mal olması ve müsteîrin onu kiralayan kişiden alması durumunda.

- Kullanım sonucunda âriyet malın eskimesi durumunda, çünkü muîrin verdiği izin malın kullanım sonucu eskimesini kapsamaktadır.

- Kendisini Allah yoluna adamış bir kişinin âriyet alıp kullandığı binek hayvanın telef olması durumunda.[387]

Âriyetin kiralanmış bir mal olması ve müsteîrin onu kiralayan kişiden alması durumunda[388] ve âriyetin kitap ve silah gibi vakıf malları olması durumunda, telefinin

[383] İbn Kudâme, V, 205; İbn Kudâme el-Makdîsî, V, 365; Buhûtî, IV, 113.
[384] İbn Kudâme, V, 205.
[385] Murdâvî, VI, 113.
[386] İbn Davyân, 231.
[387] İbn Davyân, 231-232.
[388] Haccâvî, I, 220.

tazmini gerektirmeyeceği noktasında[389] diğer Hanbelî âlimler de İbn Davyân'a katılmaktadır.

Dört mezhebin âriyetin tazminine bakış açılarını incelediğimizde "kasıt" durumunda tazmininin gerekli görülmesi gözümüze çarpmaktadır. "Kasıt" şu şekilde tanımlanmaktadır; "Kasıt ya kasten malda kusura veya malın telefine yönelik bir davranışla ya da muîr tarafından belirlenen sınırların çiğnenmesi ile belirlenir. Belirlenen süre sona erdiği takdirde malın iade edilmemesi de kasıttır."[390]

Âriyet malın kullanımında muîrin belirttiği şartlara muhalefet varsa ve âriyet telef olmuşsa bu kasıtlı bir harekettir ve böyle bir durumda âriyet malın tazmini gerekli görülmektedir.[391] Serahsî, âriyet mala yönelik kasıtlı davranışları açıklarken "âriyet hayvan" örneğinden hareket etmektedir. Âriyet malın kullanımı esnasında muîr tarafından belirtilen her şarta muhalefet kasıt yerine geçmemektedir. Serahsî, hangi davranışların kasıtlı muhalefet olup tazmini gerektirdiğini hangilerinin de sadece muhalefet olup tazminatı gerektirmediğini yine "âriyet hayvan" örneğinden hareketle açıklamaktadır. Buna göre bu davranışlar şu şekildedir;[392]

-Âriyet hayvana sahibi ile sözleştiği yükü değil de onun mislini taşıtmak, mesela kişinin kendi buğdayı yerine başkasının buğdayını taşıtması. Bu durumda tazmin gerekli görülmemektedir.

-Cinste ihtilaf etmek, buğday yerine arpa taşıtılması. Kıyasen tazmin gerekli görülse de istihsanen bu durum tazminden muaf tutulmaktadır.

-Sahibinden izin aldığı yükten daha ağır ve hayvana daha zararlı olan bir yük, mesela buğday yerine tuğla taşıtmak. Bu durumda tazmin gerekli görülmektedir.

---

[389] Haccâvî, I, 220; Murdâvî, VI, 113; İbn Kudâme el-Makdîsî, V, 365; Buhûtî, IV, 112.
[390] Zehra, 76.
[391] Mâlik, VI, 361; Serahsî, XI, 139; Râfiî, V, 380; Kâsânî, VI, 216; Nesefî, s.101; Zeylaî, V, 85; Ali Haydar, II, 580.
[392] Serahsî, XI, 138.

-Miktarda ihtilaf etmek. 100 kilo buğday yerine 150 kilo buğday taşıtmak. Bu durumda hayvanın 1/3 değerinin tazmin edilmesi gerekli görülmüştür.

Âriyetin tazminini gerektiren durumları incelediğimizde kastın yanı sıra iâde esnasında ortaya çıkan veya kullanımdan kaynaklanan bazı durumlarda âriyetin tazmininin gerektiğini görmekteyiz. Âriyet malın sahibinin eline ulaştırılması kurallara uygun şekilde yapılmamışsa ve bunun neticesinde âriyet telef olmuşsa tazmini gerekli görülmektedir. Burada âriyet mala yönelik gizli bir kasıttan bahsetmek mümkündür, çünkü bu kurallara riayet etmeyen kimse, akde konu olan malın güvenliğini önemsememektedir.[393] Âriyetin güvenilir olmayan bir kimse ile iadesi esnasında telef olması[394], âriyetin muîre ait, ancak güvenilir olmayan bir mekana bırakılarak iade edilmesi sonucu telef olması[395], âriyetin bir yabancıya teslim edilerek iade edilmesi sonucu muîrin eline geçmeden telef olması[396] durumunda âriyetin tazmininin gerekli görülmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Gizli kasda bir diğer örnek de mutlak bir âriyet akdinde örfe uygun olmayan bir kullanım sonucu âriyetin telef olması ve âriyet malın korunmasında hassasiyet gösterilmemesi halidir.[397] Çünkü söz konusu mal mutad kullanıma aykırı bir şekilde kullanılarak ya da söz konusu malın korunmasında hassasiyet gösterilmeyerek malın telef olmasının dikkate alınmadığı davranışı sergilenmektedir.

Müsteîrin âriyet malı mal sahibinden izinsiz olarak kiraya vermesi de gizli kasda girmektedir. Çünkü âriyet malın müsteîr tarafından kiraya verilmesi, Mâlikiler hariç, izin verilmeyen bir davranıştır. Bu sebeple mal sahibinin izni olmaksızın âriyet malı kiraya veren kimse, söz konusu malın kiralayan kimsenin elindeyken telef olması

[393] Serahsî, XI, 144; Zeylaî, V, 90; İbn Kudâme, V, 207.
[394] Ali Haydar, II, 598-599.
[395] Buhûtî, IV, 115.
[396] Merğînânî, III, 217; Nesefî, 101.
[397] Serahsî, XI, 145,148; Kâsânî, VI, 216.

durumunda, tazminle yükümlü kabul edilmektedir.[398] Böyle bir durumda müsteîr kiracıyı da aldatmış sayılmaktadır. Eğer böyle bir durumda kiracı malın âriyet olduğunu biliyorsa tazminat ona ait kabul edilmektedir.[399]

Ancak bir kısım Şâfiîlerce âriyet akdinde muîr akde konu olan mala kira yoluyla mâlik ise söz konusu malın normal bir kullanım neticesinde telef olması durumunda müsteîrin tazmin sorumluluğunun olmadığını savunulmaktadır. Çünkü kirada, kullanımda haddi aşmak bulunmadıkça tazmin de gerekli görülmemektedir, burada muîrin davranışı da haddi aşmayan bir davranış olarak nitelendirilmektedir.[400]

Âriyet için tayin edilen sürenin aşılması ve âriyet konu olan malın sahibine teslim edilmemesi neticesinde âriyet malın telef olması durumunda Hanefîler tazminatı gerekli görmektedirler. Çünkü bu izin verilen halin dışında bir durumdur.[401]

Mâlikîler de âriyete konu olan malın tayin edilen sürenin dışında kullanılması durumunda âriyete konu olan malın telefinin tazmini gerektirdiğini düşünmektedirler.[402] Süre konusunda muîr ve müsteîr arasında bir ihtilaf çıkması durumunda ise muîrin sözü geçerli görülürken, müsteîrin bir delil getirerek verilen süreyi ispat etmesi durumunda müsteîrin sözünün dikkate alınacağı da belirtilmektedir.[403]

Âriyet malın tazminatının nasıl olacağı hususuna âlimler şu şekilde açıklık getirmektedirler; Âriyet bir mal telef olduğunda misli misline ya da telef olduğu günkü kıymetine denk bir bedelle tazmin edilir.[404] Bu neticeye şu şekilde ulaşıldığını görmekteyiz. Âriyet akdine konu olan malın kullanılmak üzere teslim alındığı günkü kıymetinin verilmesi, kullanımdan kaynaklanan eskime durumu göze alınarak malın

---

[398] Buhûtî, IV, 111.
[399] Buhûtî, IV, 111.
[400] Cüveynî, VII, 137; İmrânî, VI, 513.
[401] Serahsî, XI, 142.
[402] İbn Abdilberr, 407.
[403] Tesûlî, II, 455.
[404] Beydâvî, I, 567; İbn Davyân, 231; Haccâvî, I, 220.

değerinin eksilmesi ve bu durumda müsteîrin söz konusu mala daha fazla bedel ödemesi yönünden, âriyet malın bedelinin daha aşağısı bir bedel verilmesi de muîrin zarar görmesi sebebiyle reddedilmiş, âriyet akdine konu olan malın telef olduğu günkü bedelinin verilmesi bu iki duruma nazaran daha sahih kabul edilmiştir.[405]

B. MUÎR AÇISINDAN DOĞAN HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

1. Muîrin Âriyet Malı Geri İsteme Hakkı

Muîr âriyet akdine konu olan malı, müsteîrin iadesinden önce geri isteme hakkına sahip midir? Bu sorunun cevabını mezheplerde aradığımızda aralarında ihtilaflar olduğu göze çarpmaktadır.

Hanefîler muîrin istediği zaman âriyet olarak verdiği malı geri alma hakkı olduğunu düşünmektedirler.[406] Âriyet akdinin karşılıksız ve bağlayıcılık vasfı bulunmayan bir akid olduğu gerekçesi öne sürülerek, âriyet akdi mutlak da olsa vakitle sınırlandırılmış da olsa muîrin dilediği vakit, âriyet olarak verdiği malı geri alma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir.[407] Bunun yanı sıra Hanefîler menfaatin elde edilmesi olgusundan hareketle âriyet akdine konu olan malın muîr tarafından istenilen vakitte geri alınabileceğini savunmaktadırlar. Şöyle ki; menfaatlerin parça parça gerçekleştiği dolayısıyla âriyet akdinde âriyet konu olan malın menfaatine mâlik olma durumunun da bu şekilde parça parça gerçekleştiği savunulmaktadır. Bir kimse bu durumda söz konusu maldan ilerde doğacak menfaate mâlik gözükmemektedir. Çünkü

[405] Beydâvî, I, 567; Râfiî, V, 375.
[406] Nesefî, 101; Merğînânî, III, 214;Berûnî, 137.
[407] Kâsânî, VI, 216.

henüz ortaya çıkmayan bir şeyin mülkiyeti salt teslim almakla gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla muîr dilediği vakit malını geri isteme hakkına sahiptir."[408]

Şâfiîler de âriyet akdinde muîrin dilediği vakit âriyet malı isteme hakkına sahip olduğunu kabul etmektedirler.[409] Ancak bunun için önce malın müsteîr tarafından kabzedilmesi şart koşulmaktadır. Çünkü muîr için geri isteme hakkı ancak akde konu olan malın müsteîr tarafında kabzedilmesiyle doğmaktadır.[410] Bunun yanı sıra Şâfiîlerin âriyete konu olan malın muîr tarafından geri istenmesine bazı sınırlamalar getirdiklerini görmekteyiz. Âriyet malın muîr tarafından istenmesi durumunda, âriyetin veriliş sebebi olan işin gerçekleşmiş olması şartı aranmaktadır.[411] Şöyle ki; bir kimse ölüyü defnetmek için arsayı âriyet alsa, arsa üzerinde defnedilmiş kişinin izleri silinmedikçe muîrin arsayı geri alması sahih görülmemektedir.[412]

Hanbelîler de Hanefîler ve Şâfiîler gibi âriyet akdinde muîrin istediği vakit malını geri alabilme hakkının olduğunu savunmaktadırlar.[413] Bunun için öne sürdükleri gerekçe Hanefîlerin öne sürdükleri gerekçe ile örtüşmektedir. Hanbelîler de gelecekteki menfaatlerin müsteîrin eline geçmediğini öne sürerek, henüz elde edilmeyen menfaatlerin müsteîre verilen kullanım izninin dışında olması sebebiyle muîr tarafından istediği bir vakitte akde konu olan malın geri istenebileceğini savunmaktadırlar.[414]

Ancak Hanbelîlerin de âriyet akdine konu olan malın sahibi tarafından geri istenmesine bir sınırlama getirdikleri görülmektedir. Şayet âriyet akdine konu olan mal müsteîr tarafından kullanılıyorken geri isteniyorsa iş henüz tamamlanmadan bu istek

---

[408] Mevsılî, III, 70.
[409] İmrânî, VI, 516; Beydâvî, I, 568; Şirbînî, III, 324; Gamravî, 260.
[410] Şirâzî, II, 188.
[411] Beydâvî, I, 568; Râfiî, V, 382; Gamravî, 260.
[412] Cüveynî, VII, 165; Beydâvî, I, 568; Şirbînî, III, 324; Gamravî, 260.
[413] İbn Kudâme, V, 212-213; Ebû Abdullah Muhammed b. Müflih el-Makdisi, (v. 1362), *Kitâbu'l-Furu'*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, (I-VI), c. IV, s. 469; Buhûtî, IV, 104; Haccâvî, I, 220; İbn Davyân, 430.
[414] Buhûtî, IV, 104; İbn Davyân, 430.

caiz görülmemektedir.[415] Ölü defnetmek için verilmiş âriyet arazinin ceset çürümeden geri alınması[416], zirâi amaçla âriyet olarak verilmiş arazinin hasaddan önce geri alınması, âriyet geminin mal taşırken denizin ortasında geri alınması Bu sebeple caiz kabul edilmemektedir.[417]Çünkü böyle bir durumda müsteîrin zarara uğraması durumu söz konusudur. Müsteîrin zarara uğramasını engellemek için muîrin ya müsteîr işe başlamadan önce malını geri istemesi, ya da âriyet akdine konu olan malın kullanımının beklemesinin gerektiği öne sürülmektedir. [418]

Malikîlere baktığımızda âriyet akdinin karşılıksız bir akid olup bağlayıcı bir akid olmadığı öne sürülerek, muîrin dilediği vakit malını geri isteme hakkı olduğunu savunmakta olduklarını görmekteyiz.[419] Ancak mutlak bir âriyet akdinde kullanım gerçekleşmemişse[420], ya da âriyetin kullanılacağı iş için örfen geçerli olan süre geçmemişse,[421] vakitle sınırlandırılmış bir âriyet akdinde de süre sona ermemişse muîre malını geri alma hakkı tanınmamaktadır.[422] Mâlikîlerin vakitle sınırlandırılmış bir âriyet akdinde mûire malını geri isteme hakkını tanımaması, âriyet akdine konu olan malı âriyet akdinin hükmünden çıkarıp kirâ akdinin hükmüne dâhil ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.[423] Bunun yanı sıra Mâlikîler âriyet akdinde akde konu olan malın sahibi tarafından geri istenmesi durumunda müsteîrin zarar görmemesi gerektiğini savunmaktadırlar.[424] Bu durumu şu örnek üzerinden izah etmektedirler; Bir kimse evinin bahçesini tahıl ambarı kazması için komşusuna âriyet olarak verirse, o kimsenin tahılları içerisindeyken, yeni bir tahıl ambarı hazırlamadan bahçesini geri isteyemez. Bu

[415] İbn Kudâme, V, 212-213; Haccâvî, I, 220;
[416] Murdâvî, VI, 105; İbn Davyân, 430.
[417] İbn Davyân, 430.
[418] İbn Kudâme, V, 212-213.
[419] İbn Rüşd, I, 262.
[420] İbn Abdilberr, 408.
[421] İbn Rüşd, I, 408.
[422] İbn Rüşd, I, 262; İbn Abdilberr, 408.
[423] Rûyânî, IX, 6.
[424] Kayrevânî, X, 463; Venşerîsî, IX, 108.

örnekten de anlaşılacağı üzere, âriyetin geri istenmesi müsteîri zarara sokuyorsa, muîr müsteîre zarar görmemesini sağlaması için gereken süreyi vermelidir.[425]

Netice itibariyle bütün mezheplerin âriyet akdine konu olan malın muîr tarafından istenilen vakitte geri alınabileceği noktasında aynı düşündüklerini görmekteyiz. Bununla birlikte Hanefîler dışında diğer mezheplerin, bu hakkı, âriyet alınan malın kullanımının bitmiş olması gerekliliği şartı ile sınırlandırma hususunda ortak bir görüşe sahip oldukları da görülmektedir. Bu mezheplerin böyle bir hüküm verirken, hem muîrin hem de müsteîrin haklarını koruma arayışı içerisinde oldukları dikkate çarpmaktadır. Çünkü âriyet rızâi bir akid olduğu için muîrin dilediği vakit malını geri alması bu durumda onun haklarını korumak açısından önem arzetmektedir. Aynı zamanda âriyet bir teberru akdi olduğu için, müsteîrin de zarar görmesinin engellenmesi gerekmektedir. Kullanım esnasında âriyet akdine konu olan malın muîr tarafından geri istenmesinin engellenmesi de müsteîr açısından doğacak bir zararı engellemektedir.

2. Âriyet Malın Geri İstenmesi Durumunda Doğacak Zararın Tazmini

Âriyet akdine konu olan bir malın kullanım esnasında muîr tarafından geri istenmesi durumunda, müsteîr açısından doğacak zararın durumu nedir? İslam Hukukunda bu konunun arazi örneği üzerinden incelendiğini görmekteyiz.

Hanefîlere göre bir kimse ağaç dikmek ya da bina yapmak için bir araziyi âriyet olarak almışsa ve muîr bir süre sonra arazisini geri istemişse, âriyet akdinin şeklinin mutlak ya da vakitle sınırlandırılmış olmasına göre muîrin tazmin sorumluluğu belirlenmektedir.[426]

---

[425] Venşerîsî, IX, 108.
[426] Bernî, I, 317.

Şayet âriyet akdi mutlak bir akid ise muîr tarafından arazinin geri istenilmesi halinde, müsteîr arazi üzerinde yaptığı binayı ya da araziye diktiği ağaçları kaldırmakla sorumlu tutulmaktadır.[427] Bu durumda kaldırma işlemlerinin masrafı müsteîre ait kabul edilmektedir ve muîrin hiçbir şeyi tazmin etme sorumluluğu olmadığı savunulmaktadır.[428] Arazi üzerindeki ağaçların ya da binaların kaldırılma masraflarının müsteîre ait olması, müsteîrin âriyet akdinin başında arazi üzerinde yaptığı binayı ya da araziye diktiği ağaçları kaldırmakla yükümlü olduğunu bilmesiyle açıklanmaktadır. Müsteîrin bu bilgiyle arazi üzerine bina yapması ve ya araziye ağaç dikmesi, sonrasında arazinin geri alınması durumunda bunları araziden kaldırmaya rıza gösterdiğinin delili olarak görülmektedir.[429]

Âriyet akdine konu olan arazi bir süreliğine verilmiş ise, tayin edilen süre dolmadan önce muîrin arazisini geri istemesi durumunda, muîrin müsteîri dikmiş olduğu ağaçları kaldırmaya veya yapmış olduğu binayı yıkmaya zorlama ya da araziden çıkarma hakkı olmadığı kabul edilmektedir.[430] Böyle bir durumda müsteîre iki tercih hakkı sunulmaktadır, dilerse muîrden binanın ya da ağaçların sağlam haldeki kıymetini alır ve binaları ve ağaçları arazi ile birlikte muîre terk eder, dilerse de binayı ve ağaçları alır. Bu durumda muîrin bir bedel ödemesi gerekli görülmemektedir.[431] Bernî ise muîrin vakit dolmadan arazisini istemesi durumunda ağaçların ya da binanın kaldırılmasından doğan zararı müsteîre tazmin edeceğini savunmaktadır.[432]

Şâfiîlere göre âriyet bir arazi üzerine bina yapılmış ya da ağaç dikilmişse, eğer anlaşma esnasında müsteîrin arazinin geri istenmesi durumunda üzerindeki mülklerini

---

[427] Kâsânî, VI, 217.
[428] Kâsânî, VI, 217; Mevsılî, III, 70-71; Bernî, I, 317.
[429] Serahsî, XI, 141; Zeylaî, V, 88.
[430] Kâsânî, VI, 217; Bernî, I, 317.
[431] Kâsânî, VI, 217.
[432] Bernî, I, 317.

karşılıksız kaldırması şart koşulmuşsa müsteîrin şarta riayet ederek mülklerini karşılıksız kaldırması gerekmektedir.[433] Müsteîrin mülklerini kaldırması şart koşulmamışsa arazi üzerindekilerin kaldırılması müsteîrin tercihine bırakılmaktadır, dilerse arazi üzerindeki ağaçları ve binayı kaldırır.[434] Şafiilere göre müsteîr arazi üzerindeki mülkleri kaldırmayı seçmezse muîrin hiçbir bedel ödemeksizin müsteîre ait mülkleri yıkması kabul edilmemektedir.[435]

Muîrin arazisini geri istemesi durumunda Şâfiîlerin muîre iki seçenek sunduğunu görmekteyiz; ya arazi üzerindekileri ücretlerini ödeyerek mülk edinme, ya da onları arazi üzerinden kaldırarak doğan zararı müsteîre tazmin etme. [436] Arazi üzerinde müsteîre ait mülklerin muîr tarafından kaldırılması durumunda doğacak zarar "mülkün sağlam halindeki fiyatı ile kaldırılmış durumdaki fiyatı arasındaki fark" şeklinde tarif edilmektedir.[437] Bu iki seçenekten birinin muîr tarafından seçilmemesi durumunda muîr ve müsteîr arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi için, arazi üzerindeki mülklerin durumu mahkemeye havale olunur, hakimden araziyi üzerindeki mülklerle birlikte satması ve arazinin kıymetini muîre, mülklerin kıymetini de müsteîre vermesi talep edilir.[438]

Hanbelîler âriyet olarak bir arazinin verildiği âriyet akdinde, muîr tarafından şart koşulması durumunda müsteîrin arazi üzerindeki mülklerini kaldırarak araziyi boşaltmakla sorumlu olacağını savunmaktadırlar.[439] Bu görüşleri Şâfiîlerin bu konudaki

[433] Şirbînî, III, 326; Gamravî, 260-261.
[434] Şirbînî, III, 326.
[435] Şirbînî, III, 326; Gamravî, 260-261.
[436] Beydâvî, I, 568; Şirbînî, III, 327; Gamravî, 260-261.
[437] Gamravî, 260-261.
[438] Gamravî, 260-261.
[439] Murdâvî, VI, 105; Buhûtî, IV, 105.

görüşüyle benzerlik arzetmektedir. Eğer müsteîr âraziyi boşaltmayı kabul etmişse, yıkımdan doğacak zarardan muîrin sorumlu tutulamayacağı kabul edilmektedir.[440]

Âriyet akdinde âriyet olarak verilen arazinin geri istenmesi durumunda arazinin boşaltılması şart koşulmamışsa, Hanbelîler müsteîrin buna zorlanamayacağı kanaatindedirler.[441] Bununla birlikte eğer âriyet arazi üzerindeki mülklerin kaldırılması mülklerin değerini azaltmayacaksa bu durumda müsteîrin arazi üzerindeki ağaçları veya binaları kaldırmaya zorlanabileceği savunulmaktadır.[442] Ayrıca, böyle bir durumda, arazinin boşaltılması esnasında arazi üzerindeki mülklerin değerindeki eksilmenin muîr tarafından karşılanması gerektiği görüşündedirler.[443]

Müsteîr doğacak zarardan dolayı âriyet arazi üzerindeki mülklerini kaldırmayı reddederse, bu durumda Hanbelîler muîrin mülkleri alması gerektiği kanaatindedirler.[444] Arazi üzerindeki mülklerin durumu hakkında muîr ve müsteîr bir karara varamamışlarsa, bir rivayete göre karar alınana kadar beklenmesi gerekli görülmektedir.[445] Bir diğer rivayete göre, Şâfiîlerin de kabul ettiği şekilde, anlaşmazlık arazi ve üzerindekileri satması için hakime havale edilir.[446]

Mâlikîlere baktığımızda âriyet olarak arazinin verildiği ve üzerine müsteîr tarafından bina yapılan ya da ağaç dikilen bir âriyet akdinde, muîrin malını geri istemesi durumunda, mülklerin enkazının ya da enkazının kıymetinin muîr tarafından müsteîre teslim edilmesi gerektiği görüşünde oldukları görülmektedir.[447] Haraşî arazinin muîr

[440] Buhûtî, IV, 105.
[441] Murdâvî, VI, 106; Buhûtî, IV, 105.
[442] Buhûtî, IV, 105.
[443] İbn Kudâme; V, 213; Murdâvî, VI, 107; Buhûtî, IV, 105.
[444] İbn Kudâme; V, 213; Murdâvî, VI, 108; Buhûtî, IV, 105.
[445] Murdâvî, VI, 108; İbn Kudâme el-Makdîsî, V, 360.
[446] Murdâvî, VI, 108.
[447] İbn Abdilberr, 408.

tarafından istenmesi durumunda, müsteîrin arazi üzerindeki mülklerin yapılmasında harcadığı paranın ödenmesi gerektiği görüşündedir.[448]

Alimler arasında ihtilafa rastlanılmayan bir konu, ziraî amaçla âriyet olarak alınan bir arazinin sahibi tarafından hasattan önce istenmesi durumunda doğacak sonuçlardır. Böyle bir durumda arazinin sahibine teslim edilmesi doğru kabul edilmemektedir. Hasad zamanına kadar beklenilmesi, bu arada geçen sürenin bedelinin de müsteîr tarafından muîre ödenmesi kanaatinin alimler arasında yaygın olduğu görülmektedir. Buna gerekçe olarak hasadın belirli bir süre sonrasında gerçekleşmesi bu durumda arazinin işgal süresinin belli olması öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra muîr kendine ait araziyi istediğinde arazinin kullanımı için vermiş olduğu izin de sona erdiğinden, arazinin istenmesinden sonraki sürede arazi kiralanmış gibi olmaktadır, dolayısıyla müsteîrin kira bedelini vermesi gerekmektedir.[449]

II. VAKIF MUAMELESİNDEN DOĞAN HUKUKİ SONUÇLAR

A. VAKFIN BAĞLAYICILIK KAZANMASI

Vakfın bağlayıcılığı klasik fıkıh kitaplarında vakfın lüzûmu şeklinde ifade edilmektedir. Lüzum "hukukî tasarrufların tarafların rızası olmaksızın lağvedilmesinin mümkün olmaması halidir" şeklinde tarif edilmektedir.[450] Dolayısıyla lüzûmiyet kazanmış bir akdin feshedilmesi tarafların rızasına bağlıdır. Ancak lüzûmiyet kavramı vakıf için kullanıldığında bu "vakfın rücûu kabil olmayacak surette kat'i bir hale

[448] Haraşî, VI, 146.
[449] Kâsânî, VI, 217; İbn Kudâme, V, 212-213; Murdâvî, VI, 106; Şirbînî, III, 330; Buhûtî, IV, 108; Gamravî, 261; İbn Süleyman; II, 521; Zerkâ, I, 212.
[450] Türk Hukuk Lügati, 212.

gelmesi" şeklinde tarif edilmekte[451] ve lüzum burada farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu tariften de anlaşılacağı üzere bir vakfın lüzûmiyet kazanması durumunda vakfedilen şeyin "vakıf" niteliği, değişmemek üzere sabit kalmakta ve tarafların bu işlemden vazgeçme hakları ortadan kalkmaktadır.

Vakfın lüzûmiyet kazanması konusunda İslam hukukçularının farklı görüşlerde olduğunu görmekteyiz. İslam hukukçularını vakfın lüzûmiyetine bakış açılarına göre incelersek şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır; vakfın lüzûmunu şarta bağlayanlar, vakfın gerçekleşmesiyle lüzumunun da gerçekleşeceğini savunanlar.

1. Vakfın Bağlayıcılığını Bazı Şartlara Bağlayanlar

Bu grubun içerisine İmam Azam, İmam Muhammed ve Mâlikîler girmektedir.

a. İmam Azam

İmam Azam'ın vakıf tarifine baktığımızda vakfı "*bir malın mülkiyetinin sahibinde kalmasıyla birlikte menfaatinin Allah yolunda ve fakirler için ya da vâkıfın istediği işler doğrultusunda sarfedilmesi, sadaka olarak verilmesi*" şeklinde tarif ettiğini görmekteyiz.[452] İmam Azam vakfı âriyet akdine benzetmektedir. Bu sebeple vakfın caiz olup, bağlayıcılığının olmadığını savunmaktadır.[453] İmam Azam vakfın lüzûmiyet gerektirmediğini iddia ederken bazı deliller öne sürmektedir. Bu delilleri sınıflandıracak olursak;

---

[451] Türk Hukuk Lügati, 212.
[452] İbnü'l-Hümâm, V, 416.
[453] Serahsî, XII, 27; Tarablûsî, 3.

a.a. Naklî Deliller

İmam Azam'ın Vakfın bağlayıcılığının olmadığı doğrultusunda öne sürdüğü naklî delillerden ilki Abdullah b. Mesûd ve İbn Abbas'tan rivayet edilen "Allah'ın miras için ayırdığı paylarda habs yoktur" hadisidir.[454] Bu hadisin Nisâ suresindeki miras ayetlerinin inmesinin peşi sıra Hz. Muhammed tarafından söylendiği nakledilmektedir.[455]

İmam Azam'ın kullandığı ikinci delil ise vakıf konusunda en çok kullanılan hadislerden biri olan Hz. Ömer'in vakfını anlatan hadisdir. İmam Azam, Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'e payına düşen arazi hakkındaki hükmünü sorduktan sonra Hz. Muhammed'in "kendisini hapset, ürünlerini sadaka olarak dağıt" demesinin vakfın lüzûmiyetini doğurmadığını savunmaktadır. Çünkü Hz. Muhammed arazinin Hz. Ömer'in mülkiyetinden çıkması gerektiğini söylememiştir, dolayısıyla vakfettiği mal Hz. Ömer'in mülkiyetinde kalmakta ve Hz. Ömer'in bu mal üzerinde dilediği tasarrufu yapabilme hakkı bulunmaktadır.[456]

Yine bir rivayette Hz. Ömer'in "eğer sadakamdan Rasullah'a bahsetmeseydim ondan vazgeçerdim" dediği, İmam Azam'ın da bu sözü vakfın bağlayıcı olmadığına delil gösterdiği nakledilmektedir.[457]

İmam Azam'ın kullandığı diğer delil Hz. Ömer'in kadısı olan Kâdî Şureyh'in uygulamasıdır. Kâdî Şureyh, Hz. Muhammed'in vakıf malın satılmasına izin verdiğini iddia etmektedir.[458] Bunun yanı sıra İmam Azam sahabe döneminde, Ebû Talha'nın akrabalarına bahçesini vakfetmesini daha sonra akrabalarından birinin vakfedilen

---

[454] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr*, Matbaatu Mustafa Muhammed Han, Keşmir 1301h, c. II, s. 250; Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan el-Dârekutnî, *Sünenü'd-Darekutnî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, c. V, s. 119.
[455] Beyhakî, VI, 162.
[456] Tahâvî, II, 250.
[457] Tehânevî, XII, 5664.
[458] İbn Ebî Şeybe, VII, 313.

bahçeden kendi payına düşen kısmını Muaviye'ye satmasını vakfın bağlayıcı olmadığına delil olarak kabul etmektedir.[459] Bu satışın sahabe tarafından eleştirildiği nakledilse de, eleştiren kimselerin kimliğinin belli olmaması ancak vakıf hissesini satan kimse ile onu satın alan kimsenin belli olması sahabenin bu satışı eleştirdiği haberinin sahih olmadığına delil olarak gösterilmektedir.[460]

İmam Azam tarafından kullanılan vakfın bağlayıcı olmadığına dair son naklî delil ise Abdullah b. Zeyd'in vakfının babasının itirazı neticesinde Hz. Muhammed tarafından iptal edilmesinin ve vakfettiği duvarın babasına iade edilmesinin daha sonra da bu duvarın miras bırakılmasının anlatıldığı hadistir.[461]

a.b. Aklî Deliller

İmam Azam'ın vakfedilen malları ikiye ayırdığı iddia edilmektedir. Buna göre vakfedilen mallar asılları sadaka olarak vakfedilen mallar (mescit ve kabir gibi yapılar için arazilerin vakfedilmesi) ve menfaati sadaka olarak verilmek üzere vakfedilen mallar (mescit ve kabir dışındaki mallar) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İmam Azam da diğer âlimler gibi mescitlerin ve kabirlerin vakfedildiği anda bağlayıcılık kazandığını kabul etmektedir. Ancak menfaatlerin sadaka olarak dağıtıldığı vakıflarda vakfın bağlayıcılık kazanmasını bazı şartlara bağlamaktadır.[462] Şartların yerine getirilmediği durumlarda vâkıf sadece menfaatini tasadduk etmiş gibidir ve bu durum da âriyet akdine benzemektedir.

---

[459] Kâsânî, VI, 219; Şevkânî, V, 25; Tehânevî, XII, 5657.
[460] Tehânevî, XII, 5657.
[461] Beyhakî, VI, 163.
[462] Tehânevî, XII, 5638-5639.

a.c. İmam Azam'ın Vakfın Bağlayıcılık Kazanması İçin Öne Sürdüğü Şartlar

1- İmam Azam'a göre vakfın lüzûmiyet kazanması için gerekli olan şartlardan ilki hâkimin hükmüdür.[463] Bunu bir tescil işlemi olarak değerlendirmek mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken husus vakfın bağlayıcılığına karar verecek kişinin hakem değil, bizzat devlet başkanı tarafından görevlendirilmiş hâkim olmasıdır.[464] Vakfedilen bir mal hâkimin tescili ile lüzûmiyet kazanmaktadır.[465] Ancak bu tescil işlemi hâkime müracaat edilerek değil, hâkimin bir dava neticesinde tescil kararı vermesiyle mümkün gözükmektedir.[466]

2- Vakfın lüzûmiyet kazanabilmesi için ikinci yol vakfı kişinin ölümünden sonrasına izafe etmesidir. Bu durumda vakıf vasiyet gibi olmaktadır. Böyle bir durumda vâkıfın mirasının ancak üçte biri vakıf yerine geçmektedir.[467] Eğer vakıf vâkıfın malının üçte birinden fazla bir miktara denk geliyorsa, vasiyetin üçte birinin vakıf için kullanılacağı ve o miktar için bağlayıcılık doğacağı bildirilmektedir.[468] Bu görüşünde İmam Züfer'in de İmam Azam'a katıldığı nakledilmektedir.[469]

3- Bunların dışında sahibinin izniyle içinde cemaatle namaz kılınmış bir mescit[470] ve ölü defnedilmiş bir kabir İmam Azam'a göre başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan lüzûmiyet kazanmaktadır.[471]

---

[463] Kâsânî, VI, 219; Karînâbâdizâde, 40.
[464] Karînâbâdizâde, 40.
[465] Kâsânî, VI, 219; Tarablûsî, 3; Karînâbâdizâde, 40; Ali Himmet Berkî, 75.
[466] Karînâbâdizâde, 40.
[467] Tarablûsî, 3; Karînâbâdizâde, 41; Berkî, 75.
[468] Karînâbâdizâde, 41.
[469] Mevsılî, III, 50.
[470] Serahsî, XII, 27; Kâsânî, VI, 219; Tehânevî, XII, 5638.
[471] Karînâbâdizâde, 41-42.

a.d. İmam Azam'ın Görüşüne Yapılan İtirazlar

Mezhep imamlarının geri kalanı ve diğer mezheplerin âlimleri tarafından İmam Azam'ın vakfın lüzûmuna yönelik görüşlerinin eleştirildiği görülmektedir. İmam Azam'ın delil olarak kullandığı, "Allah'ın miras için ayırdığı paylarda habs yoktur" hadisi, söz konusu hadiste geçen "habs" kelimesinin Câhiliyye döneminde putlar için hapsedilen develer olduğu öne sürülerek eleştirilmekte, başta İmam Şâfiî olmak üzere âlimler tarafından bu delile itiraz edilmektedir.[472] Ancak bu itiraza hadiste geçen "habs" kelimesinin nekra olarak gelmesi sebebiyle bu kelimenin bütün "habs" edilenleri kapsadığı, dolayısıyla bunun içine vakfın da girdiği belirtilerek bir karşı ititraz geliştirilmiştir.[473]

İmam Azam'ın delil olarak kullandığı, Hz. Ömer'in sadakasını Hz. Muhammed'e bildirmeseydi vazgeçebileceği şeklindeki rivayetin munkatı' bir rivayet olduğu nakledilmektedir. Hadisi Hz. Ömer'den nakleden kişinin Hz. Ömer'i görmediği bildirilmekte, dolayısıyla hadisin güvenilir olmadığı belirtilmektedir.[474] Bununla birlikte bu hadisin mürsel ve sahih bir hadis olduğu da nakledilmektedir.[475]

İmam Azam'ın kullandığı naklî delillerden biri olan Abdullah b. Zeyd'in vakfettiği duvarın Hz. Muhammed tarafından ailesine iade edilerek vakfının iptal edilmesi hadisi, duvarın aslında Abdullah b. Zeyd'in anne-babasına ait olduğu öne sürülerek eleştirilmektedir. Hadiste Abdullah b. Zeyd'in anne-babasının ölümünden sonra söz konusu duvarın miras bırakıldığının nakledilmesi de bu duvarın esasında onlara ait bir mal olduğuna delil olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla Abdullah b. Zeyd

---

[472] Şâfiî, III, 275; Serahsî, XII, 29; Karâfî, VI, 323.
[473] Serahsî, XII, 29.
[474] Şevkânî, V, 26.
[475] Tehânevî, XII, 5664.

kendi mülkünde olmayan bir malı vakfettiği için Hz. Muhammed bu vakfa müdahale etmiş ve vakfı iptal etmiştir.[476]

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed İmam Azam'ın öne sürdüğü "hâkimin hükmü" ve "ölümden sonraya izafe" şartlarını gereksiz bulmakta, Hz. Muhammed'in, Hz. İbrahim'in ve Hülefâ-i Raşidîn'in vakıflarını örnek göstererek, hâkimin hükmü veya ölümden sonraya izafe olmaksızın da vakfın lâzım olabileceğini savunmaktadırlar.[477]

Ebû Yûsuf'un, İmam Azam'ın Kâdı Şureyh'in uygulamalarını örnek göstererek vakfın satılmasına cevaz vermesine karşılık, "şayet Hz. Ömer hadisi İmam Azam'a ulaşsaydı o vakfın satılmasına cevaz veren görüşünden dönerdi" dediği nakledilmektedir.[478] Ebû Yûsuf'un bu sözü İmam Azam'ın Hz. Ömer hadisini duymamış olmasının uzak bir ihtimal olduğunu savunularak eleştirilmektedir. Zira Ebû Yûsuf'un hayattayken işittiği bir hadisi İmam Azam'ın bilmemesi muhal görülmektedir. Ayrıca İmam Azam'ın görüşlerinde Hz. Ömer hadisine muhalif bir durum bulunmadığı savunulmaktadır, çünkü İmam Azam mescit gibi vakıfların vakfolunur olunmaz bağlayıcılık kazanacağını, diğer vakıfların ise bahsi geçen şartların gerçekleşmesi ile bağlayıcılık kazanacağını savunmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Ömer hadisinde Hz. Ömer'in vakfının bağlayıcılığının Hz. Muhammed'e durumu bildirmesiyle gerçekleştiği savunulmaktadır, bu da hâkimin hükmüne benzetilmektedir.[479]

Şâfiî âlimlerden Mâverdî, İmam Azam'ın vakfın bağlayıcı olmadığı hususundaki görüşüne yapılan itirazları naklederken, İmam Azam'ın ölüm halinde vakfedilen malın vâkıfın malının üçte biri üzerinden gerçekleşeceği görüşünden hareket etmektedir. Şöyle ki; eğer bir kimsenin ölüm döşeğindeyken vakfettiği bir mal ölümü halinde vasiyet

[476] Mâverdî, VII, 513.
[477] Tarablûsî, 4.
[478] San'ânî, III, 115.
[479] Tehânevî, XII, 5649.

hükmüne geçip mirasının üçte biri üzerinden vakıf gerçekleşiyor ve lüzûmiyet kazanıyorsa, bu kişinin hayatta iken vakfettiği malın tamamının vakfolması ve tamamının lâzım olması gerekmektedir.[480]

Ayrıca İmam Azam'ın vasiyet durumunda vakfa bakış açısı köle azad etmeye benzetilerek eleştirilmektedir. Kişinin ölüm döşeğindeyken kölesini azad etmesi durumunda, şayet kişi vefat ederse kölenin üçte biri azad olmuş oluyor, eğer kişi hayattayken kölesini azad ederse köle tamamen azad olmuş oluyor. Buradan hareketle vakıf eğer vefat halinde malın üçte biri üzerinden gerçekleşiyorsa, sıhhat halinde de köle azadında olduğu şekliyle malın tamamı üzerinden lüzûmiyet kazanması gerekli görülmektedir.[481]

Bir diğer itiraz da, vakfın amacı dolayısıyla lüzûmunun gerekliliği şeklindedir. Vakıfta amaç olarak hem dünya hem de ahiret hayatının maslahatı dikkate alınmakta bu sebeple ribat ve hanlar yanında kabirler de vakfedilebilmektedir. İmam Azam'ın kabul ettiği şekilde mescitler ve kabirler gibi uhrevî hayatı ilgilendiren yapılarla ribat gibi dünyevi yapıların arasını ayırmak caiz görülmemektedir. İmam Azam'ın iddia ettiği şekilde mescit ve kabirlerin vakfının bağlayıcı olup diğer yapıların vakfının bağlayıcı olmaması da, vakfın amacına aykırı olması sebebiyle eleştirilmektedir. Buna göre şayet vakıfta esas olan vakfedilen malın mülkiyetinin başka hiçbir yere intikal etmemesi ama aynı zamanda semeresinin tasadduk edilmesi ise, vakfın semerelerinin tasadduk edilmesi de ancak vakıftan gelir elde etmekle mümkünse, mescitlerin böyle bir gelir sağlamaları mümkün gözükmemektedir.[482]

---

[480] Mâverdî, VII, 512.
[481] Mâverdî, VII, 512.
[482] Serahsî, XII, 29.

b. İmam Muhammed

Vakfın lüzûmunu şarta bağlayan bir diğer İslam hukukçusu da İmam Muhammed'dir. İmam Muhammed vakfın lüzumunu vakfedilen malın vakıftan sorumlu mütevelliye, ya da mevkûfun aleyhe teslim edilmesine bağlamaktadır.[483] İmam Muhammed'in görüşünü dayandırdığı delilleri inceleyecek olursak;

b.a. Naklî Deliller

İmam Muhammed bu görüşüne delil olarak Hz. Ömer'in kızı Hafsa'yı vakfına mütevelli tayin etmesini göstermektedir. Hz. Ömer Hayber'de payına düşen araziyi vakfettiğinde vakfına kızı Hafsa'yı mütevelli olarak tayin etmiştir. Bu da İmam Muhammed tarafından vakfın bağlayıcılık kazanabilmesi için bir mütevelliye teslim edilmesinin gerekliliğine delil olarak gösterilmektedir. [484]

b.b. Aklî Deliller

İmam Muhammed'in görüşüne dayanak olarak ileri sürdüğü akli delillere değinecek olursak; İmam Muhammed mütevellîyi savaştaki gaziye benzettiği görülmektedir, şöyle ki; gazi savaşta ganimet maldan nasıl ihtiyacı doğrultusunda harcarsa, mütevelli de vakıf maldan ihtiyacı kadar istifade eder, vakıf malı satamaz, borç veremez.[485]

İmam Muhammed'in öne sürdüğü diğer delil ise vakfın mahiyetinin bir nevi sadaka, insanlar yararına yapılan bir iyilik olması sebebiyle, vakfedilen malın vakfedilen kimseye teslime ihtiyacı olmasıdır. Çünkü sadakada mülkiyetin kalkması, sadaka verilen kimseye teslim ile mümkündür. Dolayısıyla kendilerine vakfedilen

[483] Kâsânî, VI, 219; Karînâbâdizâde, s.40; Berkî, 75.
[484] Serahsî, XII, 36.
[485] Serahsî, XII, 31.

kimselerin teslim alması vakfın geçerli olabilmesi için gereklidir. İmam Muhammed'e göre mevkûfun aleyhin muayyen bir kimse olmadığı durumlarda mevkûfun aleyhin yerine geçebilecek, onların adına vakfı teslim alabilecek kişi mütevellînin kendisidir.[486]

İmam Muhammed'e göre vakfedilen kişi tarafından, ya da vakfedilen amaç doğrultusunda vakfedilen malın bir kere bile kullanılması da vakfın bağlayıcılığını sağlayacak olan teslimin gerçekleşmesi demektir. Vakfedilen hana bir kişinin yerleşmesi, vakfedilen mescitte bir kişinin namaz kılması ya da devlet tarafından görevlendirilmiş bir görevlinin ezan okuması, vakfedilen kabre bir kişinin defnedilmesi gibi durumlarda teslim gerçekleşmiş olmaktadır ve vakıf bağlayıcılık kazanmaktadır.[487]

b.c. İmam Muhammed'in Görüşüne Yapılan İtirazlar

İmam Muhammed'in, vakfın bağlayıcılık kazanması için mütevelliye teslim edilmesi gerektiği görüşü mezhep imamlarından Ebû Yûsuf tarafından eleştirilmektedir. Ebû Yûsuf vakıfta mülkiyetin mevkûfun aleyhe devredilmemesi durumundan hareketle, mülkiyeti devredilmeyen bir mülkün mülkiyetinin kalkması için teslime ya da kabza gerek görmemektedir. Ebû Yûsuf bu durumu kölenin azad edilmesine benzeterek, tıpkı köle azad etmede olduğu gibi kabzeden ya da kabul eden bir kimse olmadan da vakfın bağlayıcılık kazanacağını söylemektedir. Temlîkin esas unsur oluşturduğu sadakayla vakfın ilişkisine bakacak olursak daha önce de değinildiği gibi İmam Muhammed vakfı bir nevi sadaka olarak değerlendirirken, Ebû Yûsuf sadakayı vakıf için ölçü olarak görmemektedir.[488] Ebû Yûsuf İmam Muhammed'in öne sürdüğü, Hz. Ömer'in kızı

[486] Bilmen, 211.
[487] Serahsî, XII, 34-36; Kâsânî, VI, 219; Berkî, 75;
[488] Bilmen, II, 211.

Hafsa'yı mütevelli tayin etmesi delilini de, bu durumun Hz. Ömer'in işlerinin yoğunluğu dolayısıyla böyle olabileceğini söyleyerek reddetmektedir.[489]

Ayrıca Ebû Yûsuf mütevellinin vâkıfın naibi olduğunu, naibinin yerine vâkıfın geçmesinin daha evla olacağını, ancak böyle bir şeyin olmadığını, dolayısıyla vakıfta bağlayıcılığın ortaya çıkması için mütevelliye ihtiyacın olmadığını dile getirmektedir.[490]

Şâfiî alimlerden Mâverdî de, sahabe örneklerinden hareketle, vakfın mevkûfun aleyh tarafından kabzedilmesinin vakfın lüzûmu için gerekli şartlardan biri olmadığını belirtmektedir.[491]

2. Vakfın Bağlayıcılığı İçin Bir Şart Öne Sürmeyenler

Bu grup daha geniş bir gruptur. Ebû Yûsuf'la[492] birlikte Şâfiî[493] ve Hanbelî[494] ve Mâlikî[495] fakihleri bu grubun içerisinde saymak mümkün gözükmektedir. Bu gruba göre vakfın unsurlarında vakfa engel olacak bir şeyin bulunmaması durumunda, sadece vakıf lafızlarının kullanılmasıyla vakıf gerçekleşmekte ve bağlayıcı hale gelmektedir. Bunun için ayrıca hâkimin hüküm vermesine ya da vakfedilen malın mütevellî veya mevkûfun aleyh tarafından kabzedilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.[496] Bu gruba mensub âlimlerin kullandığı delilleri inceleyecek olursak;

a. Naklî Deliller

Bu gruptaki âlimlerin kullandıkları naklî delillerin başında Hz. Ömer'in vakfının nakledildiği hadis gelmektedir. Hz. Ömer hadisinde geçen "satılmamak, hibe

[489] Serahsî, XII, 36.
[490] Serahsî, XII, 36.
[491] Mâverdî, VII, 511.
[492] Kâsânî, VI, 219.
[493] İmrânî, VIII, 340; Mâverdî, VII, 511.
[494] Haccâvî, I, 241, Buhûtî, IV, 382.
[495] İbn Abdilberr, 536; Derdîr, IV, 97.
[496] Haccâvî, I, 241; Mâverdî, VII, 511; Tarablûsî, 4.

edilmemek ve miras bırakılmamak" ibaresi, hem vakfın ahkâmını belirlemek açısından hem de vakfın bağlayıcı olduğunu teyit açısından delil olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu hadis sebebiyle vakfın, vakfolunduğu anda bağlayıcılık kazandığı öne sürülmektedir.[497]Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in "satılmamak, hibe edilmemek ve miras bırakılmamak" lafızlarını kullanmasına rağmen Hz. Ömer'in vakfına herhangi bir müdahalede bulunmayışı da, Hz. Muhammed'in onayının olduğuna delil gösterilmektedir.[498]

Sahabe vakıflarının yapısı da bu grup tarafından vakfın bağlayıcılığına delil olarak gösterilmektedir. Sahabelerin vakıflarının satılmadan ya da miras bırakılmadan devam etmesi, mallarını vakfeden sahabelerin vakıflarından vazgeçtiklerinin nakledilmemesi vakfın bağlayıcı olduğu yönünde delil olarak gösterilmektedir. Serahsî, bu grubun görüşünü desteklemek için, sahabelerin yapmış olduğu vakıfların kendi zamanına kadar devam ettiklerini, bunun yanı sıra Hz. İbrahim'in yapmış olduğu vakfın da devamlılığını koruduğunu nakletmektedir.[499]

Ebû Yûsuf da öncesinde İmam Azam'la aynı görüşü paylaşırken, halife Harun Reşid'le yaptığı yolculuk esnasında sahabe vakıflarının devam ettiğini görerek vakıfların vakfedildiği anda bağlayıcılık kazandığı görüşünde karar kıldığı nakledilmektedir.[500]

b. Aklî Deliller

Vakfın vakfedildiği esnada bağlayıcılık kazandığını savunanlara göre vakıf muamelesi kölenin azad edilmesine benzemektedir. Nasıl kişinin kölesinin azad

---

[497] Tehânevî, XII, 5676.
[498] İmrânî, VII, 59.
[499] Serahsî, XII, 28.
[500] Serahsî, XII, 28.

olmasına yönelik bir lafız kullanmasıyla kölesi azad oluyorsa, malını vakfetmeye yönelik bir lafız kullanmasıyla da malı vakıf olmuş olmakta ve bu vakıf bağlayıcılık kazanmaktadır.[501]İmam Azam'ın vakfın köle azadına benzetilmesine karşı çıktığı görülmektedir. İmam Azam'a göre kölenin aslı insandır ve insanda asıl olan hürriyettir, azad edilmesi durumunda köle aslına rücu etmekte ve hür kabul edilmektedir.[502]

Mezheb içerisinde vakfın bağlayıcılığı hususunda fetva verilirken Ebû Yûsuf'un görüşü tercih edilmektedir.[503]

B. MEVKÛF ÜZERİNDEN VÂKIFIN MÜLKİYETİNİN KALKMASI

Vakfın gerçekleşmesi ve bağlayıcılık kazanması neticesinde vakıf mal üzerinde vâkıfın mülkiyetinin durumu nasıl olur?

İmam Azam'ın vakfın bağlayıcılığı konusunda bazı şartlar öne sürdüğünü daha önce belirtmiştik. İmam Azam'a göre bu şartlar neticesinde bağlayıcılık kazanan vakıf üzerinden vâkıfın mülkiyeti kalkmaktadır, artık vâkıfın vakfettiği malını geri alması, şayet vakıf vasiyet neticesinde gerçekleşmişse, varislerin de söz konusu malın üçte biri olan miktar üzerinde tasarrufta bulunması mümkün gözükmemektedir.[504] Ancak vakfın bağlayıcılık kazanmadığı ve âriyet akdine benzediği durumlarda mülkiyet de âriyet akdinde olduğu gibi malın sahibi olan vâkıfta kalmaktadır. Dolayısıyla İmam Azam böyle bir durumda vâkıfın dilediği an vakfettiği malını geri alabilme hakkına sahip olduğunu savunmaktadır.[505] Ancak İmam Azam'ın vâkıfın malını bu şekilde geri istemesine kerahetle birlikte cevaz verdiği de nakledilmektedir.[506]

---

[501] Serahsî, XII, 29; Kâsânî, VI, 219; Mâverdî, VII, 514; Subkî, XVI, 180.
[502] Tehânevî, XII, 5682; Bilmen, IV, 212-213.
[503] Tehânevî, XII, 5676.
[504] Zuhaylî, VIII, 171.
[505] Serahsî, XII, 27.
[506] Bilmen, IV, 213.

İmam Azam vakfedilen malın mülkiyetinin vakfeden kişide kalması gerektiğini savunduğu görüşünü şu şekilde delillendirmektedir; İmam Azam'a göre menfaatin vakfedildiği vakıflarda insanlar o malın kendisinden ziraat, iskan v.b şekillerde istifade etmektedirler. Dolayısıyla bu vakfedilen malların "mal" olma özelliklerini kaybetmediğine delildir. "Mal" olma özelliğini kaybetmeyen bir malın "mülk edinilme" zorunluluğu da bulunmaktadır. Vakıfta ise vakfedilen malın mülkiyeti vâkıftan başka bir insana gitmemekte ancak vakfedilen mal da mal olma niteliğini kaybetmemektedir. Bu durumda mülkiyetin bir kişiye ait olması gerekmektedir. İmam Azam buna en uygun kişi olarak vâkıfı görmektedir. Vâkıfın mülkiyetinde kalması durumunda da doğal olarak varislerine intikal etmesi mümkündür.[507]

İmam Muhammed'e göre ise vakıf mal mütevelliye ya da mevkûfun aleyhe teslim edilmedikçe mülkiyet vâkıfın elinden çıkmamaktadır. Bu durumda vâkıfın malını geri isteme, malı üzerinde tasarrufta bulunma, miras olarak bırakabilme gibi haklarının varlığı kabul edilmektedir.[508] Ancak vakıf teslim edildiğinde bağlayıcılık kazanmakta ve bu durumda da vâkıfın vakfettiği mal üzerindeki mülkiyetinin sona ereceği ve mülkiyetin Allah'a intikal edeceği kabul edilmektedir.[509]

Mâlikîler'in vakıf malın mülkiyetinin intikaline bakış açıları İmam Azam'ın görüşüne yakınlık göstermektedir. Şöyle ki, Mâlikîler vakfedilen malın mülkiyetinin vâkıfın mülkünde kaldığını ancak vakfedilen maldan yararlanma hakkının mevkûfun aleyhin mülkiyetine geçtiğini savunmaktadırlar.[510] Her ne kadar bu, Hanbelîlerin ve Şâfiîlerin kabul ettiği şekilde, âriyet akdine benzeyen bir durum gibi gözükse de, Mâlikilerin âriyette elde edilen menfaat mülkiyeti ile vakıf muamelesinden elde edilen

[507] Mergînânî, III, 15; Tehânevî, XII, 5647; Bilmen, IV, 212–213.
[508] Kâsânî, VI, 219.
[509] Serahsî, XII, 28-29.
[510] Derdîr, IV, 101.

yararlanma hakkı arasında ayrıma gittikleri gözükmektedir. Mâlikîlere göre ikisinin arasındaki fark malı bir başkasına kullandırma noktasında açığa çıkmaktadır. Âriyet alan kişi âriyet malı başkasına kullandırma hakkına sahipken, mevkûfun aleyhin vakıftan yararlanma hakkı kişisel bir hak olup, başkasına devredilmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla âriyet vakıftan daha kapsamlı bir mülkiyet hakkı sunmaktadır.[511]

Mâlikîlerde vakıf bazı durumlarda iptal olmaktadır ve vakfedilen malın mülkiyeti de el değiştirmektedir. Vâkıf, malını vakfettikten sonra henüz vakıf mal mevkufun aleyh tarafından teslim alınmadan iflas etmişse, ölüme sebebiyet verecek bir hastalığa yakalanmışsa ya da ölmüşse vakıf iptal olmaktadır. Böyle bir durumda vâkıfın ölmesi halinde vakıf malın mülkiyeti, vakfedene en yakın kimseler olması hasebiyle, vârislere intikal etmektedir. Şayet vâkıf iflas ederse vakfın mülkiyeti alacaklıya intikal etmektedir.[512]

Vakfı köle azadına benzeten Ebû Yûsuf'a göre vakıf lafızları telaffuz edilip vakıf gerçekleştikten sonra vakfedilen malın mülkiyeti, vakfedilir vakfedilmez vakfeden kişinin elinden çıkar ve Allah'a intikal eder.[513] Böyle bir durumda vakfeden kişinin malını geri isteme ya da vakfettiği mal üzerinde satma, rehin verme veya hibe etme gibi bir tasarrufta bulunma hakkı ortadan kalkmaktadır.[514]

Şâfiîler ve Hanbelîler'e baktığımızda vakıf malda mülkiyetin kalkması konusunda fikir birliği içerisinde olduklarını ve Ebû Yûsuf'la aynı görüşü paylaştıklarını görmekteyiz. Şâfiîler de vakfı köle azad etmeye benzetmektedirler.[515] Vakıf sigaları zikredilip de vakıf gerçekleştiğinde, vâkıfın vakfettiği mal üzerindeki

---

[511] Derdîr, IV, 101.
[512] Derdîr, IV, 107.
[513] Serahsî, XII, 29; Kâsânî, VI, 219.
[514] Serahsî, XII, 28; Karînâbâdizâde, 39; Berkî, 43.
[515] İmrânî, VIII, 75; Subkî, XVI, 180.

mülkiyet hakkının kaybolduğu kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak, vâkıf vakfettiği mal üzerinde mülkiyet hakkını geri istemek, satmak, hibe etmek ya da miras bırakmak gibi tasarruf yetkisinden de mahrum kalmaktadır.[516]

Şâfiî âlimler arasında bir kısmının, vakıf mal üzerinde vâkıfın mülkiyetinin kalkmamasını savundukları nakledilmektedir.[517] Bu grubun görüşlerini dayandırdıkları delil, Hz. Ömer hadisinde geçen "aslını hapset, menfaatini sadaka olarak dağıt" ibaresidir. Buna göre vakıf malın kendisinin korunması, malın ürünlerinin de sadaka olarak dağıtılması gerekiyorsa vakfedilen malın vâkıfın mülkiyetinden çıkmasına gerek yoktur.[518] Bununla birlikte vakfedilen maldan vâkıfın mülkiyetinin kalkmasını savunan görüşün daha doğru bir görüş olduğu savunulmaktadır.[519]

Vakfedilen malın mülkiyetinin kime intikal edeceği konusunda Şâfiîlerin ihtilaf halinde oldukları nakledilmektedir.[520] Bir rivayete göre vakfedilen malın mülkiyetinin köle azad edilmesinde olduğu gibi Allah'a intikal edeceği savunulmaktadır.[521] Diğer bir rivayete göre ise vâkıfın elinden malın mülkiyetinin çıkması malın mal olma özelliğini kaldırmadığından, mülkiyet mevkûfun aleyhe intikal etmektedir. İmam Şâfiî'ye göre, vakıfta vakfedilen malın mülkiyeti değil de menfaatinin mülkiyeti mevkûfun aleyhe intikal etmektedir. [522]Bunun yanı sıra vakfedilen malın mülkiyetinin Allah'a intikal ettiğini, menfaatinin mülkiyetinin ise mevkûfun aleyhe intikal ettiğini savunan Şâfiî âlimler de mevcuttur.[523]

Şâfiîler mülkiyet hakkının kaybolması neticesinde vakfeden kişinin vakfettiği mal üzerindeki tasarruf hakkının yada vakfettiği malı geri isteme hakkının ortadan

[516] Şâfiî, III, 276.
[517] Subkî, XVI, 199; Mâverdî, VII, 515.
[518] Mâverdî, VII, 515.
[519] Subkî, XVI, 199.
[520] Subkî, XVI, 199.
[521] Mâverdî, VII, 511.
[522] Şâfiî, III, 277.
[523] Şirbînî, III, 546.

kalkacağını savunmaktadırlar.[524] Şafiilerin bu görüşlerine Hz. Ömer hadisini ve sahabe uygulamalarını delil gösterdiklerinin görmekteyiz. Hz. Ömer hadisinde vakfın ahkâmı vakfedilen malın satılmaması, hibe edilmemesi ve miras olarak bırakılmaması şeklinde belirlenmektedir. Sahabe döneminde de vakfedilen malın mülkiyetinin vâkıf tarafından geri istenilmesi gibi bir örneğe rastlanılmadığı savunulmaktadır.[525]

Hanbelîler, vakfedilen malın mülkiyetinin mevkûfun aleyhin muayyen olması durumunda mevkûfun aleyhe intikal edeceğini savunmaktadırlar. Gerekçe olarak, vakıfta vakfedilen malın mal olma niteliğinin kaybolmamasını, bu durumda da mülkiyetinin mevkûfun aleyhe intikalinin gerekli olmasını göstermektedirler. [526] Hanbelîlere göre vakıf ile köle azad etmenin arasındaki fark kölenin azad olunmasıyla "mal" niteliğini kaybetmesi, vakfedilen malın ise "mal" niteliğini kaybetmemesi şeklinde açıklanmaktadır. Böyle bir durumda köle üzerinde kimsenin tasarruf yetkisi kalmazken, vakıf mevkûfun aleyhin mülkiyetine geçtiği için, mevkûfun aleyhin vakıf üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaktadır.[527]

Hanbelîler ve Şâfiîlerin savundukları şekliyle vakfedilen malın mülkiyetinin mevkûfun aleyhe intikal etmesi durumunun hibe ile ilişkisine değinecek olursak; hibe bir malın mülkiyetini Allah'a yaklaşmak amacı olsun ya da olmasın, başka bir kimseye devretmektir ki kendisine bir mal hibe edilen kişi hibe edilen malın mülkiyetine sahip olduğu için, o mal üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine de sahip olmaktadır. Söz konusu malı satmasında, başkasına kullandırmasında bir mahzur bulunmamaktadır.[528] Ancak vakıfta mülkiyet mevkûfun aleyhe intikal ederken, mevkufun aleyhin malın kendisi üzerindeki tasarruf yetkisi serbest bırakılmamaktadır. Mevkûfun aleyh vakfa

[524] Subkî, XVI, 199; Mâverdî, VII, 511.
[525] Mâverdî, VII, 513.
[526] Buhûtî, IV, 348.
[527] Buhûtî, IV, 348.
[528] Zuhaylî, V, 5, 32, 33.

konu olan malı satamaz, tüketemez, başkasına hibe edemez ya da akrabalarına miras bırakamaz. Bu yönüyle hibe ve vakıf birbirinden ayrılmaktadır.

Vakfedilen malın mülkiyetinin vâkıftan çıkıp Allah'a intikal ettiğini savunan kişiler tarafından İslam Hukukunda "şahsiyet-i mâneviyye" denilen hukuki bir varlığın, "tüzel kişilik" anlayışının öteden beri kabul edilmiş olduğu savunulmaktadır.[529] Çünkü bu görüş doğrultusunda vakfedilen malın kendisi bir kişilik oluşturmaktadır.

C. VAKIF MALIN KULLANILMASI

İslam âlimleri vakıf maldan istifade edilmesini, vâkıfın belirlediği sınırlar içerisinde mümkün görmektedirler. Vakıf ne amaçla yapılmışsa, vakfedilen malın bu belirlenen amaç doğrultusunda kullanılması gerektiği savunulmaktadır. Hatta, bir çeşmenin su içilmesi amacıyla vakfedilmesi halinde o çeşmeden abdest almanın caiz olmadığı belirtilmektedir.[530] Vakfedilen malın amacının dışında kullanılmamasına vakfa ait mallar da dâhil edilmektedir. Mescide ait vakıf malların mescit dışında kullanılmasına izin verilmemesi de buna örnek gösterilebilir.[531]

Vakfın kullanımında vâkıfın belirlediği şartlara riayet etmek şart koşulmaktadır.[532] Çünkü vâkıfın şartlarına riayet edilmemesi durumunda vakıftan amaçlanan faydanın elde edilemeyeceği düşünülmektedir.[533]Ancak vâkıfın vakıf için öne süreceği şartların İslami kurallara aykırı olmaması gerekmektedir.[534]

---

[529] Bilmen, IV, 213.
[530] Buhûtî, IV, 345.
[531] Buhûtî, IV, 345.
[532] Haccâvî, I, 239; Buhûtî, IV, 345; İbn Cüzeyy, 319.
[533] Buhûtî, IV, 345.
[534] Cüveynî, VIII, 370.

Vakfedilen malın mevkûfun aleyh tarafından bir başkasına kullandırılmasını caiz görenler olduğu gibi[535], bunu caiz görmeyenler de vardır.[536] Vakfın mevkûfun aleyh tarafından bir başkasına kullandırılmasını caiz görenler, mevkûfun aleyhin vakıf malı kiraya vermesini ya da âriyet olarak vermesi mümkün görmektedirler. Vakıf malın bir başkasına kullandırılmasını caiz görmeyenlere göre mevkûfun aleyhin vakıf malı kiraya verme ya da âriyet olarak bir başkasına verme gibi bir hakkı yoktur, vakıftan yararlanma hakkı kişiseldir ve başkasına devredilmesi mümkün değildir.

Vakıfta vakfeden kişinin de vakfettiği maldan istifade edebilmesi âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. İslam hukukçularından bir kısmı topluma değil de muayyen bir topluluğa vakfedilen vakıf mallardan vakfeden kişinin istifade etmesinin mümkün olmadığı kanaatindedirler.[537] Bir kısım İslam hukukçusu da Hz. Osman'ın Medine'de Müslümanlar için vakfettiği kuyudan istifade etmesini vâkıfın vakfettiği maldan yararlanma hakkının bulunduğuna delil olarak kabul etmektedirler.[538]Bu görüşü savunan İslam hukukçularının görüşlerini destekleyen bir rivayet de Beyhakî tarafından nakledilmektedir. Şöyle ki; sahabeden evlerini vakfeden kişiler ölene kadar evlerinde oturmaya devam etmişlerdir. Bu durum, tıpkı Hz. Osman'ın vakfettiği kuyudan istifade etmesi gibi, vakfeden kişinin vakfettiği maldan istifadesinin mümkün olduğuna bir örnek teşkil etmektedir.[539]

---

[535] Şirbînî, III, 546; Gamravî, 299.
[536] Derdîr, III, 570.
[537] Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, (v. 1122), *Şerhü's-Sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1987, (I-XVI), VIII, s. 289.
[538] Şevkânî, V, 23; Begavî, *Şerhü's-Sünne,* VIII, 289.
[539] Beyhakî, VI, 161.

1. Vakfa Mütevellî Tayin Edilmesi

Vakfedilen malın kullanımının kontrol edilmesi amacıyla vakfa bir mütevelli tayin edilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Vakfa mütevellî tayin edilmesinin örneğine Hz. Ömer hadisinde de rastlanılmaktadır.[540] Hadisten anladığımız kadarıyla mütevelli, vakıf malın kullanımını idare ettiği gibi, vâkıfın kendisine ayırdığı ölçüde vakıf maldan istifade hakkına da sahip gözükmektedir.[541]

Vakfa mütevellî tayin etme hakkı vâkıfa verildiği gibi, bu hakkın devlet başkanına ait bir hak olduğu da kabul edilen görüşler arasındadır. Vakfa mütevellî tayin edilmesinin devlet başkanına ait bir hak olduğunu savunanlara göre, vâkıf malını vakfetmekle malı üzerindeki tasarruf hakkını kaybetmektedir, dolayısıyla vakfettiği malı idare edecek kişiyi belirleme hakkını da kaybetmektedir.[542] Aynı sebeple mütevellînin azledilmesi de vâkıfın değil hâkimin yetkileri arasında sayılmaktadır.[543]

İslam hukukçuları mütevellî olacak kişide bazı şartlar aramaktadırlar. Mütevellînin görevi vakfı korumak ve ıslah etmek, vakıftan elde edilen gelirleri mevkûfun aleyhe dağıtmak, vâkıfın belirlediği şekilde vakfı yönetmektir. Bu sebeple mütevellî olarak seçilecek kişide vakfa konu olan malı idare edebilme, tasarrufta yeterlilik sahibi olma, Müslüman olma, mükellef olma, tecrübe sahibi olma ve bedenen de vakıfla ilgilenebilecek güce sahip olma, emin bir kimse olma gibi özellikler aranmaktadır.[544] Vakfa tayin edilen mütevellînin bu şartları taşımaması halinde, vâkıf tarafından tayin edilmiş olsa bile, devlet başkanı tarafından görevinden azledilebileceği

---

[540] Hz. Ömer'in vakfından bahseden hadisin devamında "…*Ömer bu arazi hakkında şu (şartlı vakıf) işlemi yaptı: Malın aslı satılamaz, hibe edilemez ve ona mirasçı olunamaz. Ömer onun gelirini fakirlere, vâkıfın yakın akrabasına, esaretten kurtulmak isteyen kölelere, Allah yolunda savaşan mücâhidlere, yolculara ve konuklara sadaka kıldı. Bu maun mütevellisi olan kimsenin bundan mal biriktirmeksizin ve mülkiyetine tecâvüz etmeksizin gelirinden örfe göre yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir günah yoktur."* ibaresi yer almaktadır. İbn Mâce, (Kitâbu's-Sadakât, 4), II., 801.
[541] Cüveynî, VIII, 367.
[542] Cüveynî, VIII, 369.
[543] Venşerîsî, VII, 91.
[544] Cüveynî, VIII, 368-371; Buhûtî, IV, 358.

kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra vakfı idare edecek mütevellî vâkıfın kendisi olabildiği gibi bir yabancı da olabilir. [545]

Vakıf için bir mütevellî tayin edilmemesi durumunda Şirâzi üç seçenek öne sürmektedir. Bunlardan ilki, vâkıfın aynı zamanda da mütevellî olmasıdır ki bir mütevellî tayin etmediği için bu görev vâkıfın kendisine düşmektedir. İkincisi ise mevkûfun aleyhin mütevellîlik görevini de üstlenmesidir. Üçüncü seçenek ise bir hâkimin mütevellînin yapması gereken görevi yerine getirmesi. Vâkıf tarafından bir mütevellînin tayin edilmemesi durumunda, Şirâzi son seçeneğin daha tercih edilebilir olduğu kanaatini taşımaktadır.[546]

2. Vakıf Malın Gâllesi

Vakfa konu olan maldan yararlanılması hususunda karşımıza "gâlle" kavramı çıkmaktadır. Gâlle vakıftan elde edilen gelir, vakıf maldan hâsıl olan ürün şeklinde tanımlanmaktadır.[547] Bir malın vakfedilmesiyle, o maldan elde edilecek gelir ve o maldan hasıl olan ürün de doğal olarak vakfedilmiş olmaktadır. Kişi vakfa konu olan malı Allah rızası için vakfetmekle, söz konusu maldan elde edilecek menfaatin de Allah yolunda harcanmasını vaat etmiş gibi olacağı için Kâsâni gâllenin nezir hükmünde olduğunu ve gâllenin de vakfedilmesinin gerekliliği üzerinde ulemanın ittifak halinde olduğunu nakletmektedir.[548] Şâfiîlerce gâllenin, muayyen bir şey olması durumunda, mevkûfun aleyhin mülkiyetinde olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla gâllenin nisab

[545] Cüveynî, VIII, 368-370.
[546] Şirâzî, II, 333.
[547] Kâsânî, VI, 218.
[548] Kâsânî, VI, 218.

miktarına ulaşması durumunda, gâlleyle tahakkuk eden zekatı verme sorumluluğunun da mevkûfun aleyhe ait olduğu savunulmaktadır.[549]

Hz. Ömer'in vakfının nakledildiği hadisten de anlaşılacağı üzere gâlle vakfa konu olan maldan yararlananlar açısından önemlidir, şöyle ki gâlle vâkıfın belirlediği şekilde ya da mütevellînin belirlediği şekilde mevkûfun aleyhe dağıtılmaktadır.[550] Hz. Ömer de vakfettiği malın gelirinin kimlere harcanacağını belirleyerek vakfının gâllesinin harcanacağı yerleri tayin etmektedir.

Vakfın gâllesinin harcanacağı bir diğer yer ise vakfa konu olan malın nafakası için yapılan harcamalardır. Vakfedilen malın nafakası için yapılan harcamaların, eğer vâkıf bu harcamaların karşılanması için herhangi bir yer belirtmemişse, vakfın gâllesinden yapılması gerektiği belirtilmektedir.[551] Bunun yanı sıra vâkıfın vakfın nafakasının nasıl karşılanacağını belirlemesi gerekli görülmektedir.[552]

3. Vakıf Malın Satılması

Vakfı malın satılması durumu, vakfın bağlayıcılık kazanmasına göre değişebilmektedir. İmam Azam vakfın bağlayıcılık kazanmasını bazı şartlara bağlamakta, bu şartlar tahakkuk etmedikçe vâkıfın vakfını satma hakkı bulunmaktadır.[553] İmam Azam gibi vakfın bağlayıcılığını bir şarta bağlayan İmam Muhammed de bağlayıcılık kazanmadığı durumlarda vâkıfın vakıf malı üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğunu savunmaktadır, bu durumda vâkıfın vakfettiği malı satma hakkı da bulunmaktadır.[554]

---

[549] Şirâzî, II, 327; Subkî, XVI, 199; Şirbînî, III, 547.
[550] Şirâzî, II, 328; Subkî, XVI, 204; Buhûtî, IV, 389.
[551] Şirâzî, II, 331; İbn Kudâme, V, 590.
[552] Cüveynî, VIII, 393.
[553] Serahsî, XII, 27.
[554] Kâsânî, VI, 219.

İslam hukukçuları eğer vakfedilen mal zarar görmüş bir durumda ise, vakıftan elde edilen gelirler de vakfedilen malın tamiri için yeterli gelmiyorsa bu durumda vakıf malın satılmasına izin vermektedirler.[555] Elde edilen gelirle vakfın misli alınmakta ve bu şekilde vakfın devamlılığı sağlanmış olmaktadır.

Hanefîler vakıf şayet bir mescit ise satılamayacağını savunmaktadırlar. Mescitler bütün Hanefî âlimlere göre vakfedildiği anda vakfın bağlayıcılık kazanmasına sebeptir. Mescitlerin vakfedilmesi köle azadına benzetilmekte ve dolayısıyla tamir için bile olsa satılmasına izin verilmemektedir.[556]

Şafiilerin hasara uğramış vakıf mallarının satılması konusunda farklı görüşleri olduğunu görmekteyiz. Şâfiîler ağaç gibi hayvan gibi vakıf mallarının kullanılamaz hale gelmesi durumunda satılmasında sakınca görmemektedirler, çünkü bu halde bu mallardan istifade etmek mümkün gözükmemektedir. Ancak hasar görmüş vakfın bir mescit olması durumunda satılmaması kanaatini taşımaktadırlar. Çükü hasara uğramış da olsa bir mescit içerisinde namaz kılınabileceğini, dolayısıyla mescidin kendisinden beklenilen menfaati sağladığını düşünmektedirler. Bu sebeple satılmasını caiz görmemektedirler. Satılan vakıf mallarının geliri ya mevkûfun aleyhe harcanır ya da satıştan elde edilen gelirle vakıf ıslah edilir. Vakfın ıslah edilmesi tercih edilen bir görüştür, çünkü vakıfta esas olan vakfın devamlılığının sağlanmasıdır.[557]

Mâlikîler vakıf malları, satılması noktasında üç gruba ayırmaktadırlar. Bunlardan ilki mescitlerdir ve mescitlerin satılmasının, icmâ ile helal olmadığı savunulmaktadır. Bununla birlikte hasara uğraması durumunda mescidin bir kısmının satılarak gelirinin diğer kısmının tamiri için harcanmasına cevaz verenlerin olduğu da

---

[555] İbn Kudâme, V, 575-576; Beydâvî, II, 649; Buhûtî, IV, 383.
[556] Tehânevî, XII, 5788.
[557] Cüveynî, VIII, 394-395; İmrânî, VIII, 99; Şirâzî, II, 331.

rivayet edilmektedir. Ayrıca mescidin mescit olma özelliğinin kalmaması, içerisinde namaz kılınmaması durumunda, mescidin satılarak gelirinin başka bir mescidin imarına harcanabileceği de kabul edilmektedir. İkinci gruba akarlar girmektedirler. Bunların satılması da caiz görülmemektedir, ancak mescidin yararına mescide ait bir akarın satılmasına cevaz vermektedirler. Son grubu ise hayvanlar ve araziler oluşturmaktadır ve bunlardan menfaatin kesilmesi durumunda satılıp bedeliyle mislinin alınması, tam mislini karşılamadığı durumlarda ise eldeki miktar oranında bir şeyin alınarak vakfın devam ettirilmesi uygun görülmektedir.[558]

[558] İbn Rüşd, *el-Beyân*, XII, 204; Venşerîsî, VII, 12; İbn Cüzeyy, 319.

SONUÇ

Âriyet akdi, günlük hayatta insanlar arasında sık rastlanılan akitlerdendir. İnsanlar çeşitli alet ve edevatları birbirlerinden ödünç alarak ihtiyaçlarını giderirler. Bu yapısı dolayısıyla âriyet akdi, toplum içinde dayanışmanın ve yardımlaşmanın vasıtalarından birisidir.

Vakfa baktığımızda, vakfın da âriyet gibi hayır amaçlı, toplum içerisinde karşılıklı yardımlaşmayı ve dayanışmayı destekleyen bir muamele olduğunu görmekteyiz. İslamiyetle birlikte ortaya çıkan bu müessese, İslam toplumlarında toplum içi dayanışmayı sağlamak, toplumsal ihtiyaçları gidermek adına önemli görevler yüklenmiştir.

İmam Azam vakfa dair hükümleri açıklarken, vakfı âriyet akdine benzetmekte ve vakfın da, bazı hallerde, âriyet gibi bağlayıcılık arzetmediğini savunmaktadır. Dolayısıyla İmam Azam vakfı, bir kişinin, toplumun ihtiyacını karşılamak için malını topluma âriyet olarak vermesi şeklinde değerlendirmektedir. İmam Azam hadislerden yola çıkarak görüşünü delillendirmiştir. Hadislerin yanında aklî deliller kullanarak, âriyet akdi ile vakıf arasında kurduğu bağlantıya işaret etmiştir. İmam Azam'ın delilleri irdeleyişine baktığımızda vakfa konu olan malın mal olarak kalmasını savunduğunu, bunun neticesinde de vakfedilen malın vakfeden kişinin mülkiyetinde kalmasını doğru bir tercih olarak kabul ettiğini görmekteyiz.

İmam Azam'ın savunduğu bu görüşte yalnız kalmış, Hanefî mezhebinin diğer imamlarıyla birlikte diğer İslam hukukçuları da vakfın bağlayıcılığı konusunda ondan farklı düşünmüşler, vakfın bağlayıcı bir muamele olduğunu kabul ederek İmam Azam'ın delillerine itiraz etmişlerdir. İmam Azam'dan farklı düşünen İslam hukukçuları da kendi görüşlerini savunmak için hem akli hem de naklî delillere başvurmuşlardır.

Sonuç itibariyle ise vakıfla âriyet akdi arasında bir benzerlikten söz edilemeyeceğini savunmuşlardır.

İslam toplumlarında bir müessese haline gelen vakıfların yapılarını incelediğimizde biz de görüyoruz ki, temelde vakıf da âriyet de birbirine paralel olmakla birlikte aralarında büyük farklılıklar mevcuttur. Her ikisi de hayır amaçlı fiil ve davranışlardır. Ancak âriyet akdini, günlük hayatta insanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yapılan bir yardımlaşma şeklinde değerlendirmek mümkün iken, vakıf için bu kadar basit bir değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü âriyet akdi kişileri bağlayan bir akit türüdür. Vakfa baktığımızda ise, vakıf bir toplum içerisindeki ihtiyaç sahiplerini ilgilendiren bir müessesedir. Âriyet akdi gibi süre ile sınırlandırılması, malını vakfeden kimsenin vakfettiği mala müdahale etmesinin mümkün olması, sadece iki kişiyi değil bir toplumu etkileyecek boyuttadır. Böyle bir işlem sonuçları açısından daha derin etki bırakır ve toplumsal yapıda büyük boşluklar doğurur. Sahabe vakıflarının toplum içerisinde oynadıkları roller ve bu vakıflara hiçbir müdahalenin olmayışı da bizim bu görüşümüzü desteklemektedir.

Sonuç olarak, bazı hallerde vakfın bağlayıcı olmayıp âriyet akdine benzediği noktasında her ne kadar İmam Azam'ın delilleri kuvvetli olup, insan hürriyeti ve mülkiyet hakkı açısından mantıklı görünse de, toplumun ihtiyaçları ve toplumsal sorumluluk adına, vakfın bağlayıcı bir muamele olup âriyet akdi ile bir ilişkisinin kurulamayacağını savunan Ebû Yûsuf ve onunla aynı düşünceyi paylaşan İslam hukukçularının görüşü daha tercih edilebilir bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam toplumlarında, yüzyıllardır vakıf müessesesinin devam etmesi ve toplumsal eksiklikleri gidermesi de, fetvâ verilirken Ebû Yûsuf ve onun gibi düşünen İslam hukukçularının görüşlerinin tercih edilmesinin ne kadar doğru bir davranış olduğunu

göstermektedir. Dolayısıyla vakıf ve âriyet akdinin arasında bir benzerlik olduğunu savunmak mümkün gözükmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

AKMAN, Mehmet, *Mecelle'de Âriyet Sözleşmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd, (v. 1122), *Şerhü's-Sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1987, (I-XVI).

-------, *et-Tehzîb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, (I-VIII).

BERKÎ, Ali Himmet, *Vakıflar*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946.

BERKÎ, Şâkir, *Âriyet*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, yıl 1954.

BERNÎ, Muhammed Âşık İlâhî, *et-Teshîlü'd-Darûrî li-Mesâili'l-Kudûrî,* Mektebetü'ş-Şeyh, Karaçi, 1412 h, (I-II).

BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer, (v. 1286), *el-Gâyetü'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetavâ*, Dâru'n-Nasr, Kahire 1982, (I-II).

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, (v. 1066), *Kitâbü's-Süneni'l-Kebîr*, Dâru Sâdir, Beyrut 1352h, (I-X).

BİLMEN, Ömer Nasûhî, *Hukûki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1951, (I-VI).

BÜCEYRİMÎ, Süleymân b. Muhammed b. Ömer, *Büceyrimî ale'l-Hatîb*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1978, (I-IV).

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. el-Muğîre b. Berdizbe, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Matbaatu'l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır 1312h, (I-IX).

BUHÛTÎ, Şeyh Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, (v. 1641), *Şerhu Müntehâ'l-İrâdât*, Müessesetü'r-Risâle, (b.y.) 2000, (I-VII).

CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, (v. 981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaa-i Evkâf-i İslâmiyye, İstanbul 1335h, (I-III).

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Farâbî, (v. 1009), *es-Sıhâh*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Mısır (t.y.), (I-VI).

CEZÎRÎ, Abdurrahmân, (v. 1941), *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, (I-V).

CÜVEYNÎ, Abdu'l-Melîk b. Abdullah b. Yûsuf, (v. 478), *Nihâyetü'l-Matlâb fî Dirâyeti'l-Mezheb*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2007, (I-XX).

DÂRAKUTNÎ, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan, (v. 995), es-*Sünen*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, (I-VI).

DEMİR, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*, İlmî Yayınlar, (b.y.) 1981.

DERDÎR, Ebû Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, (v. 1786), *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrabi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Maârif, Kahire (t.y.), (I-IV).

EZDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd, (v. 933), *Cemheretü'l-Lüga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, (I-III).

EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (v. 370h.), *Tehzîbü'l-Lüga*, Daru'l-Mısriyye, Kahire 1964-1697, (I-XV).

FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, (v. 1368), *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnân, Lübnan 1987.

GÂLİB, Hüseyin, *Kâmûs-i Hukuk*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305h.

GAMRAVÎ, Muhammed ez-Zuhrî, *es-Sirâcü'l-Vehhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y.)

HACCÂVÎ, Ebu'n-Necâ Şerefüddîn Mûsa b. Ahmed b. Mûsa b. Sâlim b. Îsâ el-Makdîsî es-Sâlîhî, *Zadü'l-Müstekn'i Muhtasaru'l-Mukn'i*, (m.y.), Riyad (t.y.), (I-II).

HALÎL, Ebû Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâheydî, (v. 791), *Kitabu'l-Ayn*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1988, (I-VIII).

HASSÂF, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer eş-Şeybâni, (v. 875), *Ahkâmü'l-Evkâf*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire (t.y.)

HARAŞÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdilah, (v. 1689), *Şerh alâ Muhatasarı Ebi'd-Diyâ Halîl b. İshâk*, Matbaatu Bulak, Mısır 1299h, (I-VIII).

HASSÂF, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer eş-Şeybâni, (v. 875), *Ahkâmü'l-Evkâf*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire (t.y.)

HAYDAR, Ali, *Duraru'l-Hükkâm Şerhü Mecelleti'l-Ahkâm*, Matbaa-i Ebû Ziya, İstanbul 1330h, (I-IV).

HİN, Mustafa, Mustafa el-Buğa, Ali es-Şerbecî, *Büyük Şafiî Fıkhı*,(çev. Ali Arslan), Huzur Yayınevi, İstanbul 1994, (I-VI).

HUDARÎ, Ahmed Kâmil, *et-Tezhîb fî İlmi'l-Fıkh*, Matbaatu Vâdi'l-Mülûk, Mısır 1937.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed, (v. 1071), *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz, (v. 1836), *Raddü'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1324h, (I-V).

İBN CEBR, Ebu'l-Haccâc Mücâhid, (v. 722), *Tefsîrü Mücâhid*, Mecmâ'u'l-Buhûsu'l-İslâmiyye, İslamâbad, (t.y.)

İBN CÜZEYY, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (v. 1340), *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye fî Telhîsi'l-Mezhebi'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Fikr, (b.y) (t.y.)

İBN DAVYÂN, İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim, (v. 1935), *Menâru's-Sebîl fî Şerhi'd-Delîl*, Mektebetü'l-İslâm, (b.y) (t.y), (I-II).

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, (v. 849), *el-Musannef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004, (I-XVI).

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybâni Ahmed, (v. 855) *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996-2001, (I- L).

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, (v. 1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, (I-IV).

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, (v. 1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Menâr, (b.y.) 1367h, (I-IX).

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, (v. 887), *es-Sünen*, Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve'ş-Şürekâh, (b.y.) 1953, (I-II).

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî, (v. 1311), *Lisânu'l-Arab*, (I-XV), Dâru Beyrut, Beyrut 1955.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî, (v. 1126), *el-Beyân ve't-Tahsîl,* Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1985, (I-XVIII).

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (v. 1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1333h, (I-II).

İBN SÜLEYMÂN, Şeyhzâde Abdurrahman b. Şeyh Muhammed, (v. 1078h.), *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Matbaai Osmaniyye, İstanbul 1305h, (I-II).

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemalüddîn Abdülvehhâb b. Abdül Hamîd, (v. 1457), *Fethu'l-Kadîr*, Matbaatu Meymeniyye, Mısır 1319, (I-IX).

İMRÂNÎ, Ebu'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim, (v. 1163), *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2000, (I-XIV).

KARÂFÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs, (v. 1285), *ez-Zahîra*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût 1994, (I-XIV).

KARÎNÂBÂDİZÂDE, Ömer Hilmi, (v. 1889), *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, Sulhi Garan Matbaası Varisler Koll. Şti, İstanbul 1978.

KÂSÂNÎ, Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, (v. 1191), *Kitâbu Bedâi'i's-Sanâ'i fî Tertîbi'ş-Şerâ'i*, Matbaatu Cemâliyye, Mısır 1910, (I-VII).

KAYREVÂNÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebî Zeyd, (v. 996), *en-Nevâdîr ve'z-Ziyâdât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, (I-XV).

KUDÛRÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, (v. 1037), *Muhtasaru'l-Kudurî fî Fıkhi'l-Hanefî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (v. 1273), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002, (I-XII).

MAHMASÂNÎ, Subhi, *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l-Mûcebât ve'l-Ukûd*, (m.y.), Beyrut 1948, (I-II).

MAKDİSİ, Ebû Abdullah Muhammed b. Müflih, (v. 1362), *Kitâbu'l-Furu'*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, (I-VI), c. IV, s. 469.

MATLÛB, Abdulmecîd Mahmûd, *Nazariyyetü'l-İrâdeti'l-Münferide fî'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Kâhire 1989.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hubeyb, (v. 1058), *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-XVIII).

MERĞÎNÂNÎ, Burhâneddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr el-Fergânî, (v. 1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut (t.y.), (I-IV).

MEVSILÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, (v. 1284) *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkam, Beyrut (t.y.), (I-V).

MURDÂVÎ, Alâeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Süleymân, (v. 1480), *el-İnsâf*, Matbaatu's-Sünneti Muhammediyye, Kahire 1955-1958, (I-XII).

MÜSLİM, Ebû Hüseyin b. El-Haccâc b., (v. 875), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1329h, (I-VI).

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, (v. 710) *Kenzu'd-Dekâik*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2005.

NEVEVÎ, Ebû'z-Zekeriyyâ Muhyiddîn b. Şeref, (v. 1277), *Kitâbu'l-Mecm'u Şerhü'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde (t.y.), (I-XXIII).

ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

RÂFİÎ, Ebu'l Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm, (v. 1226), *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, (I-XIII)

RIZA, Ahmed, (v. 1953), *Mu'cemu Metni'l-Luga, Mevsûatü Lugaviyye Hadîse*, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1960, (I-V).

RÛYÂNÎ, Abdu'l-Vâhid b. İsmâîl, (v. 1108), *Bahru'l-Mezheb fî Furûi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru'l-Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, (I-XIV).

SÂBIK, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne*, (çev. Ahmed Sarıoğlu, Tekin Tayyar), Pınar yayınları, İstanbul 1992, (I-IV).

SAHNÛN, İbn Sa'îd et-Tenûhî, (v. 854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1323h, (I-XVI).

SAN'ÂNÎ, Ebû İbrâhîm İzzeddîn Muhammed b. İsmâîl Emir, (v. 1768), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyye, Kahire (t.y.), (I-IV).

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, (v. 1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.), (I-XXX).

SİCİSTÂNÎ, Ebû Dâvud Süleymân b. Eş'as b. İshak el-Ezdâ, (v. 889), es-*Sünen*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1952, (I-II).

SUBKÎ, Ebu'l-Hasan Takıyyuddîn Ali b. Abdilkâfî b. Ali; (v. 1335), *Tekmiletü'l-Mecm'u Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, (I-XXIII).

SUBKÎ, Muhammed Abdullatîf, (v. 1367), *el-Muhtâr min Sıhâhi'l-Lügâ*, Matbaatu'l-İstikâme, Kahire 1934.

ŞÂFİÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, (v. 820), *el-Ümm*, Matbaatu'l-Kübrâ Emiriyye, Bulak 1321h, (I-VI).

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (v. 1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1952, (I-VIII).

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf, (v. 1083), *el-Mühezzeb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, (I-III).

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. el-Hatîb, (v. 1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-IV).

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (v. 923), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1954, (I-XXX).

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasaru't-Tahâvî*, Matbaatu Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire 1370h.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osmânî, (v. 1974), *İ'lâu's-Sünen*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 2001.

TESÛLÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdi's-Selam, (v. 1258h.), *el-Behce fî Şerhi't-Tuhfe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, (I-II).

TİRMİZÎ, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Matbaau's-Sâvî, Mısır 1934, (I-III).

TARABLÛSÎ, Burhaneddîn İbrâhîm b. Mûsa, *Kitâbu'l-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, Matbaatu'l-Kübrâ el-Mısriyye, Mısır 1292h.

TUNCAY, Aydın, *Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.

TÜRK HUKUK LUGATİ, Komisyon, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998.

VENŞERÎSÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya, (v. 1508), *el-Mi'yâru'l-Mu'reb*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1981, (I-XII).

ZEBÎDÎ, Muhibbuddîn Ebu'l-Feyd es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî el-Vasîtî, (v. 1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhir'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, (I-XX).

ZEHRA, Muhammed Ebû, *el-Milkiyye ve'n-Nazariyyetü'l-Akd fî Şeriati'l-İslâm*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır 1977.

ZERKÂ, Muhammed Ahmed, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, (çev. Servet Armağan), Timaş Yayınları, İstanbul 1993.

ZEYLAÎ, Fahruddîn Osman b. Ali, (v. 1342), *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd Dekâik*, Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1315h, (I-VI).

ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyü ve Edilletüh*, Dârü'l-Fikr, Şam 1985, (I-VIII).

-------, *el-Fıkhu'l-Hanbelî el-Müyesser*, Dâru'l-Kalem, Şam 1997, (I-IV)